

ዐፄ ዮሐንስ

እና

የኢትዮጵያ አንድነት

በ

ተክለ ጸድቅ መኖሪያ

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት

፲፱፻፹፱

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት
Kuraz Publishing Agency

ስልክ { 11 27 19
Tel. {

ፖስታ ሣ. ቁ. { 30933
P. O. Box {

አዲስ አበባ
ኢትዮጵያ

ADDIS ABABA
Ethiopia

መብቱ በሕግ የተጠበቀ ነው ።
All Rights Reserved

የሽፋን ሥዕል — በዐሌ ግተሚያ ቤት

በዐሌ ግተሚያ ቤት ታተመ ።

ግ ው ጫ

ተራ ቁ.	አርዕስት	ገጽ
1. መቅደም		9
2. ምስጋና		17
ምዕራፍ አንድ		
ነዋሪው የአነጋገሥ ወግና ሥርዓት መጥፋት		19
ምዕራፍ ሁለት		
የዋግ ሹም ጉበዜ አነጋገሥ — ለአንግሊዝና ለፈረንሳይ መንግሥት ታት የጸፉዋቸው ደብዳቤዎች ከደጃዝማች በዝብዝ ካሣ ጋር ተዋግተው ስለ መሸነፋቸው		23
ምዕራፍ ሦስት		
የደጃች ካሳ ምርጫ ንጉሠ ነገሥትነት — ከአንግሊዝ መንግሥት ጋር የተለዋወጧቸው የወዳጅነት ደብዳቤዎች		41
ምዕራፍ አራት		
የዙፋን ባላንጣዎች ያፂ የሐንሰና የንጉሥ ምኒልክ ፋክክር በወዳጅ ጣላት ፊት		57
ምዕራፍ አምስት		
ንጉሥ ምኒልክ በሸዋና በወሎ የሥልጣናቸው መጠናከር—አሳዛኝ የአቶ በዛብህ አሟሟት		71
ምዕራፍ ስድስት		
በመዝሙሪያዎቹ የንግሥ ዓመታት በዐፄ የሐንሰ ፊት የተደቀኑ የማ ሳመን ችግሮች—የካቶሊኮች አቅዋም		79
ምዕራፍ ሰባት		
በከዲቭ አስግኤል የሚመራው የጉበጽ መንግሥት በአዲስ መልክ መጽዳም		91
ምዕራፍ ስምንት		
የጉበጽ ጦር ምጥዋ ከገባ በኋላ ፡ ዐጎስን ስለመውረፋት—የከዲቭ አስ ግኤል በኢትዮጵያ ላይ የመስፋፋት ምኞት		97
ምዕራፍ ዘጠኝ		
የባንስና ያካባቢው ወረዳ ኢትዮጵያዊነት		103
ምዕራፍ ዐሥር		
ከጦርነት በፊት የዐፄ የሐንሰ ሰላማዊ ስሞታ ለአውሮፓ ኃያላን ..		109
ምዕራፍ ዐሥራ አንድ		
ከስሞታ በኋላ የመዝሙሪያው ጦርነት—የመንሲንጀር ፓሻ ፍጻሜ ..		131

ምዕራፍ ዐሥራ ሁለት	
ሁለተኛው ጦርነትና የኢትዮጵያ ድል አድራጊነት	143
ምዕራፍ ዐሥራ ሦስት	
በግብጽና በዐፄ ዮሐንስ መካከል የምኒልክ አቅዋም	153
ምዕራፍ ዐሥራ አራት	
ተገጠላጥሎ የቀረው የሰላም ውል	163
ምዕራፍ ዐሥራ አምስት	
ለሥልጣን ጨበጣ የጦር መሣሪያ መፍትሔነት—የንጉሥ ምኒልክ ለዐፄ ዮሐንስ መገበር	171
ምዕራፍ ዐሥራ ስድስት	
የሃይማኖት ክርክር በቡሩ ሜዳ—የመሐመድ ዐሊና የይማም ዐመዴ ክርስትና መነሣት—እስላሞች ክርስትና እንዲነሡ ስለ መገደዳቸው	197
ምዕራፍ ዐሥራ ሰባት	
የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጠብ፣ የንጉሠ ነገሥቱ የዳኛ ገላጋይነት	203
ምዕራፍ ዐሥራ ስምንት	
በእምባቦ የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጦርነት -- የንጉሥ ምኒልክ ማሸነፍ	209
ምዕራፍ ዐሥራ ዘጠኝ	
የአሸናፊ በጎ አድራጊ—የንጉሥ ምኒልክና የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጉዞ ወደ እንጦጦ፣ ወረይሎ ላይ ካፄ ዮሐንስ ተገናኝተው በሁለቱም ላይ የደረሰው ቅጣት	219
ምዕራፍ ሐያ	
የራስ አርአያና የወይዘሮ ዘውዲቱ የጋብቻ መሣሪያነት—የእምባቦው ጦርነት ያስከተለው ውዝግብ—የወሎ ግዛት ከምኒልክ እጅ ወጥቶ በንጉሠ ነገሥቱ ቁጥጥር ውስጥ መግባት	227
ምዕራፍ ሐያ አንድ	
የግብፅ መንግሥት አወዳደት—ከኢትዮጵያ ጋር ለመቀራረብ ያደረገው መከራ	235
ምዕራፍ ሐያ ሁለት	
የጉርዶን አሟሟት በሎንደን ስለመሰማቱ—ያፄ ዮሐንስ ተከታታይ ስሞታ ለአውሮፓ ጋያላን—የእንግሊዝ መንግሥት የተጠቃሚነት ችሎታ	251
ምዕራፍ ሐያ ሦስት	
በሪር አድሚራል ሐዊት አማካይነት የእንግሊዝ የኢትዮጵያና የግብጽ ስምምነት	267

ምዕራፍ ሐያ አራት	
በሐዊት ውል ያፄ ዮሐንስ ጊዜያዊ ደስታና አሳሳች ድል—ራስ አሉላ በኩራት ከደርቡሾች ተዋግተው ግብጻቸን ስለ ማስለቀቃቸው	275
ምዕራፍ ሐያ አምስት	
የሐረርጌ ከኢትዮጵያ ጋር መዋሐድ	285
ምዕራፍ ሐያ ስድስት	
የደጃች ጋይሉና የደጃች ወልደ ሚካኤል የዘር አንድነት—የባላባቱ የሥልጣን ፍልሚያ	305
ምዕራፍ ሐያ ሰባት	
ደጃች ጋይሉና ራስ ባርያው ከደጃች ወልደ ሚካኤል ጋር በየተራ ተዋግተው እንደ ሞቱ፣ የጃለቃ አሉላ እንግዳ መሾም፣ የራስ ወልደ ሚካኤል ከምሕረት በኋላ አስራት	311
ምዕራፍ ሐያ ስምንት	
የዐፄ ዮሐንስና የኢጣልያ መንግሥት የመሃመሪያው ግንኙነት	321
ምዕራፍ ሐያ ዘጠኝ	
የኢጣልያ መንግሥት የመሃመሪያው አገባብ በአሰብ	331
ምዕራፍ ሠላሳ	
አፍሪካን በሰላም ለመከፋፈል ቤርሊን ላይ የአውሮፓ ጋያላን ያደረጉት ስምምነት	337
ምዕራፍ ሠላሳ አንድ	
ቅኝ ግዛት የግጥም ጉዳይ በኢጣልያ ምክር ቤት ያስከተለው ውዝግብ	343
ምዕራፍ ሠላሳ ሁለት	
ስለ ምጥጥ ወደብ፣ የኢጣልያ ጦር ምጥጥ መግባትና መስፋፋት	347
ምዕራፍ ሠላሳ ሦስት	
በምጥጥ መያዝ የኢጣልያና የእንግሊዝ መንግሥት ውስጠ ስምምነት፣ የቅርክ መንግሥትና የኢትዮጵያ ተቃውሞ	357
ምዕራፍ ሠላሳ አራት	
የቡርኪና ፍራንሰስ ስሜዝ ወደ መቀሌ መምጣት፣ ከራስ አሉላ ጋር የተመላለሱት ቃል፣ የንጉሥ ነገሥቱ የስጦታ ደጃዲ ልንግሥት ሺክቶሪያ	367
ምዕራፍ ሠላሳ አምስት	
በዶጋሊ ጦርነት ዋዜማ የኢጣልያና የግብጽ ዘዴ፣ በባላባቱ ፍልሚያ መካከል የውስጥ አንድነታችን መላላት፣ የእንግሊዝ ሰላይነት፣ የፈረንሳዮች ኢትዮጵያን ደጋፊነት	375
ምዕራፍ ሠላሳ ስድስት	
የዶጋሊ ጦርነትና የራስ አሉላ አሸናፊነት	383

ምዕራፍ ሠላሳ ሰባት

ያ፯ የሐንስ የስምታ ደብዳቤ ለአንግሊዝ መንግሥት—በገረራር ፖርታል አማካይነት የመጣው አሳዛኝ ደብዳቤ 403

ምዕራፍ ሠላሳ ስምንት

የምኒልክ ኃይል እየተጠናከረ መሔድ—በምጥዋ መያዝና በዶጋሊ ጦርነት ንጉሡ የነበራቸው አቅዋም 425

ምዕራፍ ሠላሳ ዘጠኝ

በኢጣልያና ባ፯ የሐንስ መካከል የምኒልክ ያስታራቂነት አሳብ አለ መሳካት—ለፈረንሳይ ፒሬዚዳንት የተሳኩት የስምታ ደብዳቤዎች ፍሬቢስነት 433

ምዕራፍ ዐርባ

የደርቡሾች አጥቂነት—የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በደርቡሾች መሸነፍ የጉንደር ዘረፋና ቃጠሎ 447

ምዕራፍ ዐርባ አንድ

በየሐንስና በምኒልክ መካከል የተዳፈነው ጠብ—የንጉሥ ምኒልክ ጉዞ ወደ ወሎና ወደ ቤጌምድር—ታላቅ ሰልፍ በአዘዞ 457

ምዕራፍ ዐርባ ሁለት

ባ፯ የሐንስ ውስጥ ያሉ መሳፍንትና መኳንንት—ንጉሡ ነገሥቱ በክተት ዐዋጅ ወደ ሰሐጢ ያደረጉት ጉዞ፣ የጉንደርን መቃጠል ስለመስማታቸው 469

ምዕራፍ ዐርባ ሦስት

ዐ፯ የሐንስ ስለ ዕርቅ ጉዳይ ከገፎጌራል ሳን ማርሳኖ ጋር የተለዋ ወጡዋቸው ደብዳቤዎች 475

ምዕራፍ ዐርባ አራት

የዐ፯ የሐንስ ከሰሐጢ ወደ መቀሌ መመለስ—የመንግሥታቸው መዳከም—ከደርቡሾች ጋር የምክሩት መቀራረብ አለመሳካት 485

ምዕራፍ ዐርባ አምስት

የንጉሥ ምኒልክ ጉዞ ወደ ጉጃም—የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና የንጉሥ ምኒልክ ዐ፯ የሐንስን መከዳት—የደጃች ሥዩም ወደሸዋ መምጣት 493

ምዕራፍ ዐርባ ስድስት

ዐ፯ የሐንስ ጉጃምን ስለ መውረራቸው፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት እንደገና ታምነው በዕርቅ ወደ ንጉሡ ነገሥቱ ስለ መግባታቸው ... 503

ምዕራፍ ዐርባ ሰባት

የንጉሥ ምኒልክና የኢጣልያ መንግሥት ወዳጅነት እየጠበቀ መሔድ 509

ምዕራፍ ዐርባ ስምንት

በሸዋ የተጠንቀቅ ዐዋጅ—ያ፯ የሐንስና የንጉሥ ምኒልክ በደብዳቤ መወቃቀስ 517

ምዕራፍ ዐርባ ዘጠኝ

በዐ፯ የሐንስና በሐምዳን አቡ አንጋ መካከል የተደረገ የደብዳቤ ልውውጥ 529

ምዕራፍ ሃምሳ

ያ፯ የሐንስ ጉዞ ወደ መተማ—የጦር ድርጅታቸው 535

ምዕራፍ ሃምሳ አንድ

የመተማ ጦርነትና ያመራር ጉድለት—ያ፯ የሐንስ አሳዛኝ ሞት 541

ምዕራፍ ሃምሳ ሁለት

የደርቡሾች አሸናፊነትና የዘኪ ቲማል ድንፋታና ውድቀት—የከሊፋ አብዱላሂ ፍጻሜ 553

ምዕራፍ ሃምሳ ሦስት

ያ፯ የሐንስ ሞት ያስከተለው የዘፋን ባላንጣነት—በባላንጣነቱ ፊት የተጠቀሙት ወገኖች 559

መቅደም

“ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” በተሰኘው መጽሐፍ ውስጥ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ኢትዮጵያን ለሰባ ዓመታት የበታተናትን የመሳፍንት አገዛዝ በጦር ኃይል ደምስሰው፡ የኢትዮጵያን ማዕከላዊ መንግሥት የሚያበሥረውን የአንድነት መሠረት ባዲስ መልክ የጣሉበት ሁኔታ ተዘርዝሮ ይገኛል። እዚህ ላይ በውል ሊጤን የሚገባ አንድ ዓቢይ ነጥብ አለ። ይኸውም ኢትዮጵያ በሕዝቧ አንድነት ዳር ድን በሯ ታፍሮና ነጻነቷ ተከብሮ ለረጅም ዘመናት የኖረች አገር፡ ገናና ታሪካም በዓለም ዙሪያ ሲያስተጋባ የቆየ መሆኑ ነው። ነገር ግን ከላይ እንደ ተጠቀሰው፡ የመሳፍንት አገዛዝ በታሪኳ ላይ ጥቁር ነጥብ ጥሎ ስለ ነበር፡ ያን አስከፊ የታሪክ ገጽታ ለማስወገድ የዐፄ ቴዎድሮስ መነሣት ወሳኝ ድርሻ ነበረው። ሆኖም፡ ዐፄ ፋሪስ የኢትዮጵያ አንድነት የሚለው ሥያሜ የሚጠቁመው፡ የኢት ያን አንድነትና የዘመናት አኩሪ ታሪኩን እንደገና የማደስ እንጂ፡ ፍጹም አዲስ የሆነ ምሥረታ ያለመሆኑን መገንዘብ ይቻላል።

በዚህ በአሁኑ መጽሐፍ ደግሞ፡ የአንድነት መሥራች ቴዎድሮስ ሕይወታቸውን በፈቃዳቸው በመቅደላ ተራራ ከአሳለፉ ወዲህ፡ እርሳቸው በጣሉት የአንድነት ሕንፃ መሠረት ላይ ከርሳቸው በኋላ ተነሥተው ከብዙ የፍልሚያ ፍጅት በኋላ፡ በየተራ የነገሡት ሦስት እውራ መሪዎች ግድግዳውን ለማቆም፡ ጣራውን ለማዋቀር ከነሕዝባቸው ያደረጉት ተጋድሎ ይገኛል።

እነዚህም፡ የላስታው ዋግሹም ጉበዜ ገብረ መድኅን፡ የተምቤኑ ደሻች ካሣ ምርጫ፡ የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ኃይለ መለኮት ናቸው። ሦስቱም በሽፍትነታቸው ሰዓት የሥጋት ዐይናቸው ያተኩረው በኃይለኛው ባባ ታጠቅ የበላይ አጥቂነት ላይ ሳለ፡ የርሳቸው ሕይወት ማለፉ ሲረጋገጥ፡ የመንፈስ ዕረፍት አግኝተው ትንሽ ጊዜ ከተጽኑ በኋላ ወዲያው ሦስቱ የዙፋን ተፋላሚ ሆነው፡ እርስ በርሳቸው በጠብ እየተያያዙ ‘ተከታይ እኔ ነኝ፡ አንተ አይደለህም’ በሚል ዓላማ ኃይላቸውን ይገማመቱ ዝመር። ለክፉም፡ ለደጉም ሦስቱም የየክፍሉ ሀገራቸው ሕዝብ ይነስ ይብዛ ተከትሏቸዋል።

ከሦስቱ ተፋላሚዎች አንዱ ምኒልክ፡ ከቴዎድሮስ ሞት ቀደም ብለው በ1857 ዓ.ም. ካፄ ቴዎድሮስ ቁጥጥር አምልጠው አቶ በዛብ

ህን በጋዲሎ (ግድም ወረዳ) አሸንፈው ፡ አንኩበር ገብተው እንደ አባቶቻቸው የሸዋ ንጉሥ እየተባሉ ከቆዩ ወዲህ ፡ በ1860 ዓ.ም. ያዩ ቴዎድሮስን ሞት ሲሰሙ ፡ ‘ከይሁዳ ነገዶች ከዳዊትና ከሰሎሞን የም ወለደው እኔ ነኝ ፡ ለንጉሠ ነገሥታዊው ዘፋን ከኔ የሚቀርብ የለም’ በሚል ስሜት ፡ “ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ፡ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት” የሚል ማሳተም አሠርተው ፡ ካገር ውስጥም ከውጭ አገርም መሪዎች ጋር ይጸጸፉ ዝመር ።

ይሁን እንጂ ፡ ከሸዋና ከወሎ በቀር መላ ኢትዮጵያን በቁጥጥራ ቸው ውስጥ እንዳላገቡ ልባቸው ልላሚያውቀው ፡ በማሳተማቸው ላይ “ንጉሠ ነገሥት” ከሚለው ጽሑፍ ቀጥሎ “ዘኢትዮጵያ” የሚለውን ደምዳሜ ቃል ለመጨመር አልደፈሩም ። ለውጭ አገር መሪዎችም ሲጸፉ አርእስታቸው ፡ “የተላከ ከንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ዘኢትዮጵያ” የኢትዮጵያው ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት እንጂ ፡ “ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ” ይኸውም ማለት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት አላሉም ። የሁለቱ ዐረፍተ ነገሮች አባባል ልዩነት አለው ።

ሁለተኛው የዙፋን ተፋላሚ ፡ ዘሃተዬ ዘር የወረዱት ዋግሹም ጉበዜ የክፍለ ሀገራቸውን የዋግን ፡ የላስታንና የአካባቢውን ሕዝብ ካስተባበሩ በኋላ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ከመሞታቸው ከዐሥር ቀን በፊት በመጋቢት 22 ቀን 1860 ዓ.ም. በደንቢያ ፡ በወልቃኢት ፡ በጸገዴ የተነሣውን ጣሰው (ጥሶ) ጉበዜን በላሳ ላይ ተዋግተው አሸንፈውት ስለ ነበረና እንግሊዞችም መቅደላን ለቀው ወደ አገራቸው ስለ ተመለሱ ፡ ዋናው መዲና (መናገሻ ከተማ) ጉንደርም በርሳቸው እጅ ስለገባ ቀብቶ የሚያነግሥ ጳጳስ ባጠገባቸው ቢጠፋም ፡ በራሳቸው ፈቃድ በእጩ ገብረ ኢየሱስ እጅ ተቀብተው ስማቸውን ተክለ ጊዮርጊስ አሰኝተው በ1860 ዓ.ም. ነገሡ ።

ሦስተኛው የዙፋን ባላንጣ ፡ በእናታቸው በኩል ከስመ ጥሩው የእንደርታ ባላባት ከራስ ወልደሥላሴ ፡ ባባታቸው ከተምቤን ባላባት ከሹም ተምቤን ምርጫ የሚወለዱት ደጃዝማች ካሳ ምርጫ (በዝብዝ ካሳ) ናቸው ። እርሳቸውም ባፄ ቴዎድሮስ ጊዜ የባላምባራስነት ማዕረግ ይዘው ለተወሰነ ጊዜ ከቆዩ በኋላ ካፄ ቴዎድሮስ ሸፈቱ ። በመቅደላ ጦርነት ዋዜማ ላይ እንግሊዞችን ላስተናገዱበት ውለታ ዘመናዊ መሣሪያ ከነአሠልጣኙ ስላገኙ ፡ በትግራም ቀደም ብለው የንጉሠ ነገሥቱን እንደራሴ ራስ ባርያው ገብረ ጳድቅን በደብረሲና አሸነፉ ። ኃይላቸውም ከዕለት ወደ ዕለት እየጠነከረ መጣ ። አዲሱ ንጉሠ ነገሥት ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ምንም እንኳ የካሳን እህት ወይዘሮ ድንቅነሽ ምርጫን አግብተው ቢንግሡና ካሳም የመዝመሪያውን ዓመት በተክለ ጊዮርጊስ ሥር ቢቆዩ ፡ ኃይላቸው ሲፈቅድላቸው አልታዘዘም በማለት ራሳቸውን

ቸለው ተቀመጡ ። ስለዚህ አንዲቷ ኢትዮጵያ በዚህ ጊዜ (1860—63) ዓ.ም የሦስት መሪዎች ግዛት ነበረች ለማለት ያስደፍራል ። የኢትዮ ጵያን ደቡባዊውን ክፍል ብንመለከት ፡ እያንዳንዱ ነገድ ከግራኝ እህመድ ወረራ ፍጻሜ ወዲህ የየራሱን ንጉሥ ወይም ቀንደኛና ትክለኛ ባላባት አበጅቶ እርስ በርስ እየተዋጋም ፡ እየታረቀም ከማዕከላዊው መንግሥት ተለይቶ ይተዳደር ነበር ።

አገሪቱ መቸም ከራሷ በራሷ የእጅ ጥበበኞች የምታፈራው የጦር መሣሪያ ከጦርና ከጉራዴ ፡ ከጨቤና ከአንካሴ ስለማያልፍ ፡ በዚህ ጊዜ ባላንጣን የማጥቂያውና ሥልጣን የመጨበጫው ዋና መፍትሔ በውጭ አገር የሚሠራው ፡ በባሩድ ጥይት የሚተኮሰው ጠበንጃና መድፍ ነበር ። ገሪጌራል ናፒየር ካገሩ ሲመጣና ወዳገሩ ሲመለስ ደጃች ካሳ ላይረጉለት መስተንግዶና አቀባበል 12 መድፍ ፡ 900 ጠበንጃና ብዙ ጥይት ፡ ከእንግሊዛዊው አሠልጣኝ ከኪርክሃም ጋር ሰጥቷቸው ስለነበር በዚህ በዘመናዊ መሣሪያ በ1863 ዓ.ም ዐድዋ አጠገብ እርሳቸውን ለማሳመን የዘመቱባቸውን ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን አሸንፈው ማርከው ካሰሩ በኋላ ከእስክንድርያ ባለመጣቸው ጳጳስ በአቡነ አትናቴዎስ እጅ ተቀብተው ፡ በጥንታዊቷ በአከሱም ከተማ ስማቸውን “የሐንስ አራተኛ” አሰኝተው በሥርዐተ መንግሥት በ1864 ዓ.ም. ነገሡ ። አሁን ደግሞ ከሦስቱ የዙፋን ባላንጣዎች ሁለቱ የሐንስና ምኒልክ ስለቀሩ ሲዛዛቱ ፡ ሲሰላለሉ ፡ የጦር ሠራዊታቸውን በየቤታቸው ሲያጠናክሩ በመካከል ያሉትን የወሎን ፡ የቤገምድርን ፡ የአማራ ሳይንትን ፡ የጉጃምን ባላባቶችና አስተዳዳሪዎች በማበፈራራትም ፡ በወዳጅነትም ወደ ራሳቸው ለመሳብ ሲጣጣሩ ፡ ከ1860 እስከ 1870 ዓ.ም ያለውን ያሥር ዓመት ጊዜ አሳለፉ ።

በዚህ ጊዜ አንደኛ የሁለቱ መከፋፈል ፡ ሁለተኛ የኢትዮጵያ በሥልጣኔ ኋላ ቀርነት ፡ ሦስተኛ የስዊዝ ቦይ መከፈት አደፋፍሮት የግብጽ መሪ ከዲቭ ኢስማኤል ብዛት ያላቸውን የአውሮፓ ተወላጆች በገንዘብ እየቀጠረና የፓሻነት ማዕረግ እየሰጠ ፡ በግብጹ ወታደር ላይ መሪ በማድረግ ራሱ በቱርክ ሠልጣን ከመገዛት ሳይድን ኢትዮጵያን በጦር ኃይል ወሮ ፡ ከሱዳንና ከሱማላያ ጋር በመደባለቅ ግዛቱን ከሚዴ ተራኒ ባሕር እስከ ሕንድ ውቅያኖስ ለማድረስ ሰፋ ያለ ምኞት አደረበት ። ይህ ሰፊ ምኞት እያዋጣህም ፡ በከንቱ አትክስር የሚለው የዘመድ መካሪም አላገኘም ። ይልቁንም ለራሳቸው ጥቅም ሲሉ ‘ይገባሃል ያስፈልግሃል ፡ ግፋ በርታ’ የሚሉት የውጭና ያገር ተወላጆች በረከቱለት ።

ይኸን የወረራ ምኞቱን ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በ1866 ዓ.ም. ቆገዳር ወር ጉንደት ላይ ፡ በ1868 ዓ.ም. በየካቲት ወር ጉራዕ ላይ ወታደር ልኮ ሁለት ጊዜም ያልሠለጠነ መንጋ ወታደር ነው ብሎ

በናቀው በዐፄ ዮሐንስ ጦር ድል ተመታ ። ስለዚህ ፡ ዐፄ ዮሐንስ ከገፍ ኔራል ናጊየር የተቀበሉትን የጦር መሣሪያ ባገር ውስጥ ጦርነትና የውጭን ጠላት ለመመለስ ተጠቅመውበታል ማለት ነው ። ይህም በግብጽ ላይ የተገኘው ተደጋጋሚ ድል ላይ ዮሐንስ ባገር ውስጥና በውጭም ከፍ ያለ ዝናን አተረፈላቸው ። የጦር ሠራዊታቸውም አንደኛ ከእንግሊዞች በሰጡታ በአገኙት ፡ ሁለተኛ ካፄ ተክለ ጊዮርጊስና ከግብጽ የጦር ሠራዊት በምርኮ በሰበሰቡት የጦር መሣሪያ ኃይላቸው በጣም ስለ ደረጀ ፡ የርሳቸውም ጦር በነገርን ኪርክሃም በጦርነት ቴክኒክ ሠልጥኖ ስለ ታጠቀ ፡ ከዐድዋ ተነሥተው ፈታቸውን ወደሸዋ መልሰው ሰላሌ በደረሱ ጊዜ ፡ ምኒልክ በዚህ ዐይነትና የጊዜ ወቅት ውጊያው እንደማያዋጣ ሁኔታውን ገምግመው በዕርቅና በሰላም ገቡላቸው ። ስለዚህ አቅምን ማመዛዘን ስጦታቸው የሆነው ንጉሥ ምኒልክ ፡ ነገሩ ቢቆጫቸውም በቤተ ክህነት አባቶች የግልግል አማካይነት 'ንጉሠ ነገሥት' የሚለውን ሥያሜ ለዮሐንስ ለቀው ፡ በሸዋ ንጉሥነት ለመርጋት የተስማሙት ከግብጽ ድል መመታት በኋላ ነው ።

በጀግኖቿ ብርታት በሁለት ጊዜ ድል አድራጊነት ኢትዮጵያ ከግብጽ ወረራ መዳኗና የኃይላ እየተጠናከረ መሔድ ፡ ያለቅጥ በተስፋፋው በግብጽ መንግሥት ላይ ታላቅ የግዛትና የኢኮኖሚ ውድቀት አስከተለ ። 'በቡሃ ላይ ቆረቆር' እንደሚባለው ፡ የግብጽ መንግሥት በኢትዮጵያ ግንባር ታላቅ የመሸነፍ በትር ሲገጥመውና ሲዳከም በግዛቱ በሱዳን ደግሞ ፡ በአህመድ መሀዲ መሪነት የደርቡሾች መነሣት የባለ ችግር ፈጠረበት ። በያለበት ላስቀመጠው የበረከተ ጦርና ከውጭ አገር ለቀጠራቸው ምንደኞች የሚከፍለው ገንዘብ አጣ ። የመንግሥቱ ግምጃ ቤት ተሟጠጠ ። ባንኮች ተራገፉ ። በዚህ ዐይነት ችግሩ በግብጽ ላይ በከበደ መጠን ፡ ግብጾች የወሰዱባትን እነቦንስን ፡ እነሐባብን ወደ ኢትዮጵያ ለማስመለስ ተስፋው የተቃረበ መስሎታየ ።

እንግሊዝም ሁኔታውን በመገምገም ባንድ ወገን የራሱን የመስፋፋት አሳብ እያደራጀ ፡ በሌላ ወገን ደግሞ ግብጾችና ቱርኮች ከመሐዲስቶች አጥቂነት እንዲድኑ ለማድረግ የዐፄ ዮሐንስ ሕብረት አስፈላጊ በመሆኑ ፡ ኢትዮጵያንና ግብጽን በአድሚራል ሔዊት አማካይነት በተዘጋጀው ውል መሠረት አስታረቀ ። በውሉ ላይ በኢትዮጵያ ዙሪያ የግብጽ ግዛቶች የነበሩት ወደ ኢትዮጵያ እንዲመለሱ ፡ ያፄ ዮሐንስ ዕቃና መሣሪያ በምጥዋ ወደብ ያለቀረጥ እንዲያልፍ ፡ በበኩላቸው ዐፄ ዮሐንስ በከሰላ ፡ በአምዴብና በሰናሂት ደርቡሾች የከበቧቸውን ቱርኮችና ግብጾች በኢትዮጵያ ውስጥ አሳልፈው ወደ ምጥዋ ለመሸኘት እንዲረዱ ተጠቅሷል ።

በዚህ መሠረት ፡ ንጉሠ ነገሥቱ ውላቸውን አክብረው ፡ እንዲያውም በውሉ ውስጥ ያልተጠቀሰውን በመጨመር ፡ የተከበበትን ግብጽ በውጊያ ከደርቡሾቹ አድነው ወደ ምጥዋ እንዲያልፉ ካደረጉ በኋላ ከግብጽ ላይ የኢትዮጵያን ግዛቶች ተረከበው ሳይጨርሱ በእንግሊዝ ጠቃሽነት ዐፄ ዮሐንስ በአልጠረጠሩበት ሰዓት በ1877 ዓ. ም. የኢጣልያ ጦር በምስጢር መጥቶ ምጥዋን ያዘ ። በዚህ ምክንያት በሰሜናዊ ምሥራቅ በኩል የኢጣልያ ፡ በሰሜን ምዕራብ በኩል ደግሞ የደርቡሾች ጦር በአንድ የጊዜ ወቅት ሁለት ባላጋራዎች በአገር አፍቃሪው ንጉሠ ነገሥት ፊት ተደቀኑ ።

ዐፄ ዮሐንስ ፡ በእንግሊዝ መንግሥት የቆየ ወዳጅነት ተማምነው በአድሚራል ሔዊት አማካይነት በፈረመት ውል ምክንያት ከሱዳኖች ጋር እስከ መዋጋት ሲደርሱ ፡ በተለይ ከአዲሱ ባላጋራቸው ከኢጣልያ ጦር ጋር በሰሐጢ ለጦርነት በተሰለፉበት ጊዜ እንደ ፍጹም ወዳጅ የሚመስከቷቸው የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ፡ ወደፊት ግብጾችና ቱርኮች በሚለቁት በሱዳንና በቀይ ባሕር አካባቢ ከፈረንሣይ መንግሥት ጋር በምናደርገው ፍልሚያ ካልሠለጠነው ከኢትዮጵያ መንግሥት ይልቅ ፡ የሠለጠነው የኢጣልያ መንግሥት የበለጠ መሣሪያ ይሆናል በማለት በግልግሉ ጊዜ በይፋም ፡ በምሥጢርም ለኢጣልያ አደሉ ። እዲሱን ወዳጅ ለመጥቀም ፡ የቀድሞ ወዳጃቸውን ዐፄ ዮሐንስን በሰበብ አስባብ እየተጫኑ የኢጣልያ ኃይል በምጥዋ ወደብና አካባቢ እንዲጠናከር አደረጉ ።

በዚህ ምክንያት ፡ ዐፄ ዮሐንስ ከኢጣልያ ጦር ጋር በሰሜናዊ ምሥራቅ በሰሐጢ ለጦርነት እንደ ተፋጠጡ በሰሜናዊ ምዕራብ በኩል ደግሞ ፡ በመተማ ፡ የደርቡሾቹ አጥቂነት እየገፋ ሔደ ። ደርቡሾቹ ከመተማ አልፈው ፡ ከተማውን ጉንደርን አቃጥለው ፡ ጥር 10 ቀን 1880 ዓ. ም. በሣር ውሃ (ደምቢያ) በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የሚመራውን የጉጃም ጦር አሸነፉ ። በዚያን ወቅት የጦር ድርጅታቸውን ከመቸውም የበለጠ ያጠናከሩት ንጉሥ ምኒልክ በዐፄ ዮሐንስ ትዕዛዝ በኢጣልያ ጦርነት ላይ ለመካፈል ከሸዋ ወደ ወሎ ገሥግሠው አምባጫራ እንደገቡ ፡ ለኢጣልያኑ ራሳቸው 'እንደሚበቁና ፡ ደርቡሽን መከላከሉ እንደሚሻል የሚገልጽ ትእዛዝ ከንጉሠ ነገሥቱ ደረሳቸው ። በዐፄ ዮሐንስ ሠፈር ኢጣልያንን ያመጡ ምኒልክ ናቸው ፡ አሁንም ከደርቡሾች ጋር ተስማምተዋል የሚለው ወራ ነፈሰ ። 'ንጉሠ ነገሥቱም ምኒልክን ጠርተው ፡ "እውነት ነው ወይስ ሐሰት ነው?" ብለው ሳይመረምሩ ወይም በዚህ ጉዳይ ላይ ፊት ለፊት ሳይወያዩ ምኒልክን ወደ ሸዋ እንዲመለሱ አዘዙባቸው ።

ከ1880-81 ዓ.ም. በደቡብ ኢትዮጵያና በሐረር ሥልጣናቸውን ያጠናክሩት ምኒልክ፣ ከእንጦጦ አምባጫራ ድረስ ከሔዱ በኋላ ዐፄ ዮሐንስ ሐሰተኛ ወራ በመስማት አቅርበው ሳይጠይቁቸው ወደሸዋ እንዲመለሱ ስላደረጓቸው፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ደግሞ ረዳት ሳይጨምሩላቸው በሣር ውሃ ከደርቡሾች ጋር ለጦርነት ብቻቸውን ስላጋ ለጧቸው፣ ሁለቱ የሸዋና የጉጃም ንጉሦች ለንጉሠ ነገሥቱ ሁለተኛ ላለመታዘዝ ደብረ ማርቆስ ላይ አደሙ።

በዚህ ምክንያት፣ ዮሐንስ ከጣልያኖች ጋር ለውጊያ ከተሰለፉበት ከስሐጢ የጦር ግንባር ጦርነትም ሆነ፣ ደንበኛ ሰላምም ሳያደርጉ ወደ ጉጃም ዘልቀው በጦር ኃይል ተክለ ሃይማኖትን አሳምነዋል። ከምኒልክም ጋር በራስ ዳርጌ አማካይነት የልባቸውን በደብዳቤ ተገላልጦው ከተወቃቀሱ በኋላ፣ ንጉሥ ምኒልክን እንደ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በጦር ኃይል የማሳመኑ ጉዳይ በዚህ ጊዜ አጠራጣሪ ሁኔታ ላይ እንደሚጥል ስለ ተገንዘቡት፣ ለሌላ ጊዜ አቆይተው ጉንደርን በመዝረፍና ቀሳውስቱን በመፍጀት ያስቆጣቸውን የደርቡሾች ጦር ለመበቀል በቀጥታ ወደ መተማ ፊታቸውን አሰሩ። ወደዚያም ደርሰው ምሽጉን ተገን አድርጎ የጠበንጃውን ምላጭ በመጨበጥ፣ አልሞ ከሚጠብቃቸው ጠላት ጋር ተጋጥመው እንደተራ ወታደር ከፊት ቀድመው በዝግገነት በመዋጋት ላይ እንዳሉና ድል አድራጊነትን ለመጉናጸፍ ጥቂት ሲቀራቸው ከጠላት ወገን በተተኮሰች ጥይት ክፉኛ ቆሰለው ወደኋላ ተመለሱ። በጦርነቱ ሰዓት እየተፈከረ በጠበንጃም በጉራዴም በዝግገነት እየተዋጋ፣ በጠላት ላይ ሽብርና ፍርሃት የነዛው ጦራቸው የንጉሠ ነገሥቱን መቁሰል ወደጉን አቆይቶ አጥቂነቱን በመቀጠልና የተቃረበውን ድል ለራሱ አስቀርቶ በመደምደም ፈንታ የርሳቸውን ቆስሎ ወደኋላ መመለስ ሲሰማ፣ አዝማቹ ራስ ኃይለ ማርያምና ዘማቹም ተደናግጠው ከየጦሩ ግንባር አፈገፈጉ።

ሁኔታውን ሲገመግሙት፡

- ሀ/ ያፄ ዮሐንስ ጦር ጠላት ምሽግ ድረስ ሔዶ መግጠሙ፤
- ለ/ በዚህ የመተማ ጦርነት የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትና በተለይ የንጉሥ ምኒልክ አለመካፈል፤
- ሐ/ በጦር አመራር ስመጥር የሆኑት የራስ አሉላ አባነጋ ከዋናው ጦር ጠቅላይ አዛዥነት መገለጥ፤ ለዚህ ለኢትዮጵያ ድል መሆን አስተዋጽኦ እንዳደረገ ይታያል።

በጉንደትና በጉንዳጉንዳ፣ በጉራዕና በዶጋሊ በግብጻውያን ላይ ተደጋጋሚ ድል አድራጊነት ያገኘው፣ በሠለጠነውም የኢጣልያ ጦር ላይ በዶጋሊ አሸናፊነትን የተገኘው የኢትዮጵያ ጦር፣ ድርጅታቸው

ውና ሥልጣኔያቸው በዝቅተኛ ደረጃ በሚገኘው በደርቡሽ ጦር፣ በዚህ ጊዜ መሸነፉ ከማሳዘን ዐልፎ ወገንን የሚያስቆጭ ነው።

በሕይወታቸው ሙሉ ለአገራቸው ለኢትዮጵያ ዕድገት ሲዳከሙ የኖሩትና የወገናቸውን ጥቃት ለመመለስ ሲሉ፣ ሕይወታቸውን የሠጧት የእኚህ ንጉሠ ነገሥት ስማቸው ከነዝናቸው በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ እያበራ የሚኖር መሆኑን እያወሰን፣ በዚህ መቅደም ባጭሩ የተጠቀሰው ያፄ ዮሐንስና በርሳቸው ዘመነ መንግሥት ከልል ውስጥ የሚገኘው የኢትዮጵያ ዝርዝር ታሪክ፣ በመጽሐፉ አካል ውስጥ በየምዕራፉ ዘተቻሰ መጠን ተተንትኗል።

መቼም እንደ ኢትዮጵያ ያለ ያንድ አገር ታሪክ፣ ከዚህ በፊት በየመልኩ ተዘጋጅቶ ባልተቀመጠበት ሁኔታ በሙሉም፣ በአጋማሹም ሲጻፍ አንዳንድ ስሕተት በዝንጋዔ ወይም በግድፈት ሊደርስ ይችላል። እንኳን ብዙ ገጽ ከያዘ መጽሐፍ ባንድ ገጽ ላይ ከሠፈረ ደብዳቤም ስሕተት አይጠፋም።

ስለዚህ ነው፣ በፀሥራ ስድስተኛው መቶ ዓመት ላይ የነበረው ያፄ ሠርዘ ድንግል (1555-1589 ዓ.ም.) ዜና መዋዕል አዘጋጅ ወልደ ሃይማኖት በጽሑፉ መጨረሻ ላይ፡ “ይቤ በዓለ ዝንቱ መጽሐፍ እኢነውየ ማዕምራን አንባብያኒሁ፣ ወስማዕያኒሁ ሰዝንቱ መጽሐፍ አመረከብከሙ ብየ ስሕተት በጉዲገ ዜና እመንገለ ዝንጋዔ ወአዕ ምሮ ገድተ አበሳየ ተዘከረከሙ ከመ ጎፁዕ አዕምሮቱ ለእንለ እመ ሕያው ወአኮ ምሉዕ” ብሏል። ትርጉሙም “ይኸን መጽሐፍ የምታነቡ ዘዋቂዎች ወንድሞቹ፣ ባለማወቅና በመዘንጋት ያልተጻፈ ቢኖር፣ የሰው አዕምሮው ሙሉ ሳይሆን ጉደሱ መሆኑን ተገንዝባችሁ ለጥፋቱ ይቅርታ አድርጉ...” የሚል ነው። ይኸ አራት መቶ ዓመት ያለፈው የወልደ ሃይማኖት አባባል፣ እኔም ሌሎችም ጸሐፊዎች ዛሬም ወደፊትም መሠረት የምናደርገው አባባል ነው።

መስከረም 30 ቀን 1976

ተክለ ጸድቅ መከራየ

ምስጋና

በመዝሙሪያ፡ “በዚ ቲዎድሮስና የኢትዮጵያ እንድንት” በሚባለው መጽሐፍ ላይ እንዳመለከትሁት በሮማ፡ በሎንዶን፡ በፓሪስ የኢትዮጵያ ሰነድ የሚገኝባቸውን የድርጅት አስተናባሪዎች፡ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ክፍል ኃላፊዎችን እነ አቶ ደግፌ ገብረ ጻድቅን፡ በባህል ሚኒስቴር የቤተ መጻሕፍት ወመዘክር ዩኒቨርሲቲና ሠራተኞች የሚያስፈልገኝን መጽሐፍና ሰነድ በማቅረብ የረዱኝን፡ እነ ወይዘሪት መና ወረደን፡ የጻፍሁትን በመኪና የመቱልኝን ወይዘሪት ሙናጃ አምዶካን፡ ወይዘሪት ብርሃኔ ዳባን፡ በውስጡ ያሉትን ካርታዎች ያዘጋጀልኝን አቶ ዳንኤል ሰይፉን፡ የኩራዝ አሳታሚ ድርጅት ኃላፊዎች እትመቱ በተሻለና በተጣራ ሁኔታ እንዲከናወን ባለፈው እንዳደረጉት፡ ለዚህኛውም ጥረት ያደረጉትን፡ በመጨረሻም በማንኛውም ወቅት እርዳታዋ ያልተለየኝን ባለቤቴን ወይዘሮ ካሳዬ ደስታን አመሰግናለሁ።

ታክለ ጻድቅ መዝሙሪያ

ምዕራፍ አንድ

ነዋሪው ያነጋገሥ ወገና ሥርዓት መጥፋት

እስከ ዘመነ መሳፍንት መገመሪያ (1769) ድረስ፡ በኢትዮጵያ የአነጋገሥ ባህል፡ ዙፋን ካባት ወደ መጀመሪያው ወንድ ልጅ፡ ልጅ የሌለ እንደሆነ ወደ ቅርብ ዘመድ በሚተላለፍበት ጊዜ፡ ማለትም ንጉሥ ሞቶ ንጉሥ ሲተካ፡ ዐዋጅ ነጋሪው ወደ አደባባይ ወጥቶ “የሞትንም እኛ፡ ያለንም እኛ፡ ወዳጆችን ይደስት፡ ጠላታችን ይዘን” በማለት ያሰማል። እንዳንድ ጊዜ ደግሞ፡ የዚህ አባባል ለወጥወጥ እያለ፡ “የሞትንም እኛ፡ የነገሥንም እኛ፡ ስለ ሞትነው እዘኑ፡ ስለ ነገሥነው ተደሰቱ” የሚል ዐዋጅ ይናገራል። ትርጓሜውም፡ የሞተውም ነጋሢ ወደ ዙፋን የወጣውም መስፍን ካንድ ስሉሞናዊ ቤተሰብ መሆናቸውን ለማመልከት ነው።

ይህ ዐዋጅ፡ ዐፄ ኢየሁዳ (1755—1769) በራስ ሚካኤል (ቀታሌ ንጉሥ) ከተገደሉ ወዲህ (1769 ዓ.ም.) እየቀረ ሔደ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ እስከ 19ኛው መቶ ዓመት መሐከል ድረስ ነገሥታት ሥልጣናቸውን ባነገሣቸው እንደራሴያቸው ሲቀሙ፡ እንደራሴዎቹም የራስ ነትን ማዕረግ ለስሙ ከነገሥታቱ እየተቀበሉ ሥልጣናቸውን በሰይፋቸው ጫፍ (በኃይል) ብቻ ሲያረጋግጡ፡ ከላይ የተጠቀሰውን የመሰለው ሥርዓታዊ የነጋሢዎች የመለዋወጥ ዐዋጅ እየቀረ ሔደ። እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ መነሣት ድረስ ከቤገምድር፡ ከጉጃም፡ ከስሜንና ከትግራይ፡ ከላስታ፡ ከየጁና ከወሎ መሳፍንት እየተነሡ፡ የፈለጉትን መስፍን እያነገሡ፡ እንዲያነገሡን ሌላው እየተቃወመ፡ የራሱን በማነገሥ ባንድ ዘመን ሦስት ነገሥታት የነገሡበት ጊዜ ነበር። እንዲሁም ንጉሥ (ተክለ ጊዮርጊስ) 6 ጊዜ ነግሦ 6 ጊዜ የተባረረበት ዘመን ነበር። ከሁሉ መሳፍንቶች የየጁና የወሎ ተወላጆች፡ ከታላቁ ራስ ዐሊ ዝምሮ እስከ ታናሹ ራስ ዐሊ ድረስ ያሉት በርታ ብለው ስለተከታተሉ፡ ከትግራይም እና ራስ ወልደ ሥላሴ፡ እና ደጃች ሰባጋዲስ፡ ከጉጃምም እና ራስ መርድ፡ ከዳሞት እና ደጃች ዘውዴ፡ ከላስታ እና ራስ አሥራት በየጊዜው ቢነሡም፡ በጠቅላላው በዘመነ መሳፍንት ደንበኛ የማዕከላዊው የጉንደር መንግሥት ገዥዎች እነዚህ ወረሽህ የሚባሉት የየጁ አርሞ ባላባቶች እና ራስ ዐሊ ነበሩ። እነዚህም

እያንዳንዳቸው ሥልጣን በጨበጡበት ሰዓት ከላይ ከነፋሲል፡ ከነ ኢያሱ ዘር የመጣውን አንዳንድ ነጋሢ በዙፋን ላይ ያለምንም ሥልጣን ለሰሙ ብቻ ያስቀምጣሉ።

ለምሳሌ፡ በመጨረሻው መስፍን በታናሹ ራስ ዐሊ ጊዜ የነበሩት ዐፄ ዮሐንስ ሣልሳይ፡ በራስ ዐሊና በእናታቸው በወይዘሮ መነን ፈቃድ ለሰሙ ከነገሡ በኋላ፡ የእቴጌነት ደረጃ ለማግኘት ሲሉ ወይዘሮ መነን አግብተዋቸው ሳለ፡ በመካከሉ ቴዎድሮስ መነንንም፡ ዐሊንም ደምስ ሰው ከነገሡ በኋላ፡ ዮሐንስ ሣልሳይን በመቅደላ እንደ እስር አስቀምጠዋቸው ሲኖሩ፡ ብዙ መከራ አሳልፈው በእንግሊዞቹ ጦርነት ከቴዎድሮስ ሞት በኋላ ነጻነታቸውን አግኝተው ተለቀቁ። ከተለቀቁ በኋላ ኃይልም ሰበብም ሰላጡ፡ የመንገሥ ፍላጎት አላሳዩም። ተከታይም አልነበራቸው። በዚህ ምክንያት በሰላምና በጽሞና ወደ አክሱም ሔደው ተቀመጡ።

ዐፄ ቴዎድሮስ በሕይወታቸው ላሉ፡ ሦስት ወንድና ሦስት ሴት ልጆች እንደ ነበሩአቸው ራሳም ያመለከትና ከነዚህ ሁሉ መካከል በቁርባን ካገቡዋቸው ከእቴጌ ጥሩወርቅ የተወለደው ልጃቸው ዓለማየሁ ብቻ ዋና አልጋ ወራሽ መሆኑን፡ የቀሩት የተወለዱት ከዕቁባቶች እንጂ ከደንበኛ ጋብቻ አለመሆኑን፡ ከሁሉም ልጆቻቸው ትልቁ በግምት 23 ዓመት ዕድሜ የነበራቸው ራስ መሸሻ መሆናቸውን፡ እርሳቸውም ወደ ሸዋ ለመሔድ ካቀዱ በኋላ፡ አላባቸውን ለውጠው ወደ ሴት አያታቸው አገር ወደ አማራ ሳይንት መሔዳቸውን፡ ከሁሉም ታናሽ የሆነው ልጃቸው ኃይሉ ካላ ከአሮሞ ተወላጅ ዕቁባታቸው የወለዱት ከናቱ ጋር በትግራይ አገር መቅረቱን፡ ዕድሜዋ 20 ዓመት የነበረውና ከሴት ልጆቻቸው ውስጥ ታላቅ የነበረችው አልጣሽ ለምኒልክ ተድራ ሳለች፡ ወጣቱ ደጃዝማች ምኒልክ ትቷት ወዳገሩ አምልጦ ከሔደ ወዲህ፡ ባሪያው (ራስ) ለሚባል የትግራይ ሹም መዳሯን፡ የቀሩት ሁለት ሴቶች ልጆች አንዲቱ ያምስት፡ ሌላይቱ የሦስት ዓመት ዕድሜ ያላቸው በቤጌምድር እናቶቻቸው እንዳስቀሩዋቸው ይገልጽልናል።¹

ስለዚህ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ የዙፋንን መብት በኃይላቸውና በትግላቸው እንጂ በሕጋዊ መንገድና በትውልድ እንዳላገኙት ሁሉ፡ እሁንም ሲሞቱ ታላቁ ልጃቸው ራስ መሸሻም ሆኑ ከደንበኛ ሚስት

የተወለደውም ደጃች ዓለማየሁ ሊነግሡ አልቻሉም። እነርሱንም ለማንገሥ የሞከረ አንድም የወታደራዊና የቤተ ክህነት ድርጅት አልተገኘም። እንኳን ለመንገሥ ብዙዎች የአባታቸው ተቃዋሚዎች ሊበቀሏቸው ይፈልጉ ስለ ነበር፡ በአባታቸው የቀብር ሥነ ሥርዓት ላይ ለመገኘት እና በጎንደር ከተማ መቆየትም እንኳን አቅቷቸው፡ ዓለማየሁም በጣባቂ ወደ ሎንዶን ሔዶ ለ10 ዓመት ያህል እንደ ተቀመጠ በ1871 ዓ. ም. ታም ሞተ። ራስ መሸሻም ወደ አማራ ሳይንት ሔደው ከሰነበቱ በኋላ፡ በዚያም ለዘለቄታ መኖር የማያዋጣቸው መሆኑን አመዛዝነው፡ ወደ አብሮ አደጋቸው ወደ ንጉሥ ምኒልክ ዘንድ ሔደው በሸዋ ተቀመጡ። ዐፄ ቴዎድሮስ አስረዋቸው የነበሩት፡ ከዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ የሚወለዱት ደንበኛ ነጋሢው ዮሐንስ ሣልሳይም፡ በዚህ ጊዜ ምንም ነፃ ቴዎድሮስ ነጻ ቢሆኑ፡ ተከታይና ደጋፊ ስለ አልነበራቸው፡ እርሳቸውም በዙፋን እንደገና የመቀመጡን ነገር ድምጡንም ሳያነሡ እግራቸውንም፡ አንደበታቸውንም ሰብስበው ከአክሱም ዐርፈው ተቀመጡ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት፡ ያፄ ቴዎድሮስ ሞት ባንድ ጊዜ ከቴዎድሮስ ጋር ምንም ዝምድና በሌላቸው፡ ነገር ግን የጦር ኃይል ባላቸው፡ በሦስት የዙፋን ባላንጣዎች መካከል የሸሚያ መንገድ ከፈተ። የሌሎቹን የጥቃቅኖቹን ወደ ጎን ትተን በጣም የታወቁት ላስቴው ዋግሹም ጉበዜ፡ ሸዌው ንጉሥ ምኒልክ፡ ትግሬው ደጃች ካላ ምርጫ ነገሩ። የሁለቱን አቆይተን በዋግሹም ጉበዜ አነጋገሥ እንጀምር።

1 H. Rassam, Narrative of the British Mission to Theodore, King of Abyssinia, Vol. II, p. 336 (London 1869).

ምዕራፍ ሁለት

የዋግሹም ጉበዜ አነጋገሥ—ለእንግሊዝና ለፈረንሳይ መንግሥታት የጻፉ
ዋቸው ደብዳቤዎች—ከደጃዝማች በዝብዝ ካሳ ጋር ተዋግተው ስለ መሸነፋቸው

የእንግሊዝ ጦር፣ የመቅደላን ምሽግ ለወይዘሮ መስተዋት አስረ
ነበ ወደ አገሩ ከመመለሱ በፊት መስተዋት ስለ ገባችላቸው፣ ዋግ
ሹም ጉበዜ ዋናውን መናገሻ ከተማ ጉንደርን እጅ አደረጉ ።
በስሜን፣ በወገራ የመጣውን፣ ጥሶ ጉበዜን በጦር ደምስሰው ያጉታቸውን
ልጅ ዋግሹም ተፈሪን ሾሙ ። በጉጃም ደጃች ደስታ ተደላን
አዛርረው፣ ለባላምባራስ አዳል ተሰማ እጎታቸውን ወይዘሮ ላቀችን
ድረው የራስነት ማዕረግ ጨምረው አደላደሉ ። የቤገምድሩ ራስ
ወልደ ማርያምም አሜን ብለው ስለ ተገዙላቸው፣ ለመንገሥ የሚገድ
ላቸው ለጊዜው ቀብቶ የሚያነግሥ ጳጳስ አለመገኘት ብቻ ሆነ ።

ባዜ ቴዎድሮስ ዘመን የነበሩት አቡነ ሰላማ ከሞቱ ወዲህ ሌላ ጳጳስ
ከግብጽ አልመጣም ። ምቹው የማምጫው በር ምጥዋ በግብጽ እጅ
ተይዟል ። ወደዚያ መተላለፊያው የአካስ ጉዛይና የሐማሴን ግዛት
በዙፋን ባላንጣቸው፣ በባለቤታቸው በእቲጌ ድንቅነሽ ወንድም፣
በዶሻች ካሳ ምርጫ ተይዟል ። እንደዚሁ ሳይነግሡ በዋግሹምነት ስም
ብቻ ጠቅላላውን አገር አስተዳድራለሁ ማለቱ ደግሞ የማያመች ሆነ ።
በመሆኑም ጳጳስ ባይኖርም፣ ይንገሡ ተብሎ በዕጩ ገብረየሱስ እጅ
ተቀብተው በ1860 ዓ.ም. ነገሡ ። ስመ መንግሥታቸው “ተክለ ጌዮር
ጊስ” ተባለ ። 1

ከነገሡ በኋላ ኃይላቸው የበለጠ እየበረታ ስለሔደ፣ ባዜ ቴዎድ-
ሮስ ዘመን በጦርነት የተዳከመው ወሎ በተለይ የወርቁት ወገን ወደ
ምድልክ ቢያደላም፣ የመስተዋት ወገን እላይ እንዳልነው ገብሯል ።

1 የነገሡበት ቀንና ወር በትክክል አይታወቅም ። ዓመቱም ቴዎድሮስ በሞቱበት
በ1860 ዓ.ም. ወይም ግዛት ካደላደሉ በኋላ በ1861 መሆኑ አጠራጣሪ ነው ። የሚ
መለለው 1860 ነው ። ያነገሡዋቸው ዕጩን ተክለ አቡበ ናቸው የሚሉ አሉ ። በዚህ
ስም በዚህ ዘመን የሚጠራ ዕጩን የለም ። ዋዜማ ብ.ጌ.ገሩይ ገጽ 113 ።

ምኒልክም፡ “የነጋሢ ልጅ፡ የቴዎድሮስ ወራሽ እኔ ነኝ” ብለው “ሞፃ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት” እያሉ፡ እያተሙ ከውጭ አገር መሪዎች ጋር በሚላላኩበት ሰዓት ግዛታቸውንም እስከ ወሎ አድርሰው ወረይሉን ልክ እንደ ከተማቸው አድርገውታል። ካላም በትግራይና በትግሬ፡ የአውራጃዎቻቸው ባለቤት ሆነው በነጻነት ተቀምጠዋል። በዚህም ምክንያት፡ ቴዎድሮስ ላንድነቷ የደከሙ ላትና የሞቱ ላት ኢትዮጵያ፡ በዚህ ጊዜ እንደ ገና ተከፋፍላ የሦስት ነገሥታት (ተክለ ጊዮርጊስ፡ ምኒልክ፡ በዝብዝ ካላ) አገር ትመስላለች። ሦስቱም በተለያዩ ሦስት አውራጃዎች ቢገኙም ባንድ ባህል፡ ባንድ ብሔራዊ የአማርኛ ቋንቋ፡ ባንድ ሃይማኖት የሚጠቀሙ ላንዲቱ ኢትዮጵያ የሚያስቡ ሆነው ሳለ፡ የከፋፈላቸው ዋናው ምክንያት ‘አንዲቷ ኢትዮጵያ በኔ ባንዱ መሪነት ትተዳደር’ በሚል ብቻ ነው። በዚህም መካከል ምኒልክ አገብራለሁ የሚል ስሜት አይነራቸው እንጂ፡ ካዜ ተክለ ጊዮርጊስ ጋር ደብዳቤ ተላልከዋል። ገጸ በረከትም ባቶ (የወደፊት ራስ) ጉብና እጅ ልክዋል። ይኸም አላላክ በርሳቸው ዘንድ እንደ ወዳጅነት ሲቆጠር፡ በተክለ ጊዮርጊስ ወገን እንደ መገበር ተቆጥሯል።

ስለዚህ ይነስ ይብዛ፡ እነዚህ የተጠቀሱት አገሮች ሲታሙላቸው አልገዛም ብለው በጣም ያስቸገሩዋቸው ባለፈው ደጋግመን ያነሣናቸው ደጃዝማች በዝብዝ ካላ ናቸው። እርሳቸውም ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው፡ ባዜ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት መጨረሻ ላይ፡ ሁለቱም በየበኩላቸው ባላቸው ቁም የተነሣ ባዜ ቴዎድሮስ ላይ ሸፍተው፡ ካላም በትውልድ አገራቸው ሹመታቸውን ያጽኑት በመጀመሪያው ወቅት በዋግሹም ጉብዜ ደጋፊነት ነው። በዚህ የስምምነት ወቅት ነው ተክለ ጊዮርጊስ የካላን እህት ወይዘሮ ድንቅነሽን ያገቡት። ካላ ግን፡ ቀድሞውኑ የራሳቸው ኃይል እየበረታ በሔደበትና ጠቡም ከዋግሹም ጉብዜ ጋር እየተባባሰ በሔደበት ሰዓት፡ የእንግሊዝን ጦር ሲመጣ ተቀብለው እንዳስተናገዱ ሁሉ፡ ሲመለስም አስደላች አቀባበልና መስተንግዶ ከማድረግ ጋር ‘ከዋግሹም ጉብዜ የምከላከልበት መሣሪያ ይሰጠኝ’ ብለው ጠይቀው፡ በገፔኔራል ናፒዬር ፈቃድ 12 ዘመናዊ የተራራ መድፍ፡ 900 የሚሆን የሰናድር ጠበንጃና ሽጉጥ ከብዙ ጥይት ጋር ሰጣቸው። በኋላም አዳዲሱን የጦር መሣሪያ ከወታደራቸው ጋር

እያስተማረ የሚያስተዋውቅ አሠልጣኝ ኪርከሃምና ሉዊ ተጨመሩላቸው። በዚህ አንጻር የተክለ ጊዮርጊስ በአጋጣሚው መጠቀምን ያለማወቅና ቸልተኝነት፡ የደጃች ካላ ትጋትና ዝግጅት ያስከተለው ጦር ነት በግድ ካላን አሸናፊ፡ ተክለ ጊዮርጊስን ተሸናፊ ሲያደርጋቸው ይታያል። ቢሆንም፡ ደጃች ካላ ያዜ ተክለ ጊዮርጊስን ጦር ለመመለስ ኃይላቸውን ስለ ተጠራጠሩት፡ አቡነ አትናቴዎስን ከግብጽ እየመራ ባመጣላቸው በስምሃር ባላባት በመሐመድ አብደል ራሂም በኩል የግብጹ መሪ (ኢስማኤል) የጦር እርዳታ እንዲያደርግላቸው ጠይቀውት የፈረንሳይ መንግሥት ስለ ተቃወመ፡ መቅረቱን ዱወ የሚባለው ታሪክ ጸሐፊ ያመለክታል።¹ እንደዚሁም ተክለ ጊዮርጊስ፡ ካላ ያስመጣቸውን ጳጳስ አቡነ አትናቴዎስን እንዲልኩላቸው ማስፈራራትም፡ ማባበልም ያለበት ደብዳቤ ልከውባቸው፡ ካላ እምቢታቸውን ካስታወቁ በኋላ ሁለቱም ሰጦርነት ይዘጋጁ ገዢዎች።²

ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ፡ በፊተኛው ጊዜ በቸልታ ወይም በይሉኝታ ያላለፉትን የእንግሊዝን ወዳጅነት አሁን ጊዜው ካለፈና ከነገሡ በኋላ በደብዳቤ ደጅ እየጠኑ ዝምድና ይፈልጉ ዝመር። እንደዚሁም የእንግሊዝ የጦር መሪ ናፒዬር እግዛታቸው በነበረ ጊዜ፡ ሲፈልጋቸው በወዳጅነት ተገናኝተው ችግራቸውንና ምኞታቸውን ገልጠው ያልፈጸሙትን አሁን ናፒዬር ወደ አገሩ ከተመለሰ ወዲህና ምቹው ጊዜ ካመለጣቸው በኋላ፡ ከእንግሊዝ ንግሥትም፡ ከገፔኔራል ናፒዬርም በሩቁ በደብዳቤ ለመዛመድ እና ካላንም ለማስወንጀል በከንቱ እንደ ፈለጉ ከዚህ ቀጥሎ ካለው ደብዳቤያቸው ላይ ይነበባል።

“በስመ አብ... መልእክት ዘዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ... ትብጻሕ ኃበ—ንግሥተ እንግሊዝ ኃበ ናኢር (ናፒዬር) አምናም እናንተ ብትመጡ ከሰው በፊት እኔ ተቀብዬ መንገድ መርቼ እህልም፡ ማርም፡ በግ፡ ፍየል ይዘህ ከሠፈራቸው ግባ ብዬ ሀዋጅ ነገርሁ... ሸፍታ (ጥሶ ጉብዜ) ስለ ተነሣብኝ ወደርሱ ሔድሁኝ። እኔ ስሜን እነሱ (የእንግሊዝ ጦር) መቅደላዎኑ... የደጃች ካላ ነገር ፊትም ትግራይ ስገባ ከሰው በፊት ሎሌነት (አሽከርነት) ገብቶልኝ ሹሜ ሸልሜ ባኖረው የትግራይ ሎሌዬን አባብሎ ከዳኝ... ከስሜን፡ ከወገራ የሾምሁትን ሎሌዬን ኃይለ ማርያምን አስከድቶ፡ ዐልፎ ተርፎ

* በዚህ ዘመን ትግራይ ከመረብ መለስ፡ ትግሬ ከመረብ ወዲያ ያሉት ሁለት አውራጃዎች የሚጠሩበት ሥያሜ ነው።

1 G. Douin, Histoire du regne du Kedive Ismael — Tome III, 2e partie (1869 — 1873) pp. 308—310.
2 Hailu Tafla (ed.), Chronicle of Emperor Yohannes IV, pp. 127—128.

እስከ ጉንደር. ሹም ሸልም ሰደደው... ይኸ ሁሉ መደረጉ የናንተን ቃል ጠብቄ ብሰነብት ነው እንጂ ፡ ለርሱ የሚሆን ጉልበት አጥቼ አይደለም... ክርስቶስ መገፋቴን አይቶ ጉልበት ቢሰጠኝና ባገሩ ብሾምበት አታ ድሉብኝ (እንዳትረዱብኝ)...

ይኸኛውም ደብዳቤ ቀን የለውም ፡ ባነጋገራቸው “አምና እናንተ ስትመጡ” የሚል ቃል ስለ ጠቀሱ ፡ ደብዳቤውን የጻፉት ቴዎድሮስ በሞቱ ባመቱ በ1861 ዓ.ም. መሆኑ ነው ። ሉንዶን የደረሰውም በ1861 ዓ.ም. በሰኔ ወር ነው ።² “ሉሌዬን ኃይለ ማርያምን አስክድቶ” የሚሉት ፡ ኃይለ ማርያም ጉግሣ የደጃች ካሳ ታላቅ ወንድም የደጃች ጉግሣ ልጅ ናቸው ። ምናልባት በመጀመሪያው ጊዜ ካሳ ራሳቸው ለጉባዔ ባደሩበት ወቅት ፡ ኃይለ ማርያምም ለጉባዔ ገብተው ሳለ በኋላ የአገራቸውን መበርታት ተመልክተው ከጉባዔ ወደ ካሳ ዞረው ተሾመው ይሆናል ። የሆነ ሆኖ ፡ ለዚህ ደብዳቤ መልስ ከናፒየር የመጣቸው ባገሩ ርቀት ፡ በግንኙነት እጦት ፡ ተክለ ጊዮርጊስ በደጃች ካሳ ተሸንፈው በአባ ሰላማ ተራራ ከታሰሩ በኋላ በጣም ዘግይቶ ነው ። ደብዳቤውም ባጭሩ በእንግሊዝኛ የሚለው ካሳ በውጭ አገር መሣሪያ የጠነከሩ ፡ ወታደራቸውም በፈረንጅ አስተማሪዎች የሠለጠነ ስለሆነ አይችሉምና ትግራይን መውጋት ይቅርብም የሚል ነው ።³ የእንግሊዝ መንግሥትም አቅዋም ፡ በናፒየር አማካይነት ለየመሳፍንቱ እንደ ተገለጠው ፡ “እኛ ባገር ውስጥ ጉዳያችሁ አንገባም” ነው ። ለካሳም መድፋና ጠበንጃው ለመከላከያ ተብሎ ሲሰጣቸው ፡ “ተስማምታችሁ በሰላም ኑሩ” የሚል ምክር እንዳዘለ ይነገራል ። ተክለ ጊዮርጊስ “ይኸ ሁሉ መደረጉ የናንተን ቃል ጠብቄ ብሰነብት ነው” ያሉትም ፡ “ተስማምታችሁ ኑሩ” ተብሎ ፡ አስቀድሞ መቅደሳን ሳይለቅ ከናፒየር በደጃች መሸሻ አማካይነት የተላከባቸውን የምክር ቃል ሲገልጡ ይመስላል ።

በዚያን ጊዜ ፡ ብዙ ቅኝ አገር በመያዝ ኃይላቸው የሚሰማው የእንግሊዞች ብቻ ሳይሆን የፈረንሳዮችም ጭምር ነበር ። በምጥዋም ፡ በካይሮም ፡ በሌላውም ወደብና ከተማ የእንግሊዝና የፈረንሳይ ቆንሲሎች እየተጋጨም ፡ እየተሰማሙም አብረው የየግል መንግሥታቸውን ጥቅም ይጠብቁ ነበር ። በዚህ ምክንያት ፡ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ለእንግሊዝ

መሪዎች እንደ ጻፉት ሁሉ ፡ ከደጃች ካሳ ጋር ያላቸውን ጠብ ከመግለጽ ጋር የፈረንሳይ መንግሥት ከርሳቸው ጋር በአሳብ እንዲተባበራቸው ፈልገው ፡ ለፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዎን ማልሳይ እንደ ዚህ ሲሉ ጽፈዋል ።

“ይድረስ አግዜር መርጦ ካነገሠም ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዎን... እኔ የእርሰዎን ወዳጅነት እጅግ አፈልጋለሁ... ዐፄ ቴዎድሮስ ያከፉትን (ያበላሹትን) ነገር ሁሉ ከምክርዎና ከፍቅርዎ ጋር በአግዚአብሔር ኃይል አቀናዋለሁ... ደጃች ካሳ አያቱ ላያቱ ፡ አባቱ ላባቱ ተገዝቶ ይኖር ነበር ፤ እርሱንም እኔ ሾሜ አገር ጠብቅ ብዬ ብተወው አምጦ (ሸፍቶ) አልታዘዝም አለ ። አሁን ግን የምጠይቀው (ግባ አለዚያ መጣሁብህ ብዬ) ነኝና አይፍረዱብኝ...”

ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ደብዳቤውን የጻፉበት ቀን በትክክል 1862 ዓ.ም. ሐምሌ 1 ቀን መሆኑ ተመልክቷል ። ነገር ግን በደብዳቤያቸው ላይ ፡ “አያቱ ላያቱ ፡ አባቱ ላባቱ ተገዝቶ ይኖር ነበር” ያሉት የዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ አባት ዋግሹም ገብረ መድኅን ሹም ተምቤን ምርጫን ፡ አያታቸው አቶ አምኃ የምርጫን አባት ወልደ ኪዳንን ከላስታ ወደ ትግራይ ዐልፈው ለመግዛታቸው ምንም ማስረጃ የለም ። መቼም የውጭ አገር መሪዎች የኢትዮጵያን ውስጣዊና ዝርዝር ሁኔታ ስለማያውቁት ፡ ይኸን ብዬ ብጽፍ ጥያቄዬ ከብደት ይኖረዋል ሲሉ የሠማመሩት ይመስላል ።

ይኸ ሁሉ ከሆነ በኋላ ፡ የናፒየር የምክር ደብዳቤ ሳይደርሳቸው ለስቀድሞ ሁለቱም ከ1860 ዓ.ም. ጀምሮ ለጦርነት ሊዘጋጁ ከተክለ ጊዮርጊስ በኩል ፡ “አምቻውን(ካሳን) ገድሎ ሚስቱን (ድንቅነሽን) አስለቃሽ” የሚል የፋክራ ቃል ፡ ከደጃች ካሳ በኩል ደግሞ “አማቱን ገድሎ እህቱን አስለቃሽ” የሚል መልስ እየተወራው ሲዛዛቱ ቆይቶው ፡ ተክለ ጊዮርጊስ የሠራዊታቸውን ብዛት ለማስረዳትና ነገሩ ዘዛቻ የሚከናወን መስሏቸው እንደ ሽልቻ ጤፍ አስሞልተው ፡ “ወታደሩ በዚህ ልክ ነው” ሲሉ ላኩባቸው ይባላል—በአፈታሪክ ። ካሳም ፡

ኩቱርክ ይዋጋል እንኳን ካንካሳ ያባ ፈንቅል ልጅ ወሬላው ካሳ

ብለው ፎክረው ወዲያውም ፡ “ወታደርህ እንደዚህ ቢበዛ በጥይት

1 ተ.አ.መ ፡ የኢትዮጵያ ታሪካዊ ቴዎድሮስ እስከ ቀ.ጋ.ሥ. ገጽ 42 ።

1 Public Record Office, London, Fo. 95-28
2 Chris. P. Rossenfeld, Chronology of Menelek, , p.47.
3 “... His troops are well armed and taught to fight by Europeans, so that if you make war on him you may not be successful...” Letters of Field Marshal Lord Napier of Magdala... It. Col. H.D. Napier, pp. 22—23.

ቆልቼ ነው የምሰደው” ሲሉ ጤፉን ቆልተው ላኩላቸው ይባላል። ይህ አፈ ታሪክ የወታደራዊ ልዩነታቸው በምን በምን እንደሆነ ያሳያል። ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ለናፖሊዎን ሦስተኛ በጸፉትም ደብዳቤ ላይ፡ “የምጠይቀው ነኝና አይፍረዱብኝ” ሲሉ፡ ሥጋታቸው ለመሸነፉ ላይሆን የፈረንሳይም፣ የእንግሊዝም መሪዎች ካላን ወግተው ካሸነፉ በኋላ፡ ‘ለምን ወጋኸው’ ብለው አንዳይቀየሟቸው ነው። ቁጥሩ የበረከተ ያልሠለጠነ ጦርም ቁጥሩ ባነሰና በሠለጠነ ጦር እንደሚሸነፍ በደንብ ያጤኑት አይመስልም።

ነገር ግን፡ ሁለቱ ባላጋራዎች ሲዘጋጁ ከርመው፡ በ1863 ዓ.ም. ተክለ ጊዮርጊስ ደጃች ካላን ለማስገበር ባላቸው ዓላማ ከዘቢጥ ተነሥተው የተከዜን ወንዝ ተሻግረው ወደ ዐድዋ ጉዞ ገመሩ። ከሰልቻ ጤፍ ጋር ያመሳሰሉት 60 000 የሚሆነው ጅምላ ጦር ጥቂቱ አሮጌ ጠበንጃ፣ አብዛኛው ጦርና ጋሻ ይዞ ተከትሏቸዋል። በርሳቸው አንጻር የሚገኙት ደጃች ካላ፣ የተከተላቸው ወታደር ቁጥሩ ከ12000 እንደማይበልጥ ጸሐፊው ሁሉ አምናበታል። ነገር ግን፡ ይኸው ቁጥሩ ያነሰው ጦር፡ አንደኛ፡ ስድስትና አምስት ኢንች ውፍረት ያለው ሞርታር፡ 12 መድፍና ብዙ ዘመናዊ የሰናድር ጠበንጃ ይዟል። ሁለተኛ፡ ከጠባዩ ምሽግነት ያለውን ሥፍራ ይዞ የጦር ልምምድ ባላቸው በነኪርከሃም፣ በነሱዊ ሠልጥኖ መሣሪያውን ደግኖ በደንብ ይጠባበቃቸዋል።

ንጉሡ፡ አስቀድመው ወታደራቸውን በሚከተለው ዐይነት አሰለፉት። አንደኛ፡ በቀኝ በኩል የላስታ፣ የዋግ፣ ሰባት ቤት ወሎ በዋግ ሹም ተፈሪ አዝማችነት፤ ሁለተኛ፡ በግራ በኩል የጉጃም ጦር በልጃቸው በራስ ብሩ አዝማችነት፤ ሦስተኛ በመካከል የዋድላ፣ የደላንታ፣ የጋይንትና የቤገምድር ጦር በልጃቸው በራስ አበራ አዝማችነት፤ ግንባር ቀደም የሰሜን፣ የጸለምት፣ የወልቃኢት፣ የጸገዴ ጦር በራስ መሸሻ ቴዎድሮስ አዝማችነት አሰልፈው፤ በሐምሌ 5 ቀን 1863 ዓ.ም. ዐድዋ አጠገብ አሰም ከሚባለው ወንዝ (ፈለገ አሰም) ዳርቻ ከነጦራቸው ደርሰው ተኩስ ሲከፍቱ፣ የደጃች ካላ መድፈኞችና ነፍጠኞች ተገን ይዘው በረጋ መንፈስ እያነጣጠሩ እንደ ልብ ጠላቶቻቸውን ያጭዱ ገመሩ።

ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ፡ በፈረስ ላይ ሆነው “ግፋ በለው” እያሉ ወታደራቸውን እያበረታቱ ለማዋጋት ሲሞከሩ፡ የተቀመጡበት

ፈረሳቸው በመድፍ ጥይት ተመትቶ ሲወድቅ፡ የጦርነቱን ኃላፊ እንደ ያዛቸው ወደቀ። ንጉሡም ከፋኛ አወዳደቅ ወድቀው ከጭንቅላታቸው ላይ ቆሰሉ። ወታደሮቻቸውም ንጉሡ የሞቱ መስሏቸው ተደናግጠው ወዲያና ወዲህ ሲራወጡ፡ ካላ ከነጦራቸው ከምሽግ ወጥተው ወታደሩን እያባረሩ ሲወጉ፡ ተክለ ጊዮርጊስንም ወዲያው ማረኩዋቸው። በመገመሪያ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ማርኮ ሰጌታው ለደጃች ካላ ያቀረባቸው ልጅ አጽብሐ እንደሚባል፡ ጦርነቱም ከጧት ገምሮ እስከ ዘጠኝ ሰዓት መፍጀቱ፡ ምርኮ ስብሰባ እስከ ሦስት ቀን መውሰዱን፡ ከዚያ አሸናፊው ደጃች ካላ ያፄ ተክለ ጊዮርጊስን ሰው ከልብ እንደ ማሯቸው ገልጸው፡ “ደም በተፋሰሳችሁበት አገር (በትግራይ) አትደሩ፤ የተከዜን ወንዝ ተሻግራችሁ በሰላም አገራችሁ ግቡ፤ እኔም እመጣለሁ” በሚል ዲስኩር ማሰናበታቸውን ዜና መዋዕላቸው ይገልጻል። ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ግን፡ ከነልጃቸው አቃባ ሰላማ በሚባለው ተራራ ታስረው ጥቂት ዘመን እንደኖሩ ሞቱ።

ሌላ መረጃ ደግሞ፡ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን የማረኳቸው ራስ አሉላ መሆናቸውን ይጠቅሳል። ለምሳሌ “አሉላ አባነጋ” በተሰኘው መጽሐፍ ውስጥ፡—

ንጉሥ ማራኪ ከነዘውዱ

የበዝብዝ አሽከር አሉላ ወንዱ

ከነፋስ የፈጠነ

በወንድነቱ የተማመነ

ከንዱ ብርቱ እንዳንበሳ

ዘጠላት ሠፈር የሚያገሳ

ተብሎ ተገጥሞላቸዋል። እንዲሁም ዘውዴ ገ/ሥላሴ ጦርነቱ አራት ሰዓት ብቻ እንደ ፈጀ ገልጸዋል።

* እሞባ በላም የሚገኘው ገረዓልታ ውስጥ ሲሆን፡ ገረዓልታ በእንደርታ አውራጃ ውስጥ የሚገኝ ወረዳ ነው።

† ስለ ተክለ ጊዮርጊስ አጭር ታሪክ J. H. Coulbeaux, Histoire Politique et Religieuse d'Abyssinie, Vol. II (Paris) p. 438.
Lucia dei Sabelli, Storia di Abyssinia, Vol. III (Roma, 1938), p. 238.

1 የዘመተውን የተክለ ጊዮርጊስን ጦር ቁጥር ቡርዛክ ከ30,000 ላይ አቁምታል። Coursac, Le Regne de Yohannes, pp. 71—72.

ደጃዝማች ካሣ በራስ ወርቅ ግዕዝ

(ከአርኪቪው ኢትዮጵያ መዝገብ ቤት ርዳ)

ዐፄ ፖሊላክ

(ከርገጽጉና ከሄናገገ ፡ ፍቶ)

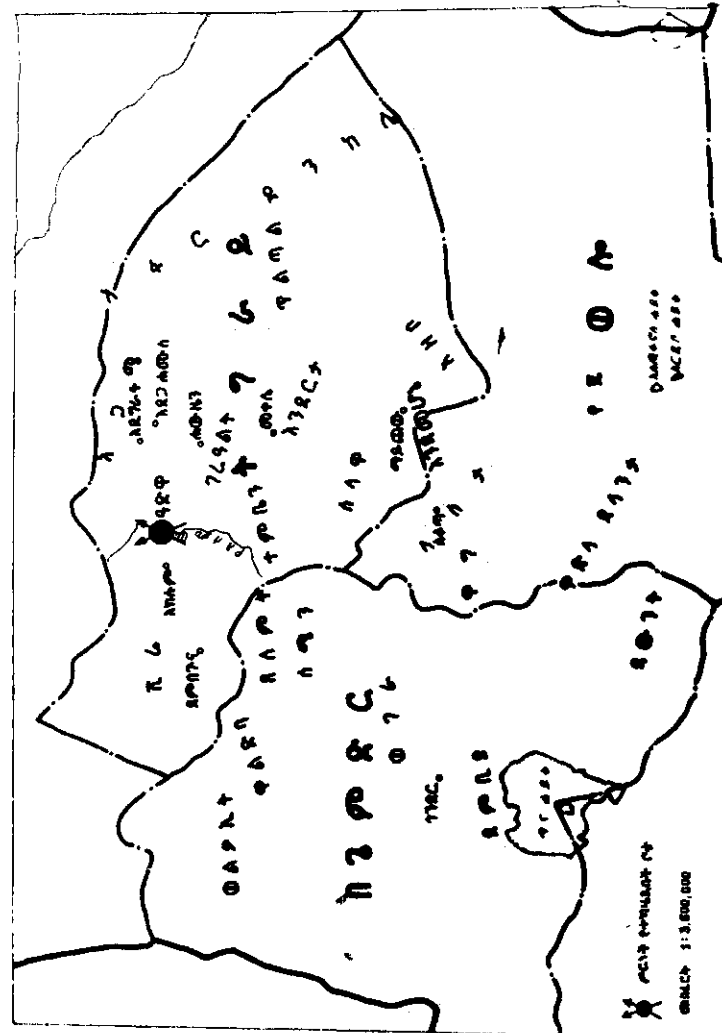
— 35 —

11. የርሰም፡ ወዳድነት፡ አድግ ጌረሳንወለቁ ሳረዝተው ሐሰድለው ወዳድ፡ በበር፡ የገር
 ገገ መገገዱ፡ እልተመኝኝም፡ የፍቀር፡ ወረቀት ስት፡ መስደደ፡ የመሳሳዝ፡ መጀመርያ፡ እገ
 ዲህገ፡ የርሰም፡ ፍቀር፡ መረሰኝ ሙሉስተ፡ ደህንነው፡ ብዮ፡ ነው፡ ለዲ፡ ቲምድ
 ሙሉ ያዘሉት፡ የገር፡ ሁሉ፡ ከመስረድና ከፍቀረው፡ ጋራ፡ በግዜ እብሔር፡ ኃይል፡ እቀናጥለሁ፡
 ብዮ ለሐይለሰሁ፡ አፈ፡ በገረ ተገለለው ሕግዲገግ ያገረውም፡ ነጋዲ፡ ገብተ፡ አገዲገበድ፡ አጀም
 የሙረሳገው፡ በርሰም፡ ፈቃድ፡ እገዲህገላኝ፡ እወዳለሁ፡ ዳዲኝ ካሳ፡ እዳቱ ላዳቲ፡ አገ
 ቀ፡ ለባቲ፡ ተገዝተ፡ ታዝ፡ ደኖር፡ በበረ፡ እርሱገም፡ እፈ፡ ጽሁ፡ እገር፡ ጠብቀ፡ ብዮ፡ በተመው
 ለም፡ ለሐታባዝም፡ ለሐ፡ አሁገ፡ ገገ፡ የም፡ ጠደቀው፡ ነኝና፡ አደፍረዱ፡ ብዮ፡ ደህን፡ መሐ
 ከተ፡ በሊሳ፡ አፈ፡ መስደደ፡ ለውገ፡ ዓላም፡ ነው፡

[illegible]

(ግዚኡቱ ያዛፎር ኢትራፕጌር ሚግር ኤ ዶክዩ ለፍሪክ ፓሪስ)

THE ARABIAN PENINSULA

ምዕራፍ ሦስት

የደጃች ካሳ ምርጫ ንጉሥ ነገሥትነት - ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር የተለዋወጡ
ዋቸው የወዳጅነት ደብዳቤዎች

ከሦስቱ የኢትዮጵያ ኃያላን መሳፍንት ባላንጣዎች መካከል ተከሰ ጊዮርጊስ ሲሞቱ፣ የቀሩት የትግሬው መስፍን ደጃች ካሳና የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ መሆናቸው ነው። የሁለቱን ትግል እጣምረን ከመመልከታችን በፊት፣ ብዙ ጊዜ ባሰፈው ስላ እነሣናቸው ስለ ደጃች በዝብዝ ካሳ ባጭሩ እንመልከት። የሕይወት ታሪካቸውን የሚገልጽ በዘመናቸው የተጻፈና የታተመ ዜና መዋዕል ስለሌላቸው፣ በቀላሉ የሕይወት ታሪካቸውን በተለይ ከመንግሥታቸው በፊት ያለውን ማግኘት ችግር ነው። ያልታተመ የእጅ ጽሑፍ እንዳለ ለማግኘት አልቻልንም። በመጨረሻ ባሕሩ ታፍላ ያሳተሙት እንሚለው ከዚህ እንደሚከተለው ይሆናል።

የደጃች ካሳ አባት ሹም ተምቤን ምርጫ፣ እናታቸው ወይዘሮ ሥላሴ (ወለተሥላሴ) ይባላሉ። ካሳ የተወለዱት ሐምሌ 5 ቀን በ1829 ዓ. ም. በማይ በሀ (ተምቤን) ነው።¹ ባባታቸው በኩል በጉንደር መንግሥት ካፄ ኢያሱ ብርሃን ሰገድ ሞት ወዲህ (1747 ዓ. ም.) መዝ መሪያውና ኃይለኛው የትግራይ መስፍን ከነበሩት ከራስ ስሑል ሚካኤል፣ ከራስ ወልደ ሥላሴና ከደጃች ሰባጋዲስ ይወለዳሉ።

ካሳ፣ በጉልማሳነታቸው ጊዜ (1856—7) ላፄ ቴዎድሮስ እሸከር ነት ስለገቡ ለወንድሞቻቸው፣ ለጉግሣና ለማሩ፣ የደጃዝማችነት ማዕረግ ሊሰጣቸው፣ ለርሳቸው የባላምባራስነት ደረጃ ተሰጣቸው። ይኸውም በ33 ዓመት ዕድሜያቸው አካባቢ መሆኑ ነው። ታላላቆቻቸው ቢሆኑም፣ ወንድሞቻቸው የደጃዝማችነት ማዕረግ ሲያገኙ፣ እርሳቸው በባላምባራስነት መወሰናቸው በተለይ ከርሳቸው በዕድሜ 11 ዓመት የሚያነሱት የሸዋው መስፍን ምኒልክ በእማችነት ደጃዝማች ሲባሉ፣ የእርሳቸው ባላምባራስነት ሳያሳዝናቸው አልቀረም። ያሸፈታቸውም

¹ Zewde G.S., The Process of Reunification, Vo. II, pp. 68—69.

ምክንያት ይኸው ነው ይባላል ። በሸፈቱበት ጊዜ ካፄ ቴዎድሮስ ለትግራይ ግዛት የሚላኩትን ጉልበት ሲሰማቸው እየተዋጉ ፣ ዐቅም ሲያንሳቸው ወደ ደንክል በረሃ እየሸሹ ከባላባቱ ጋር በመተባበር ኑረዋል ። በዚያን ጊዜ ነው ከባላባቱ ልጅ ከደንክሊቱ ተወላጅ ጋር ተጋብተው አርእያን የወለዱ ።

ዋግሹም ጉበዜ ፡ ካፄ ቴዎድሮስ ሸፍተው ሥልጣናቸውን በላስታ ፡ በትግራይና በትግሬ ላይ ባስፋፉበት ሰዓት (1857—87) ባላምባራስ ካሳ ከርላቸው ጋር ተሰማሙ ። ጉበዜም እኅታቸውን ወይዘሮ ድንቅ ነሽን ሰላገቡ ፡ በዋግሹም ጉበዜ ደጋፊነት ካሳ የተምቤንን ግዛት ተቀብለው ደጃዝማች ተባሉ ። ከዚያም ዐፄ ቴዎድሮስ ደጃች ካሳን ለመደምሰስ እነ ደጃዝማች ደረሰን ፡ እነ ደጃች ተክለ ጊዮርጊስን ቢልኩ ባንድ ወገን የካሳ ኃይል ፡ በሌላ ወገን በዚያ ዘመን የተነሣው በሽታ ፈጃቸው ። በመጨረሻም በሁሉም ረገድ ኃይላቸው እየበረታ ሲሔድ ላማቻቸው ለዋግሹም ጉበዜ መታዘዙንም ትተው ፡ ራሳቸውን የቻሉ የትግራይና የትግሬ መስፍን ሆኑ ። ኃይላቸውም እየበረታ ስለሔደ ማንም በዚያ እካባቢ ሊቋቋማቸው አልቻለም ። ዐፄ ቴዎድሮስ የሾሟቸው ደጃዝማች ባሪያውም ፡ በጦርነት ተሸንፈው በካሳ ተማረኩ ። ባሪያውም የተማረኩ ለት ፡ “አንዱን ዐይኔን ለቴዎድሮስ ስዋጋ አጥቻለሁ ፡ ሌላውን ደግሞ ላንተ መንግሥት አጠፋዋለሁ” ብለው ከተማረኩበት ጊዜ ዝምሮ ለካሳ ታማኝ አገልጋይ ሆኑ ።

ደጃች ካሳ ፡ ከውጭ መንግሥታት መሪዎች ጋር በቀጥታ እየተጻጸፉ ራሳቸውን ማስተዋወቅ ዝምሩ ። በነሐሴ 3 ቀን በ1860 ዓ.ም. ለፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዮን ሣልሳይ በጻፉት ደብዳቤ ላይ ፡

“በስመ አብ... መልእክት ዘተፈነወት እምኃበ ደጃዝማች ካሳ ርዕሰ መኳንንት ዘኢትዮጵያ — ትድረስ ለሉዊስ ናፖልዮ ቦናፓርት (ሉዊ ናፖሊዎን) ንጉሠ ፈረንሳይ ፡ እግዚአብሔር የሾመኝ በመስከረም ነው ። በመስከረም ወረቀት እንዳልሰድ እንግሊዞች ከእገሬ በእንግድነት መጥተው ብኝ ነበር ። የበካፋ ፡ የፋሲል የነዚህ የነገሥታቱ ልጅ ነኝ ። ከመሳፍንት የሚካኤል (ራስ ስሑል ሚካኤል) የወልደ ሥላሴ) ራስ ልጅ ነኝ”¹

ደጃች ካሳ “እግዚአብሔር የሾመኝ በመስከረም ነው” ያሉት በዚህ ወር 1860 ዓ.ም. በትግራይ ዐፄ ቴዎድሮስ የሾሟቸውን ደጃዝማች ባሪያውን በደብረሲና ላይ ተዋግተው በማሸነፍ ግዛታቸውን ያረጋገጡበትን ጊዜ ለመግለጥ ነው ። በደብዳቤያቸው ላይ ዐፄ ዳዊትን ትተው ዐፄ በካፋን የጠቀሱትም ፡ በካፋ የዳዊት ወንድም ስማቸው በጉንደር ከዳዊት የበለጠ ደመቅ ብሎ ስለሚጠራ ነው ። ዳዊትና በካፋ በኢትዮጵያ ተከታትለው የነገሡበት ዘመን 1708—1713 ዓ.ም. እና 1713—1722 ዓ.ም. ነው ።

እላይ እንዳመለከትነው ፡ ካሳ የተወለዱት በ1825 ዓ.ም. ስለሆነ በ1811 ወይም በ1812 ዓ.ም. ከተወለዱት ካፄ ቴዎድሮስ 14 ወይም 15 ዓመት ያንላሉ ። በ1836 ዓ.ም. ከተወለዱት ከምኒልክ 11 ዓመት ሊበልጡ ፡ ከተክለ ጊዮርጊስ ጋር እኩዮች ናቸው ። እንግዲህ ባለፈው እንደ ተመለከትነው ፡ እንግሊዞችን ሲመጡ በምልካም ተቀብለው ፡ ሲሔዱም ሸኝተው ባስተናገዱበት ምክንያት በተሰጣቸው ዘመናዊ መሣሪያና በጦር አሠልጣኞቹ በነኪርክሃም እርዳታ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ለማሸነፍ ስለቻሉ ፡ በትግራይና በትግሬ ከዚያም ውጭ በቤገም ድርም ፡ በጉጃምም ፡ በሸዋና በወሎም ሊቋቋማቸው የቻለ ኃይል ስለ አልነበረ ፡ ወደ ንጉሠ ነገሥትነት የሚያደርሰው መንገድ ለርሳቸው ተከፈተ ።

ግዛታቸው በጠቅላላው የትውልድ አገራቸው ተምቤንና እንደርታ በመሆኑ ፡ ይነስ ይብዛ አካባቢውን ሁሉ ደምስለው የትግራይና የትግሬ የበላይ ገዥ በመሆናቸው ፡ ባላንጣቸው ተክለ ጊዮርጊስ በምጥዋ በኩል ጳጳስ እንዳያስመጡ እየተከላከሉ ራሳቸው ግን ፡ በ1861 ዓ.ም. በአለቃ ብሩና በመሐመድ አብድራሂም መሪነት ለግብጹ ገዥ ለከዲቭ አስማኤልና ለፓትረያርኩ ፡ ለእባ ድሜጥሮስ 20 000 የማሪያ ትሬዛ ብር ገጸ በረከት ልከው ፡ አቡነ አትናቴዎስን ከግብጽ እስመጥተው በእጣ ገባቸው እስቀምጠው የንግሣቸውን ቀን ሲጠባበቁ ቆዩ ።¹

ካሳ ፡ እነ ገፍኔራል ናፒዬር ወደ ሎንዶን ከተመለሱ ወዲህ ወዳጅነታቸውን በመልእክት እያጠበቁ ሔደዋል ። እንግሊዞችም ለዓላማቸው ሲሉ ደብዳቤም ፡ ገጸ በረከትም እየላኩ ወዳጅነታቸው እንዲጸና አደረጉ ። ደጃዝማች ካሳም በበኩላቸው ደብዳቤም ፡ ገጸ በረከትም እያዘጋጁ በጊዮርጊስ ርዕሰ መማከርትና በልጅ ወርቁ ምርጫ እጅ ወደ ውጭ ጉዳይ ማደራጀት ወደ ግራንቪል ፡ ወደ ወዳጃቸው

1 D. Abbadie, Dessiers d'Antoine D'Abbadie (Bib. Nat. Paris) No. 28-164.

1 ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ፡ ዋዜማ ፡ ገጽ 97-98 ።

ወደ ናፒየርና ወደ ንግሥት ቪክቶርያም እየላኩ ወዳጅነታቸውን በማጥበቅ የራሳቸውን የገዢነት አቅዋም እያጸኑ ሔዱ።

ካፄ ተክለ ጊዮርጊስ ከመዋጋታቸው ካንድ ዓመት በፊት በነሐሴ 29 ቀን 1862 ዓ.ም. ለግራንቪል በጸፉት ደብዳቤ ላይ፡ “እጅግ ደስ ብሎኛል፤ እርስዎን ያህል ወኪል በለንደን አድርጌያለሁና... የማምናቸውን ርዕሰ መማከርት ጊዮርጊስንና* ወርቁ ምርጫን ልኬ ሰድጃቸው አለሁ። ገጸ በረከት ለእንግሊዝ ንግሥት ሊብሎ በመልካም እንዲገቡ ቢያደርጉልኝ እጅግ ደስ ይለኛል። የፍቅር ምልክት ነው። ደግሞም የጥበብ ነገር ሥራ የሚያስተምር በሀበሻ ቢወጣልኝ (ወደ ሀበሻ ቢመጣልኝ) እወዳለሁ...” የሚል ይገኝበታል።

ለንግሥት ቪክቶሪያ የተላከው የገጸ በረከት ዐይነት አንድ የወርቅ ድሪ፡24 ጣምራ ጦር፤ አንድ የወርቅ ኮርቻ፤ አንድ የወርቅ ልባ ልባ፤ አንድ በወርቅ የተከፈፈ በርኖስ፤ አንድ የወርቅ ጫማና ይኸን የመሳሰለ ያለበት መሆኑ መልክተኞቹ በጥር 6 ቀን 1863 ዓ.ም. ከእስክንድርያ ለግራንቪል ቀደም አድርገው በጸፉት ደብዳቤ ላይ ተመልክቷል።¹

ከውጭ መንግሥታት መሪዎች ጋር፡ በዚህ ዐይነት እየተጸጸፉ ቆይተው ተክለ ጊዮርጊስን ካሸነፉ ወዲህ ደግሞ፡ ባገር ውስጥ ለታመነ ላቸው የትግራይና የትግሬ፤ እንዲሁም የአማራ መኳንንት ሹመትና ግዛት እያደላደሉ ሥልጣናቸውን አጠበቁ። ተክለ ጊዮርጊስን ካሸነፉ በኋላ ከመንግሥታቸው በፊት ወደ ሸዋ ዘምተው ምኒልክን የማስገባትን ጉዳይ ለሌላ ጊዜ መድበውታል። በዚህም ካፄ ቴዎድሮስ አያያዝ ለየት ያለ የመታገሥ፤ በቅድሚያ ኃይልን የማጠናከርና የማመዛዘን ዘዴ እንደ ነበራቸው መገንዘብ ይቻላል።

ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ላይ ያገኙት ድል አድራጊነት፤ ከእንግሊዞች ባገኙት መሣሪያ መሆኑ ስለሚሰማቸው፤ በዚያው ተክለ ጊዮርጊስን ድል ባደረጉበት ወር በዐሥራ ሰባተኛው ቀን እንደዚህ የሚል የደስታና የምሥራች ደብዳቤ ለንግሥት ቪክቶርያ ጻፉ።

“በስመ አብ... መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር ካሳ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ። ይድረስ ከከበሩት ንግሥት ቪክቶሪያ ዘሀገረ እንግልጣር... በርስዎ ምክር፤ በርስዎ

ፍቅር ጸንቻለሁ። እጅግ ደስ ብሎኛል። እሁንም ጠላቱ ዋግሹም ጉበዜ፤ ዐጤ ተክለ ጊዮርጊስ የተባለው፤ ከዐድዋ ከከተማዬ መጥቶ ተዋጋኑ ድል አደረግሁት፤ ከሠራዊቱ ጋር እርሱንም ያዘሁት፤ ከጠላቱ ሁሉ አንድ እንኳን ያመለጠ የለም። ሁሉ ተለቅመው ከጄ ገቡ፤ ከሸዋው ምኒልክ በቀር። የኢትዮጵያን መንግሥት ሁሉ በእግዚአብሔር ኃይል በእጄ አደረግሁት። እንደ ጥንት ፍቅራችን አይርሱኝ ይዘኑልኝ። እኔም የእንግሊዝን መንግሥት ፍቅር አረሳሁም። እንደ ጥንቱ ነኝ። አባቶቼና አባቶችዎ፤ እኔና እርስዎ እንደ ተፋቀርነ ካሮፒያ (አውሮፓ) ነገሥታት ጋር ሁሉ እንዲያፋቅሩኝ እለምነዎአለሁ... ተጽሕፈ በ22 ቀን ሐምሌ 1863 ዓ.ም. በዐድዋ ከተማ”¹

በዚህ ዐይነት ተመሳሳይ ደብዳቤ እንደ ቅርብ ወዳጅ ለሚመለከቱት ለገጼራል ናፒየርም ጽፈዋል።

በነዚህ ደብዳቤዎች ላይ ምንም እንኳን፤ ራሳቸውን ንጉሠ ነገሥት ቢያደርጉም፤ ገና ሥርዓተ ንግሣቸውን ስለ አላከበሩ ስማቸውንም ያው እንደ ተለመደ ካሳ ብለው ንጉሠ ጽዮን የሚለውን አክለውበታል። ለንግሥቲቱ በጸፉት ላይ፡ “አባቶቼና አባቶችዎ፤ እኔና እርስዎ እንደ ተፋቀርኑ...” ሲሉ ያወሱት የቅድመ አያታቸው የደብብ ወንድም ራስ ወልደ ሥላሴ በነ ሔንሪ ሶልት አማካይነት ከእንግሊዝ ንጉሥ ከሣልሳይ ጆርጅ ጋር ደብዳቤ እየተጸጸፉ ወዳጅነት ጀምረው የነበረውን ሲያወሱ ነው።²

ይኸ ሁሉ ከሆነ በኋላ፤ ደጃች ካሳ በሐምሌ 5 ቀን 1863 ዓ.ም. ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን ድል ካደረጉ ወዲህ፤ እስከ ጥር ወር ድረስ ባለው የስድስት ወር ጊዜ ውስጥ ለሥርዓተ ንግሥ የሚያስፈልገውን ማናቸውንም ዝግጅት አደረጉ። ድግሱም ሲሰናዳ ቆይቶ፤ በጥር 13 ቀን 1864 ዓ.ም. በእክሱም ቤተ ክርስቲያን ስመ መንግሥታቸው “ዮሐንስ አራተኛ” ተብሎ፤ በጳጳሱ በአቡነ አትናቴዎስ እጅ ተቀብተው በሥርዓተ መንግሥት ነገሱ። በዚህ ንግሥ ምክንያት 3 ቀን በዓል ሆኖ፤ ለግብር 4000 ሠንጋ ታርዶ፤ 50 ጉንዶ ማር የፈጀ 150000 ገንቦ ጠጅ ቀርቦ በደስታ ሲበላ፤ ሲጠጣ እንደ ሰነበተ መሰሉ

* ሳሙኤል ጊዮርጊስ የቴዎድሮስን አስተርጓሚ ወይስ ባላምባራስ ጊዮርጊስ የሚባሉትን የግሪክ ተወላጅ? የሚመስለው ግን ሳሙኤል ጊዮርጊስ ነው።

1 Public Record Office, (London(Fol(28) 121133. p. 197

1 Ibid.

2 ራስ ወልደ ሥላሴ ለጆርጅ ሣልሳይ የጻፉትን ደብዳቤና ተመሳሳይ S. Rubenson, The Survival of Ethiopia Independence (London: Heineman—Association with A.A. U. Press 1978) pp. 48—52

ጁ. ዲወ በዝርዝር ጽፎ አትሞታል።¹ ያገራችንም ጸሐፊ አለቃ ዘዮ ሐንስ የንግሡን ሁኔታ በመጥቀስ ከነገሡ በኋላ፣ በቤተ መቅደስ ወርቅ መበተናቸውን ሠላሳ ቀን ሙሉ የደስታ በዓል መደረጉን ጠቅሰውታል።

ይኸም ስለሆነ፣ ያው ስለ ርሳቸው ዙፋንና ሥልጣን ከተዋጋው ውስጥ የሞተው ሞቶ በሕይወት የተረፈው ወታደርና መኳንንት በን ግሣቸው ጊዜ በመብል፣ በመጠጥ፣ በሽልማት፣ በሹመት ሲደሰት፣ የተ ሸናፈው የተከለ ጊዮርጊስ ወገን ግን፣ በተለይ የላስታና የለቆጣው ተወላጅ ሐዘንተኛ ነበር። ምርኮኛውም ከነጌታው በግዞት ይማቅ ቃል። የተከለ ጊዮርጊስ ባለቤት እቴጌ ድንቅነሽ ብቻ በእህትነታቸው ብዙ መጉላላት ሳይደርስባቸው፣ ላጭር ጊዜ በግዞት ወደ ሽሬ ተል ከው በመጨረሻም ይኸው አገር እንደ ግዛት ተሰጥቷቸው² ያዪ ዮሐንስን እንደራሴ ራስ ቢቶደድ ገብረ ኪዳንን እግብተው ደጃዝማች ሥዩም አባ ጉበዝን ወልደዋል። ምንም ዐፄ ዮሐንስ የንጉሠ ነገ ሥት ዘውድ ቢጭኑ ተከፋፍሎ መኖር የለመደው የሐማሴን፣ የቤገም ድር፣ የወሎ፣ የጉጃም፣ የሸዋ መሳፍንት ሁሉ ገና አሜን ብለው አልገ በሩላቸውም። እንኳን እነዚህ ራቅ ያሉት ከመረብ ወዲያ ያሉትም የሐጸጋና የጸሐዘጋ ባላባቶች እነ ወልደ ሚካኤል (እምቢ አለ ወልዱ) ገና አልተቀበሏቸውም። በአከለ ጉዛይም ደጃዝማች ካሳ ጉልጃ (ካሳ አባ ከይሲ) በዚሁ በነገሡበት ዓመት ሸፍተው ሲዋጉ ተማርከው ሳለ በ1867 ዓ.ም. ላይ ተገደሉ።³ ነገር ግን፣ ከነገሡ ዝምሮ እስከ ሰባት ዓመት ድረስ ከሁሉ የበለጠ ላይ ዮሐንስ ዋና ባላንጣ ሆነው የተገ ኙት፣ የሸዋው ንጉሥ ምኒልክ ናቸው። የርሳቸውንም ሁኔታ በሚቀጥ ለው ምዕራፍ እናነባለን።

ዐፄ ዮሐንስ ከልጃቸው ከራስ አርአያ ጋር

(ከታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ)

¹ Douin, T. III, 2e Partie, pp. 333—335

* የዐፄ ዮሐንስን ታሪክ ነገሥት ሼን የሚባል ፈረንሳይ ዋናውን ክንትርጉሙ አሳት ሞታል።

² Ibid

³ Ibid

በሰሙ፡ አብ፡ ወ ወ ልድ፡ ወ መገረሰ፡ ትዲ፡ ስ፡ ሄ አምላክ፡
አሜን፡፡

መልእክት፡ ዘሰዩመ፡ እግዚአብሔር፡ ካሳ፡ ነጥሠ፡ ነገሥት፡
ዘሊቀዮታደ፡ ይድረስ፡፡

በበርቶ፡ ነገሥት፡ ቢከተርድ፡ ዘሀገረ፡ እግረሰ፡ አጅጉን፡ እግዚ
ት፡ አሉ፡ አኔም፡ ይህኖ፡ ነገ፡ እግዚአብሔር፡ ይመሰግን፡ ሰላሳ፡ ከብረተ
ዎ፡ ሰላምታዬን፡ በሕይወ፡ በረሰም፡ መክረ፡ በረሰም፡ ሰላም፡ ሰላም፡
ኛ፡ አሉ፡ አጅጉ፡ ይሰ፡ ብሎ፡ ኛል፡ አሉንም፡ በሰላም፡ ሰላም፡ ሰላም፡
ዚ፡ እጢ፡ ተከለ፡ ገደረ፡ ሰላም፡ የተባለው፡ ካገራ፡ አድገ፡ በከተማዬ፡ መ
ጥቶ፡ ተጥጋን፡ ይል፡ አደረግሁት፡ በሰላም፡ ተገራ፡ አረሰንም፡ ይከሉ
ት፡ በሰላም፡ ሁሉ፡ አገድ፡ እንኖራ፡ ይመሰግን፡ የሰላም፡ ሁሉ፡ ተሰቅሎው፡
በጂ፡ ገቡ፡ በሺጥው፡ መኒይልክ፡ በተረ፡ የሊቀዮታደን፡ መገንጠላት፡
ሁሉ፡ በእግዚአብሔር፡ ሳይሰ፡ በጂ፡ አደረግሁት፡ እንደ፡ ጥንት፡ ሰላም
ን፡ ሰላም፡ ሁሉ፡ ይከተሉ፡ አኔም፡ የእግረሰ፡ መገንጠላት፡ ሰላም፡ አረሰ
ሁሉ፡ እንደ፡ ጥንት፡ ነገ፡ አባቶቼና፡ አባቶቼም፡ አኔና፡ አረሰም፡ እንደ፡ ተ
ሰላም፡ በረሰም፡ ነገሥት፡ ትራ፡ ሁሉ፡ እንደ፡ ሰላም፡ ሰላም፡ አረሰም፡
አሰሁ፡ የክረሰቲያን፡ ያይማኖት፡ እንደ፡ በሁሉ፡ ትራ፡ ሰላም፡ አረሰ
ልግ፡ አሉ፡ እግዚአብሔር፡ አይመራ፡ በረሰ፡ ይሰጥልኝ፡ አሜን፡፡

ተጽሐፈ፡ በሽ፡ ፊት፡ ሰላም፡
በ፲፱፡ ፱፡ ወ፡ ሰላም፡
ምሕረት፡
በአድዎ፡ በተማ፡፡

ደጃዝማች ካሳ (በኋላ ዐፄ ዮሐንስ) ለንግሥት ሺክቶሪያ የጻፉት
(ፕብሊክ ሬኮርድ ኦፊስ፡ ሎንዶን)

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

ሰዩሙ፡ አግዚአብሔር፡ ዘብሔር፡ ስነሱም፡ ኢትዮጵያዊት፡ አግዚአብሔር፡
 ወደ፡ ክቡር፡ ናቅልም፡ ፖሪፊካሊስ፡ ግሥሃ፡ ነገሥት፡ ስላም፡ በኢየሱስ፡
 ክርስቶስ፡ ስም፡ ስምረት፡

ደጃዝማች ካሣ ሳይነግሡ በፊት ለፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት
ለናፖሊዮን የጻፉት

— 53 —

ምዕራፍ አራት

የዙፋን ባላንጣዎች ያዩ የሐንስና የንጉሥ ምኒልክ ፋክክር በወዳጅ
ጠላት ፊት

ካዩ ቴዎድሮስ ሥልጣን መያዝ ቀደም ብሎ ባለው ጊዜ ውስጥ ደንበኛው እንደራሴ ራስ ዐሊና የስሜኑና የትግራይ ገዥ ደጃች ውቤ የሥልጣን ባላንጣዎች እንደነበሩ ሁሉ፡ ካዩ ቴዎድሮስ ሞትና ካዩ ተክለ ጊዮርጊስ መሸነፍ ወዲህ ደግሞ፡ እንዲሁ ኢትዮጵያ በየሐንስና በምኒልክ ተከፍላ የሁለት ነገሥታት አገር ሆናለች ። ሁለቱም በቤገምድርና በጉጃም፡ በወሎ በላስታ አውራጃ ላይ የውስጥ ፍልሚያ ሲያሳዩ፡ እንደዚሁም የውጭ መንግሥታትን ወዳጅነት አጥብቀው በደብዳቤና በየመልክተኞቻቸው አማካይነት ይሻሙ ነበር ። ሁለቱም የውጭን አገር መንግሥታት ወዳጅነት የሚሻሙት፡ አጠገባቸው ባሉት አገር ጉብኝዎችና ነጋዴዎች ወይም ምጥዋ በሚቀመጡት ቆንሲሎ ቻቸው አማካይነት ነው ። የሸሚያውም ዋና ዓላማ፡ የጦር መሣሪያ ከማ ግኘቱ ጉን ባላንጣን አስጠልቶ ራስን ለማስወደድ ነው ።

በዚህም ምክንያት፡ ዐዩ የሐንስ ገና ከመንግሥታቸው በፊት በወዳጅ ነት ታላቅ አለኝታ ጥለውበት የነበረው አንዱ ሙንሲንጀር ፓሻ የሚ ባለው ነው ። ይህ ሰው ዘሩ የስዊስ ሲሆን፡ ሙሉ ስሙ ገርን አልቤርት ወርነር ሙንሲንጀር ነበር ። ከስዊስ አገር በንግድና ባገር ጥናት ምክንያት ወደ ኢትዮጵያ ጠረፍ መጥቶ በምጥዋና በክረን ብዙ ጊዜ አሳልፎ ባገር ውስጥ የታወቀ ሆኗል ። የእንግሊዝ ጦር ዐዩ ቴዎድሮስን ሊወጋ በመጣበት ሰዓት ውስጥ—ዐወቅ እንደ መሆኑ መጠን የደጃች ካሳንና (የሐንስን) የእንግሊዞችን ግንኙነት በማቃናት፡ ስንቅ በማሰባሰብ፡ የውስጥ ወሬ በማጠናቀር፡ ካገር ተወላጅ ውስጥ እየመለመለ መንገድ መሪ፡ ወሬ ነጋሪ በማቅራረብ በብዙ አገልግሏል ። አክበር ዐሊ የሚባለው በመቅደላ ጦርነት ጊዜ ወሎዎቹ ባዩ ቴዎድሮስ ላይ እንዲነሡ በሚያስተባብርበት ሰዓት ዋናው የበላይ አዛዥ ሙንሲንጀር ነበር ።

ይኸው ሰውዬ፡ ከመቅደላ ጦርነት በፊት በምጥዋ የፈረንሳይ ምክትል ቆንሲል በነበረበት ጊዜ እንግሊዞችንም ያገለግል ነበር ።

በኋላ ደግሞ ፡ ግብጾች በምሥራቅ ሱዳንና በምጥዋ አገዛዛቸውን ባጸኑ በት ሰዓት ዜግነቱን ከፈረንሳይ ወደ ግብጽ አዙሮ የፓሻነት ማዕረግ አግኝቶ የዚህኑ ክፍለ ሀገር እንዲያስተዳድር አገረ ገዥ ተብሎ ተሾመ።

ሙንሲንጀር የፈረንሳይ መንግሥት ቆንሲል ሆኖ በምጥዋ በነበረበት ሰዓት ፡ ገና የሐንስ ንጉሠ ነገሥት ሳይሆኑ ፡ ለፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዎን ሣልሳይ በጻፉት ደብዳቤ ላይ “... ደጅ ጥናት አምኃ (ገጸ በረከት) እንዳልሰድ ፈቃድዎን እስካገኝ ብዬ ነው ፡ እንኳን ለከርስቲያን ለእስላምም ወዳጅ ያደርጋሉ* ። ለከርስቲያን ሁሉ ጠባቂው እርስዎ ነዎ ። ለወዳጅነት ለዋናው** አይንፈጉኝ” የሚል ደብዳቤ ጽፈው ስለ መጣላቸው መልስ ፡ እሳይ ለጠቀስነው ለሙሲንጀር ሲጽፉ ፡

“... መልእክት ዘደጃዝማች ካሳ... ይድረስ ከቆንስል ሙንስንጀር... ለብዙ ጥበብ ለብዙ ምክር ይሆኑኛል የምልዎ ወዳጄ እርስዎ ነዎ ። ከብዙ ሰው ጋር ፡ ከፈረንሲስ ንጉሥ ጋር ያፋቅሩኛል ያልሁዎ እርስዎን ነው የፈረንሲስ ንጉሥ ደብዳቤ በሐዋጃኮስታን እጅ ደረሰኝ ። ምላሹን ግን እኔና እርስዎ ስንገናኝ እነግርዎለሁ እንጂ በወረቀት አልጽፍም ። ወረቀት የያዙ ሰዎች እሰዳለሁ ሳጥኑን ሰነዚያ ይስደዱልኝ” ብለዋል ። “ምላሹን እኔና እርስዎ ስንገናኝ እነግርዎለሁ እንጂ በወረቀት አልሰድም” ያሉት ፡ ምናልባት በጽሑፍ የሰፈረ ነገር በሰው እጅ ወድቆ ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ዘንድ እንዳይሰማና እንዳያሳጣ ለጥንቃቄ የተደረገ ይመስላል ። ሳጥን የሚሉትም ምናልባት የጦር መሣሪያና ጥይት ይሆናል ። ነገር ግን ፡ ይኸን የመሰለ የወዳጅነት እምነት የጣሉበት ሙንሲንጀር ፡ የሐንስ ካቶሊኮቹን በተቃወሙበት ሰዓት ቀጥሎም ራሱ ከፈረንሳዮች ወደ ግብጾች በዞረበት ጊዜ ፡ ኃይለኛ የወዳጅ ጠላት መሆኑን ወደፊት እናነባለን ።

ምኒልክም ፡ ከመቅደላ አምልጠው ሸዋ ከገቡ ወዲህ ግዛታቸውን በሸዋና በሸዋ ዙሪያ ፡ በወሎ እያስፋፉ በሚያስተዳድሩበት ሰዓት ፡ “ሞዓ እንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት” በሚል ማኅተም ይጠቀሙ ነበር ። ይኸንንም ስመ መንግሥት ለማጽደቅ ሲሉ ከእስክንድርያ ጳጳስ ለማስመጣት ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር ይላላኩ ነበር ። እንደዚሁም እንዳፄ ዮሐንስ የእንግሊዝንና የፈረንሳይን ወዳጅነት ለማግኘት በደብዳቤ ይሻሙ እንደ ነበረ በፓሪስ ፡ በሮማና በሎንዶን ቤተ መጻሕፍት የሚገኙት ሰነዶች በግልጽ ያመለክታሉ ።

* እንኳን ከከርስቲያን ከእስላምም ይወዳጃሉ ለማለት ነው ።
** ለባዶው ለንጹሑ ወዳጅነት ።

በፊት ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ዘመን በ1861 ዓ.ም. ለናፖሊዎን ሣልሳይ በጻፉት ደብዳቤ ፡

“... የተላከ ከንጉሥ ምኒልክ ሀገረ ሸዋ... ይድረስ ለንጉሠ ነገሥት ናጵልዮን ዘሀገረ ፈረንሳይ እንዴት ነዎ እጅጉ... የመልካም ሰውነትዎን ወሬ እየሰማሁ የርስዎን ወዳጅነት እጅግ እፈልጋለሁ ። የፈረንሲስና የሸዋ ፍቅር የተገናኘው በእያቱ በግህለ ሥላሴ ነው ።* ከሌላ (ከሌሎች) ክርስቲያን ነገሥታት ወዳጆች ጋር እንዲያስተዋውቁኝ” የሚል ይገኝበታል ። እሁን ደግሞ ባፄ ዮሐንስ ዘመን ፡ “ንጉሠ ነገሥት” የሚል ማኅተም ካወሩ በኋላ ፡ በ1866 ዓ.ም. ከሙንሲንጀር ቀጥሎ ምጥዋ ለሚቀመጠው የፈረንሳይ ቆንሲል ሲጽፉ ፡ “የተላከ ከንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ዘኢትዮጵያ ይድረስ ለቆንሲል ፈረንሳዊ ዶሳርዘክ... የርስዎን ይግኘት ርዕሰ መማከርት ጊዮርጊስ ነገረኝ** ስለዚህ ነገር ፍቅርዎን ፈለግሁኝ ። ከአውሮፓ ነገሥታት ሁሉ እንዲያፋቅሩኝ ብርሃን በኢትዮጵያ እንድትገባ እንዲጥሩልኝ...” ብለዋል ።¹

በዚህ ዐይነት ፡ “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ እንድነት” በተባለው መጽሐፍ ላይ እንደ ተመለከትነው ፡ ደጃች ሰባጋዲስ በራስ ጠልደ ሥላሴ ላይ ፡ ደጃች ውቤ በራስ ዐሊ ወይም ዐሊ በውቤ ላይ ለመጫን ፡ የውጭን መንግሥታት ወዳጅነት ይሻሙ እንደ ነበሩ ሁሉ ፡ እሁንም ዐፄ ዮሐንስ ባፄ ቴዎድሮስና ባፄ ተክለ ጊዮርጊስ ጊዜ በየቆንሲሎቻቸው እማካይነት ከአውሮፓ መንግሥታት መሪዎች ጋር ወዳጅነት ለመፍጠር ጥረት አድርገዋል ። ምኒልክም ባፄ ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥትነት ጊዜ የአውሮፓን መንግሥታት ወዳጅነት ለማግኘት በደብዳቤ ተሻምተዋል ። የሸሚያው ጊዜ አሳቡም ፡ መንፈሱም ፡ ምኞቱም ለባባሉ ሳይቀር የሁሉም ተመሳሳይ ነበር ። በመሳፍንት ዘመን የነበረው መከፋፈል ፈጽሞ ስለ አልተወገደና ዘመኑ የባለጉልት ዘመን በመሆኑ ፡ መሳፍንቱ በየጉልት እውራጃቸው ባላቸው ሀብትና ተከታይ ብዛት በመመካት ፡ እንዲሁ በጳጳስ ቢቀባም ፡ ባይቀባም ለነገሠው ንጉሥ ለሚን ብለው በመገዛት ፋንታ ፡ በየፊናቸው ከውጭ መንግሥታት

* ከናፖሊዎን ሣልሳይ በፊት በሮጄ ዲሪኩር እማካይነት የፈረንሳይ መንግሥትና የሸዋ ንጉሥ ግህለ ሥላሴ በ1836 ዓ.ም. የተዋዋሉትን የወዳጅነት ውል በግውሳት ነው ።

** ባላምባራስ ጊዮርጊስ የሚባሉት ብዙ ዘመን ጉንደርም ፡ ሸዋም የተቀመጡት የግሪክ ተወላጅ ይሆኑ ?

1 ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት ፡ የእጅ ጽሑፍ ክፍል ፡ ቁ.793 ።

መሪዎች ወይም ከቆንሲሎቻቸው ጋር በቀጥታ እየተጸጸፉ፤ መሣሪያ በመሰብሰብ የጦር ሠራዊታቸውን በማደራጀት ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን የሚያደርሳቸውን መንገድ በየፊናቸው በትጋት ይፈልጋሉ። ባዜ ቱዎድርስ ዘመን የተወጣነውም የማዕከላዊ መንግሥት ግንባታ ገና ራሳቸው ገንቢው በሕይወት ላሉ ተቆልሎ እንደ ነበረ የእንቧይ ካብ መልሶ ፈራርሷል። ይሁን እንጂ፤ የሐንስና ምኒልክ ባላንጣ ዎች ቢሆኑም፤ የማዕከላዊውን መንግሥት ግንባታ እያደር በጽኑ የደን ጊያ መሠረት ላይ አኑረውታል።

የምኒልክ የግዛት ይዞታ ለጊዜው ከበሽሎ ወንዝ ወዲህ ባለው በወሎና በሸዋ ሲሆን፤ የሐንስ በዚያን ጊዜ በተለይ ካዜ ተክለ ጊዮር ጊስ ድል መመታት በኋላ ከበሽሎ ወዲያ ባለው በላሰታ፤ በስሜን፤ በትግራይና በትግረ ላይ ግዛታቸውን አስፋፍተዋል። ሁለቱም፤ በዚህ ጊዜ፤ እላይ እንዳልነው የቤገምድርና የጉጃምን፤ የየጁንና የእዘበን ግዛት ይሻሙ ነበር። የነዚህ ክፍለ ሀገር መሳፍንትና ባላባትም፤ እንደ ጊዜ ካንዱ ጋር ከቆዩ በኋላ የሌላውን መበርታት ሲገነዘቡ ወደዚያ ይደረባሉ። በዚህ ምክንያት፤ የወሎዎቹ ባላባቶች አባ ዋጠውና* መሐ መድ ዐሊ** የቤገምድር ራስ ወልደ ማርያም፤ የስሜን ደጃች ወሬኛ ለምኒልክ ከገቡ በኋላ ወደ የሐንስ ዞረዋል። ምክንያቱም ቀድሞ ከእንግሊዞች ካገኙት የጦር መሣሪያ በተጨማሪ ተክለ ጊዮር ጊስን ያሸነፉ ለት የእርሳቸውን ጦር እንዳለ ጠቅልለው ስለ ወሰዱና ኃይላቸው እየበረታ ስለሔደ ነው።

ቢሆንም፤ ሁለቱም (የሐንስና ምኒልክ) በየቤታቸው የዘመድ ባላንጣ ነበራቸው። በየሐንስ ላይ የራስ እርእያ ልጅ፤ ደጃች ደብብ፤ ደጃች ወልደ ሚካኤልና ደጃች ካላ ጉልጃ (አባ ከይሲ) ሲሆኑ፤ በምኒልክ ላይ ደግሞ፤ ከበዛብህ ሞት ወዲህ አጉታቸው መርድ እዝማች ኃይሌና ያጉታቸው ያቤቶ ሰይፋ ልጅ ደጃች መሸሻ ሰይፋ ነበሩ። በነዚህ አንጻር ደግሞ በባላንጣነት የማይከራከሩ፤ ጊዜ እይተው ካንዱ ወደ ሌላው በመዛወር የማይዋዥቁ፤ ለሁለቱም ታማኝና ነዋሪ የጦር አለቆች ነበሯቸው። ለምሳሌ ያህል ለየሐንስ፤ አርእያ፤ ኪዳነማርያም፤ እሉላ፤ የማርያም ባርያ ገብረ ጳድቅ ሐገሱ... ሲሆኑ፤ የምኒልክ ደግሞ በዚህ ወቅት ዳርጌ፤ ጉበና፤ ወልደ ጳድቅ፤ ወልደ ገብርኤል፤ ወልዴ፤

* አባ ዋጠው የወይዘሮ መስተዋት ልጅ በኋላ ዐጼ ምኒልክ ክርስትና አንሥተው ደጃዝማች ኃይለ ማርያም ተብለዋል።
 ** መሐመድ ዐሊንም ዐጼ የሐንስ የክርስትና አባት ሆነው ራስ ሚካኤል ብለዋቸዋል።

ናደውና ሌሎችም ነበሩ። ቢሆንም፤ በሁለቱ ዘንድ የነበረው መሣሪያ ብዛትና ጥራት ሲመዘን፤ ከምኒልክ ይልቅ የየሐንስ የኃይል ሚዛን ይበልጥ ነበር።

በሁለቱም ዘንድ ነዋሪ ሆነው በንግድ ለበብ ለገዛ አገራቸው በስለላ እየሠሩ ወዳጅ መስለው ወጣ ገባ እያሉ የሚመክሩ፤ በመላላክ የሚያገለግሉ የውጭ አገር ለዎችም ነበሩ። በየሐንስ ዘንድ ኪርክ ሃም (የእስኩቴላንድ ተወላጅ)፤ ናሬቲ (ጣሊያኑ)፤ ሺምበር (ጀርመናዊው)... የነበሩ ሲሆን፤ በምኒልክ በኩል ደግሞ ሸፍነ፤ አርኑ (ፈረንሳዮች)፤ አንቲኖሪ፤ ማሳያ (ጣልያኖች)... ነበሯቸው። ሁለቱም፤ ትንሽ ሠልጦን ያሉ የውጭ አገር ቋንቋ የሚያውቁ ያገር ተወላጆች፤ በመላላክና በትርጉም ሥራ የሚያገለግሉ ነበሯቸው። እነዚህም ለየሐንስ አለቃ ብሩ፤ ማሳደረቃል፤ ምርጫ ወርቁ፤ ብሩ ወልቃኢቲ ሲሆኑ፤ ለምኒልክ ደግሞ ዮሴፍ ንጉሤ፤ ገብረ ተክሌ፤ አባ ሚካኤል፤ መክበብ፤ አጥሜ... ነበሩ።

ከምኒልክ የበለጠ የሐንስ ለኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስታያን ቀናዒ በመሆን፤ በግዛታቸው የነበሩትን የክቶሊኮቹን ሰብክት ሲቃወሙ፤ በተለይ ዐጼ ተክለ ጊዮርጊስ የተሸነፉ ዕለት፤ ለነድ ሲመረመር የክቶሊኮቹ መሪ ሞንሲኛር ገፄን ቱቪዬ “ከካላ ጋር በሚያደርጉት ጦርነት የጦር መሣሪያ በማቀበል እንረዳዎታለን” የሚል ለዐጼ ተክለ ጊዮርጊስ የተጻፈ ደብዳቤ ስለተገኘ፤ ቀድሞውኑም የማይወዱዋቸውን ካቶሊኮች ከዚህ ጊዜ ዝምሮ ንብረታቸውን በመውረስ፤ እነሱንም በማሳደድ አጉላሏቸው። በርሳቸው አንጻር ምኒልክ፤ በካቶሊኮቹ በነ አባ ማሰያስ በኩል ከኢጣሊያና ከፈረንሳይ መንግሥታት ባላንጣዬን የምቋቋምበት የጦር መሣሪያ አገኛለሁ በሚል ተስፋ ካቶሊኮችን ተንከባከቧቸው። ካቶሊኮቹም በሰላም ባገር ውስጥ ተቀምጠው እንደ ልብ ለመስበክ በመቻላቸው ምኒልክን ሲወዱ፤ ሲያወድሱ፤ የራሳቸው የእግብር ታላላቅ አብያተ ክርስቲያናት አለቆች እነ አለቃ ምላት፤ እነ አለቃ ኪዳነ ወልድ... ባለቤታቸውን ወይዘሮ ባፈናን ተገን አድርገው በየሐንስ ላይ አለኝታቸውን፤ በምኒልክ ላይ ቅሬታቸውን ይገልጡ ነበር። በእነዚህ ቅርታ የተነሣ፤ ዐጼ የሐንስን ባንገሡት በአቡነ እት ፍቅዎስ ሰብክት የምኒልክ በተዋሕዶ ሃይማኖት በኩል ያላቸው ዝና ባገር ውስጥ እንደ መበላሸት ብሎ ነበር። በሌላው አንጻር በፈረንሳይ ይና በኢጣልያ አገር ግን፤ የሐንስ እምቢ ባይ የካቶሊክና የእስላም ጠላት አላበ ግትር (ፋናቲክ) እየተባሉ ሲነቀፉ፤ ምኒልክ ደግሞ ታጋሽ፤ የሃይማኖት ነጻነት ሰጭ፤ እገሩን ለማሠልጠን መልካም ፈቃድ ያለው ተብለው ተወድለዋል።

በዚህ ዐይነት ለሁለቱም በውጭና በውስጥ የተሟላ ምቹ ሁኔታ ሳይፈጠር፣ ወደፊት እንደምናነበው፣ በመካከሉ ግብጾች ባዩ የሐንስ ላይ ተነሡ። ይኸም ሁኔታ በሸዎች ዘንድ ባላንጣቸውን ለመቃወም ተስፋ ሲጣልበትና በነአለቃ ብሩ፣ በነአብዱራህማን፣ በነሙንሲንጀር ለማካይነት በግልጽም፣ በምስጢርም ከግብጽ ባለሥልጣኖች ጋር መላ ላክና ገጸ በረከትም መለዋወጥ ከተዘመረ በኋላ፣ የግብጽ መሪ ኢስማኤል ዓላማው ኢትዮጵያን በሙሉ ለመውረር መሆኑ ሲታወቅ፣ ምኒልክ ወደኋላ አፈግፍገው ኢስማኤልን በደብዳቤ ከወቀሱ በኋላ፣ የመን ፈስ አንድነታቸውን ከየሐንስ ጋር ለማስተባበር ሞከሩ። በመሠረቱ መላፍንቶቻችንን ይኸን ያህል የውጭን መሪዎች በደብዳቤ፣ በገጸ በረከት የሚያለማምጣቸው ከሥልጣኔ ጉድለት የተነሣ የሚያስፈልጋቸውን ማናቸውንም መሣሪያ ራሳቸው ለመሥራት አለመቻላቸው ነበር።

ስለዚህ፣ እያንዳንዱ መስፍን የጉልቱን አገር ገበሬና ነጋዴ እያደከሙ በየራሱ ጦር ሠራዊት እየተረዳ የባላንጣውን ኃይል አድከሞ የራሱን አቅዋም ለማጠናከር በግድ ዘመናዊ የጦር መሣሪያ ማግኘት ይፈልግ ነበር። ሁሉም በየበኩሉ የውጭ መንግሥታትን ድጋፍ በመጸጸፍ ሲጠይቅ፣ የውጭዎቹ መንግሥታት ደግሞ፣ ራሳቸው ቅኝ አገር ያላቸው፣ ወደፊትም ይኸንን የቅኝ ግዛት እያበረከቱ መሔድ የሚያምሩ ራቸው ነበር። በዚህ በውስጣዊ የኢትዮጵያ መከፋፈል እየተጠቀሙ ለወዳጅነት ደጅ ለሚጠናቸው መስፍን ባንድ ወገን የወዳጅነት መልክ ማሳየታቸው ሳይቀር፣ በሌላ ወገን ደግሞ፣ እንኳን ራሳቸው የጦር መሣሪያ ሲሰጡ ይቅርና ሌላ ገለልተኛ አገር እንኳን ቢሰጥ ይከሱታል፤ ይወቅሱታል። ምናልባት ላንዱ መስፍን መጠነኛ መሣሪያ ቆጥበው ለመስጠት የሚገደዱት፣ ይቃወሙናል ብለው የሚፈሩትን ሌላውን መስፍን ለመውጋት መሆኑን ካረጋገጡ በኋላ ነበር።

ስለዚህ፣ መስፍኑ የውጭውን መሪ ድጋፍ እንደ መሣሪያ አድርጎ ለመጠቀም በሚፈልግበት ጊዜ፣ ይልቅስ የተገላበጠሽ ለውጭው መንግሥት የመግቢያ መሣሪያ የሚሆነው መስፍኑ ራሱ ነው። ከመጸጸፉና ገጸ በረከት ከመለዋወጡ ውዝግብ በኋላ፣ የሚገኘው ውጤት ለመስፍኑ ወዳጅና ተከላካይ ይመስል የነበረው የውጭ መንግሥት በመጨረሻ የዚህ የዋህ መስፍን ጠላትና አጥቂ ሆኖ ይገኛል። ይኸም እንግሊዞች ዐዜ ቴዎድሮስን ለማጥቃት ወይም ግብጾችን ከደርቡሾች እጅ ለማዳን ዐዜ የሐንስን በመሣሪያነት በደንብ ሲጠቀሙባቸው ቆይተው፣ በመጨረሻ ንጉሡ በሐቅ መንገድ የተሰጣቸውን የውል ተስፋ መሠረት በማድረግ ግብጾች በሚለቁት በሐብብና በቦንስ፣ በምጥዋም ወደብ እንባለሁ እያሉ በተስፋ ሲጠባበቁ፣ ወዳጆቹ የሚሏቸው እንግሊዞች በጉን ጣልያንን ጠቅሰው በማስያዝ ጠላት ፈጠሩባቸው። በእንግሊዝ

አላሳቢነትና አዋዋይነት ግብጾችንም በረዱበት ሰበብ የሐንስ በደርቡ ሾች አደጋ ፊት፣ በመተማ ሲጋፈጡ የእንግሊዝ መንግሥት ምንም እርዳታ አላደረገላቸውም።

እንደዚሁም፣ ምኒልክ ከየሐንስ ጀርባ ከኢጣልያኖች ጋር ሲወዳጁ፣ ሲዋዋሉ፣ ጣልያኖቹም ‘በርታ እንደግፍሃለን፣ መሣሪያም እንሰጥ ሃለን’ እያሉ ሲያበረታቱ ቆይተው በኋላ፣ የሐንስ ሞተው ምኒልክ ሲነግሡ፣ “መላዋን ኢትዮጵያን መያዝ አለብን” ብለው የተነሡት፣ በፊተኛው ጊዜ በወዳጅነት የተመኩባቸው በውነትም ከባላንጣቸው ካዩ የሐንስ ጋር የሚዋጉበት መሣሪያ ያቀበሉዋቸው ኢጣሊያኖች ናቸው። በዚህ ዐይነት መላፍንቱ ሁሉ በኋላ የሚከተለውን አስቀድሞ ባለማሰብ፣ በመዝገመሪያው ወቅት ደብዳቤና ገጸ በረከት በመላክ፣ “እናንተም ወዳጅ ሁኑን፣ ከየወዳጃችሁም አፋቅሩን” እያሉ ደጅ የሚጠኑአቸው ደንበኛ የኋላ ጠላቶቻቸውን መሆኑ በግልጽ ይታያል።

አብዛኛውን ጊዜ፣ መላፍንቱ ወደ ሥልጣን ደረጃ ከመውጣታቸው በፊት ባላጋራቸውን ለማጥቃት፣ ከነርሱ በፊት እሥልጣን ላይ የወጣውን ባላንጣቸውን ለመጣልና በርሱ ለመተካት ሲሉ አገሪቱ የምትገዳበትን መንገድ ዐውቀውም ሆነ ሳያውቁ ይከተላሉ። ቆይተውም ደንበኛ ያገር ፍቅር ስሜት አድርባቸው አገራቸውን ከጠላት ለመከላከል ታጥቀው ሲነሡ የሚታዩት፣ ባላንጣቸው ወድቆ ወደ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ከወጡና ለበላይ ገዢነት ያላቸው ምኞት ከተሟላ በኋላ ነው።

የራስን ሥልጣን ከማፍቀር ጉን ባላንጣን የመጥላቱ ጉዳይ ቂሙ እየጠለቀ፣ እልሁ እያየለ በሔደ መጠን አንዳንድ ጊዜ ‘እልህ መርፌ ያለውጣል’ እንደሚባለው፣ አንዳንዱ የየትም ከፍለ አገር መስፍንና ቀንደኛ ያገሩ ልጅ ወይም የወንድም ባላንጣው ከሚገዛው ተዋግቶ መሞትን ሲመርጥ ይታያል። ምኒልክና የሐንስ በመዝገመሪያው ያገዛዛቸው ወቅት በየበኩላቸው የመፎካከር፣ የመከፋፈል፣ ለጠላት መሣሪያ የመሆን በደል ካሳዩ በኋላ፣ በመጨረሻ ከሁለቱም በመነጨው ትዕግሥትና አስተዋይነት ሁለቱም አቅማቸውን እየገመቱ፣ የሐንስ አየል ሲሉ፣ ምኒልክ እየገበሩ በመገዛት፣ ደግሞ የምኒልክ ኃይል እያደር መደርጅቱን የሐንስ ሲረዱ ከመዋጋት ሽብረክ ብለው በመተው፣ ሁለቱ እከፋ ሁኔታ ላይ ተዳርሰው ሠራዊታቸውን እርስ በርስ ሳያጫርሱ፣ በየተራ ቴዎድሮስ የወጡትን ማዕከላዊ መንግሥት በየዘመኑ መንግሥታቸው ገንብተዋል። በዚህ መካከል የደረሰው የታሪክ ውዝግብ ወደፊት በየምዕራፉ የሚነበበው ነው።

(ፕብሊክ ፊኮርድ አፈስ ሎንዶን)

ምዕራፍ አምስት

ንጉሥ ምኒልክ በሸዋና በወሎ የሥልጣናቸው መጠናከር—
አሳዛኝ የአቶ በዛብህ አግግቶ

ከ1864—1870 ዓ.ም. ድረስ ባለው ጊዜ ውስጥ፣ ዮሐንስ ክበሸሎ ወንዝ ወዲያ ባለው በቤገምድር፣ በትግራይና በትግሬ፣ ምኒልክ ከበሸሎ ወንዝ ወዲህ በሚገኘው በወሎና በሸዋ ሥልጣናቸውን እያጠነካ ከሩ ሁለቱም ያልታመነላቸውን ሲያባብሉ፣ የታመነላቸውን ሲሾሙ፣ ሲሸልሙ፣ ያፈነገጠባቸውን ለመደምሰስ ሲጣጣሩ ኖረዋል። ዮሐንስ “ንጉሠ ነገሥት፣ ዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ዘኢትዮጵያ”፣ ምኒልክ “ሞዓ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ፣ ምንይልክ ንጉሠ ነገሥት” የሚሉ ማኅተሞች በየበኩላቸው አሠርተው፣ ካገር ውስጥም ከውጭ አገር ሰዎች ጋር በየማኅተማቸው ይጸጸፉ ነበር።

ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት የተባሉት፣ በራሳቸውና በተከታዮቻቸው ፈቃድ እንጂ፣ በኢትዮጵያ መንግሥታዊ ባህልና ደንብ መሠረት እንደ ዮሐንስ በጳጳስ በወቅቱ አልተቀቡም። በዚህ ምክንያት ከምኒልክ ንጉሠ ነገሥትነት የዮሐንስ ንጉሠ ነገሥትነት የበለጠ ሕጋዊ መንገድ የያዘ ነው። በአንኮበርም ከመንገሥ በጥንታዊቷ ከተማ በአክሱም መንገሥ የበለጠ ያኮራል። ነገር ግን፣ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስም የነገሡት በጳጳስ ሳይቀቡ ነበር። ባለፈው ዘመንም፣ ጳጳስ ከግብጽ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት ባቋረጠ ቁጥር ብዙ መሳፍንት ያለ ጳጳስ ቅባት እየነገሡ በነገሥታት ዝርዝር ተራ ገብተው የሚጠሩ ብዙ ናቸው። ስለዚህ ከጳጳሱ ቅባት ጉን አብዛኛውን ጊዜ፣ ሁሉንም መስፍን ለንጉሠ ነገሥትነት የሚያበቃው የጉልበት ኃይል ነው። በቅባት ያልተገኘው ዘውድ ብዙ ጊዜ በኃይል በኩል እየተገኘ ይጸድቃል። ስለዚህ ያለ ኃይል ድጋፍ የጳጳሱ ቅባት ብቻውን ለንጉሠ ነገሥትነት አያበቃም።

ምኒልክ ከቴዎድሮስ ሞት ወዲህ፣ ባፄ ተክለ ጊዮርጊስና እንዲሁም ባፄ ዮሐንስ የመዝናኛዎቹ ዓመታት የጦር መሣሪያ ለማግኘትና፣ ዘመድ ለመግዛት በነአባ ማስያስና በነ አባ ሚካኤል አማካይነት ከኢጣልያ ንጉሥ ከሁለተኛው ቪክቶርያ አማካኝነት ጋር፣ በዘይባው ባላባት በአቡበከር ልጅና በነአለቃ ብሩ አማካይነት ከግብጽ ገዥ ከክዲሽ

ኢስማኤል ጋር፡ በሙሴ እርሱ በኩል ከፈረንሳይ መንግሥት ፕሬዚዳንት ጋር ደብዳቤ በመጻጸፍ፡ ገጽ በረከት በመለዋወጥ ላይ ነበሩ። ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር የተጻጸፉት የሚያነግሥ ጳጳስ ለማግኘት ጭምር ነበር። ዳሩ ግን፡ በቅድሚያ አትናቴዎስ ተልከው መጥተው እያሉ በድጋሚ ሌላ ጳጳስ ለመላክ ለእስከንድርያ ፓትርያርክ አመቺ አልሆነም።

በዚሁ ጉን፡ ከወሎ ጋር ጉጃምንም ለመጨመር በደብረ መዊዕና በሞጣ፡ በደብረ ወርቅ በኩል ምኒልክ ራስ አዳልን ለማሳመን ተጉዘው ላለ፡ በመካከሉ የዙፋን ባላንጣቸውና አጉታቸው መርድ አዝማች ኃይሌ አንኮበርን መውረራቸውና ወኪሎቻቸውንም እነ አዛዥ ወልደ ጸድቅን ማባረራቸው ስለ ተሰማ፡ ጉጃምን ለቀው ወደ ሸዋ ለመመለስ መንገድ እንደ ዠመሩ መርድ አዝማች ኃይሌ በምኒልክ ታማኞች በነገርማሜ፡ በነ ወልደ ጸድቅና በነ አፈ ንጉሥ በዳኔ ተማርከው መታሰራቸው ተገለጸ። ሌላው የዙፋን ባላንጣቸው መሸሻ ሰይፉ እንደዚሁ ሸፍተው አስቸግረው ስለነበረ፡ እርሳቸውንም በምኒልክ ትእዛዝ ደጃች ዳርጌና ደጃች ወልደ ሚካኤል ለማሳመን ሔደው ሳለ፡ መሸሻም ካፄ ዮሐንስ እርዳታ ቢያገኙም የወሎው ባላባት መሐመድ ዐሊ ለምኒልክ ለጊዜው ስለ ታመኑ፡ መመከት የማይመቻቸው ሆኖ እጃቸውን ለዳርጌ ሰጥተው በታሞ ታሰሩ።¹ መሐመድ ዐሊም ለንጉሥ ምኒልክ ታማኝ ነታቸውን በመግለጻቸው፡ ምኒልክ በወሎ ግዛታቸውን አጽንተው ራሳቸው በዚያን ጊዜ የደረሰች ሴት ልጅ ስለ አልነበረቻቸው፡ የባለቤታቸውን የወይዘሮ ባፈናን ልጅ ወይዘሮ ማናለብሽን ዳሩላቸው።²

ለምኒልክ አገዛዝ የበለጠ አሥጊና እንቅፋት የነበሩት ስመ ጥሩው አቶ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) ነበሩ። በዛብህ ማን መሆናቸው፡ “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” በሚለው መጽሐፍ ላይ ተገልጿል። በዚህ ምዕራፍ ባጭሩ ለማስታወስ ያህል፡ ቴዎድሮስ በመዠመሪያ ሸዋን ለማስገበር የመጡ ጊዜ በዠግንነት ሲዋጉ መቁሰላቸው፡ በኋላም ምኒልክን ይዘው የገቡ ጊዜ፡ “በዘውዴ እንጂ በዠግንነት አልበልጥም” የሚል ቃል ከቴዎድሮስ አንደበት እንደ ተነገረላቸው በሥፍራው ተወስቷል።

በዛብህ፡ ለቴዎድሮስም የተገዙት ባለመመቻት እንጂ፡ ከልብ አልነበረም። ባልተመቻበት ጊዜ ገብረውና ተሾመው፡ በተመቻበት ጊዜ

እንደ ሸፈቱ ሁሉ፡ አሁንም ከምኒልክ ጋር በጋዲሎ ምንም በርትተው ቢዋጉ፡ ሕዝቡ ወደናፈቀው መስፍን ወደ ምኒልክ ስለ ዞረባቸው ወደ አፍቀራ ሸሹ። ቀጥሎም ተስፋ ስለቆረጡ ከልብ ሳይሆን በግዴታ ወደ ምኒልክ በዕርቅ ገቡ። በግዴታም የገባ ሁሉ ለመሸፈት ምቹ ጊዜን ይጠባበቃል እንጂ፡ እሱ የቀመሰውን ሹመት ለያዘው ሰው ታማኝ ሆኖ እስከ መጨረሻ ሊዘልቅ አይችልም።

ከቴዎድሮስ ከሸፈቱበት ጊዜ ዠምሮ (1853 ዓ.ም.) ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው በጋዲሎ እስከ ተዋጉበት ጊዜ ድረስ (1857) አራቱን ዓመት በዛብህ “የሸዋ ንጉሥ” የሚል ማኅተም አሠርተው ማስተዳደር ጀምረው ነበረ። አሁን በግዴታ ለምኒልክ ገባሁ ቢሉም እላይ እንዳልነው፡ ማንም ሰው ራሱን አንግሦ ማስተዳደር ከዠመረ በኋላ በዚያው እንደ ንጉሥ በገዛበት አገር፡ ይገዛቸው በነበሩት ሕዝቦች መካከል፡ ሌላውን ሰው እንደ ንጉሥ ተቀብሎና ራሱን ዝቅ አድርጎ መገዛትን አይወድም። ቀድሞ ለሚያዛቸው የበላያቸው መሆኑ ቀርቶ እኩያቸው ሲሆን ለነዚያ ክብር፡ ለርሱ ደግሞ ውርደቱ ነው። ደጅ በተጠናበት፡ እጅ በተነሣበት ከተማ፡ እርሱ ደጅ እየጠና እጅ መንሣቱ የበለጠ አሳፋሪው ነው።

በነጋሢው በምኒልክና በቀንደኛው ጉበዝ በበዙ አባ ድክር መካከል ኅብረት የነሣው ችግር ይኸ ነው። መፍትሔውም ከእስራትም ዐልፎ ሞት ሆኖ ተገኘ።

ሰጪም ምኒልክን በመስፍንነታቸውና በደግነታቸው ቢቀበልም፡ ባንድ ወገን ደግሞ የበዛብህን ዠግንነት እንደዚህ እያለ በግጥምና በሽለላ እያነሣሣ በማሟሟቅ፡ ሁለቱ በጠላትነት እንዲቀጥሉ ሁኔታውን የበለጠ አከበደው።

መቼ ኮረብታው መች አፍቀራ ነው

መቼ ፈረሱ መች ቦራ ነው

መቼ መሣሪያው መች ጠበንጃው ነው

በዙ አባ ድክር እሱን ያኮራው

ሐሞቱ እንጂ ነው፡ ባንድ የተሠራው።

የበዛብህን ሐሞተ መራራነት ምኒልክም አይስቱት። ነገር ግን፡ እንደዚህ ያለው ዠግና ላንድ ቀን ይሆነኛል በሚል ስሜት በሹመትና በፍቅር አሸንፈው ለመሳብ የተመኙ ይመስላል። ነገር ግን የበዛብህን የገዢነት ምኞት ከነዠግንነቱ የሚያውቁት፡ ከመቅደላ ምሽግ ከምኒልክ ጋር አብረው በስደት ኖረው የመጡት መኳንንት እነ ደጃች

1 ዐጥሜ (አጽመ ጊዮርጊስ) የጋላ ታሪክ (የእጅ ጽሑፍ) ገጽ 134።

2 ታሪክ ዘመን ዘጸግግዊ ምኒልክ፡ ገጽ 72-79

ገርማሜ፣ እነ ደጃች ወልደ ገብርኤል፣ እነ አሣዥ ወልደ ጸድቅ “በዛብህ በሕይወት እያለ ምንም ቢሆን እርስዎንም አያስገዛዎት፣ እኛም ጤና አናገኝ ። ተይዞ ቢታሰር ይሻላል” ብለው ስለ ገፋፉአቸው፣ እርሳቸውም ከነዚህ እንዳባት ከሚቆጥሯቸውና በስደት አብረዋቸው ከኖሩት፣ ሕይወታቸውን ሠውተው ከመቅደላ ካወጡዋቸው መኳንንት ፈቃድ መውጣት አይሆንላቸውምና “እሺ” አሉ ። በዚያው ሰዎን በዛብህ ወደ ግቢ ተጠርተው ሳለ፣ “ተያዝ ብለውሃል” ተብለው በድንገት በተያዙበት ጊዜ፣ ዝናራቸውና ሽጉጣቸው ሲፈታ ሽጉጣቸው ጥይት ጐርሶ ተገኘ ።¹

በዚህ ጊዜ፣ “ሽጉጡን ጥይት አጐርሶ መግባቱ ምን ቢያስብ ነው” ተብሎ በዛብህ እንደ ተያዙ ከፍርድ አደባባይ ቀርበው፣ አጋፋሪዎቹ ሌላም ወንጀል አጠረቃቅመው በፊት ጋዲሎ ላይ መዋጋታቸው፣ በኋላም የአፍቀራን ምሽግ ሳያስረክቡ መቅረታቸው እየተጠቀለ፣ “አሁን ደግሞ ሽጉጥህን አጐርሰህ ወደ ግቢ ከመጣህ ወንጀለኛ ነህና ያስሞትሃል!” የሚል ፍርድ ሲጠይቁ፣ በዛብህም “የጐረሰ ሽጉጥ ብታጠቅ ተኩሰሃል፣ ገደለሃል ካልተባለሁ አያስሞትኝም” ብለው ከመለሱ በኋላ፣ “ይፈረድ” ተብሎ ሲፈረድ፣ ብዙዎቹ በጉባዔ የተቀመጡት “ያስሞትሃል” ብለው ፈረዱ ። የወይዘሮ ባፈና ባል የነበሩት አፈ ንጉሥ በዳኔም፣ “ሽጉጥ በመታጠቅህ ብቻ አያስሞትህም ነበር ። ዳሩ ግን አንተ ሰውም እያሳበርክ አሥግተሽናል ። አንተ እያለህ ጌታችንንም አታስገዛቸውም ። አሁንም ሽጉጥ ታጥቀህ መግባትህ ስነገር ነው (ጌታችንን ለመግደል ነው) ያስሞትሃል” ብለው ፈረዱ ። ይባላል ። ምኒልክም ይኸንኑ ፍርድ ስላጸደቁት፣ ዝግናው በዛብህ ዕለቱን በጠበንጃ ተደብድበው ተገደሉ ። ጠበንጃውም ጨርቅና ባሩድ የተጨቀጨቀበት የቀድሞ አሮጌ ጠበንጃ ነበርና ቀርበው ሲተኩሱባቸው በባሩዱ እሳት የተያያዘው ጨርቅ እልባሳቸው ላይ ዐርፎ ገላቸው ነዶ ተቃጠለ ።

ስለ አቶ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) ጭካኔ ሊቁ አቶ ዐጥሜ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን አስፍረዋል ። “... አቶ በዛብህ ብርቱ፣ ጐብዝ ፈረሰኛ፣ ጨካኝ፣ ግፈኛ፣ ጀግና፣ አንድ ጦር አንድ ክንድ (የሚበልጥ?) ነበራቸው ይላሉ ። በዚያ በጦር ያለቀው አሮሞና አምሐራ ቁጥር ሥፍር የለውም ፤ ከዚህም የተነሣ ነበር፤

1 አቶ ዐጥሜ የጋላ ታሪክ በሚባለው መጽሐፋቸው ለገብር ተጠርተው ሲገቡ የጦር መሣሪያ በውጭ ስለሚቀመጥ፣ በዚህ ዐይነት በዛብህ መሣሪያቸውን በውጭ ፈትተው ወደ ውስጥ ሲገቡ እንደ ተያዙ ይገልጻሉ ። ገጽ 121 ።

“አንተም ጨካኝ ነበርክ ጨካኝ እዘዘብህ
እንደገና ዳቦ እሳት ነደደብህ”

የተባለው ።

በዚህም በአቶ በዛብህ መገደል ምክንያት፣ የበዛብህ የዝግንነት ጓደኞች እነ አቶ ኃይሌ አንዳርጋቸው ከምኒልክም፣ ከነ ደጃዝማች ገርማሜም ተኳርፈው ኖሩ ይባላል ።

አቶ በዛብህም እንደ ሞቱ፣ ያቶ በዛብህን የአሮሞ አበጋዝነት ላቶ ወሌ ቀጥሎ ላቶ ናደው ተሰጠ ። የጦር መሣሪያና ፈረሳቸውን ግን ለደጃች ገርማሜ ሰጡአቸው ። ደጃች ገርማሜ አንካሳ ከመሆናቸው ጋር የበዛብህን አገር ለመግዛት አለመመጠናቸውን ለማሳለብ አንዲት የሸዋ ሴት እንደዚህ ብላ ገጠመች ይባላል ።

“የበዙ ፈረሶች ቦራና ጠለፋ እንዴት ይገርማቸው፤

ገርማሜ ባንድ እግሩ ሲኩረኩራቸው

እሳቸው (ምኒልክ) ቢሰጡት እሱ (ገርማሜ) መቀበሉ

ከነልቡ ነወይ ከነአደፋፈሩ ።”¹

1 የብላቴን ጌታ ገሩይ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 85፣ የራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ገጽ ያል ተደረገበት የእጅ ጽሑፍ፣ ከተ.ጸ.መ. ካፒ ቲዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ምዕ.28 ገጽ 75-76 ።

ምዕራፍ ስድስት

በመዠመሪያዎቹ የንግሥ ዓመታት ባዜ የሐንስ ፊት የተደቀኑ የማሳመን
ችግሮች—የካቶሊኮች አቅዋም

በየትም አገር፡ ማንም አዲስ መሪ ለመዠመሪያ ጊዜ ሥልጣን ሲይዝ ብዙ የተደቀኑ ተግባሮች እንደሚገኙት የታወቀ ነው። ያዜ የሐንስ ተግባር ከመዠመሪያው የአዲስ ማዕከላዊ መንግሥት ወጣኝ ከሆኑት ካዜ ቴዎድሮስ ተግባር ያነሰ ቢመስልም፤ ባገሪቱ ሁኔታ አን ጸር ሲታይ የርሳቸው ብዙ ነበር። ተግባራቸው እንደ መበርከቱ መጠን ወደ ሸዋ ዘምተው ዋና የዙፋን ባላንጣቸውን ምኒልክን ለመደም ሰስ አላስቻላቸውም። ወደ ሸዋ መዝመት ቀርቶ በዚያው ባሉበት አካባቢ የነበረው መስፍንና ቀንደኛ ባላባት፤ ገና በኃይልም ይሁን በሰላም ጸጥ ብሎ አልተገዛላቸውም። ለርሳቸው ታማኝ በሆኑት ባጉ ታቸው በራስ አርአያ፤ በዋና የጦር አለቃቸው በራስ ባሪያው ገብረ ጸድቅ ጉን ሌሎች ብዙ የሸፈቱ ባላጋራዎች እና እመካከል ላይ ሆነው በማወላወል ገና ታማኝነታቸውን ያልገለጡ መኳንንት ነበሩባቸው።

እንደ ሌላው አገር ሁሉ፤ በኢትዮጵያም ጉልተኝነት በጸናበት በዚያ ዘመን፤ የበቃ ኃይል ካላስገደደው በቀር አንዱ መስፍን በጳጳስ ተቀብቶ ቢነግሥም፤ ሌላው አሜን ብሎ መገዛቱን አይወድም ነበር። ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት በጠፋበት ዘመን እያንዳንዱ መስፍን የዘውድ ሥልጣን በየቤቱ ይመኛል። እያንዳንዱ የነገድ ባላባት በዘር ቅውልድና በትምከህት ዘሩን ከላይ ከነገሥታቱ እየቆጣጠረ ሌላው ባላንጣው በነገሠ ጊዜ ኃይል ተጭኖት ጊዜ ሳይመቸው ቀርቶ ያለ ልዩ ቢገብርም፤ በተመቸው ጊዜ መልሶ የሚሸፍተው ብዙ ነው።

ከመረብ ወዲያ በምድረ ባሕሪ (አሁን ኤርትራ)* ተብሎ በሚጠ ፈው ከ/ሀገር ውስጥ በሐማሴን አውራጃ የሚገኙት የተስፋ ጽዮን

* ለከፍለ ሀገሩ ኤርትራ የሚል ሥያሜ የተሰጠው በ1882 ዓ.ም ማለትም፤ ከዐፄ የሐንስ ዕረፍት በኋላ ነው።

ወገኖች ካንድ ዘር የወረዱ ሆነው ሳለ፡ በሁን ብዛት፡ አንደኛው ክፍል ደቀ ዘርዓይ (የዘርዓይ ልጅ)፡ ሌላው ክፍል ደቀ ሚናብ (የሚናብ ልጅ) በመባል ከሁለት ተከፍለዋል። ሚናብና ዘርዓይ የተሰፋ ጽዮን ልጆች ናቸው። አንደኛው ወገን ጸአዘጋን፡ ሁለተኛው ወገን አጸጋን መሥርተው እነዚህ ያንድ ሰው (ሁለቱ ጽዮን) ተወላጆች ባዩ የሐንሰ ጊዜ ወገን ለይተው የጸአዘጋው ባላባት ደጃን ኃይሉና የአጸጋው ባላባት ደጃች ወልደ ሚካኤል የርስ በርስ ጠብ እንደ ነበራቸው ዕውቅ ነው። እንደዚሁም የደምበላን፡ የካርኔ ሹም ወገኖች፡ በሠራዬ የባላምባራስ ተስፋ ማርያም ቤተሰብ ሲሆኑ፡ እንደ ላንዱ መገዛትን ይጠሉት ነበር።

በዚህ መካከል፡ ያዩ የሐንሰ ባላባትነት ከመረብ ወዲህ ባለው በእንደርታ በራስ ወልደ ሥላሴ ቤት ነው። በዐድዋም ከነራስ ስሑል ሚካኤል መወለዳቸውም የሚያኮራቸው ቢሆን እነዚያ ከመረብ ወዲያ ያሉት የጸአዘጋው እነኃይሉ፡ የአጸጋው እነ ወልደ ሚካኤል በዘር ከወልደ ሥላሴ ቤት የሚያንሱ መሆናቸውን አይቀበሉም። እንኳን ከመረብ ወዲያ ያሉት ቀርቶ ከመረብ ወዲህ ያሉትም አጋሚዎች፡ የሰባጋዲስ ወገኖች፡ ለእንደርታው ለወልደ ሥላሴ ወገን መገዛቱን ይጠሉታል። በዚህ ምክንያት፡ የሐንሰ ራቅ ያሉትን የቤገምድርን፡ የጉጃምን፡ የወሎንና የሸዋን መሳፍንት ከማስገበራቸው በፊት እነዚህን ማሳመን ነበረባቸው። ይሁን እንጂ፡ የአጸጋው ባላባት ደጃች ወልደ ሚካኤል የሐንሰ ከመንገዳቸው በፊት ከነገሡም በኋላ እምቢ አልገዛም ብለው በሽፍትነት ስለጸኑ፡ “እምቢ አለ ወልዱ” እየተባለ ያን ጊዜ የተዘፈነላቸው እስከ ጊዜያችን ድርሷል።

ዐዩ የሐንሰን በሐማሴን ያስቸገራቸው ሌላው ባላጋራ በተንኮሉ “አባ ከይሲ” እያሉ የሚጠሩት ካላ አባ ጉልጃ ነው። እርሱም እንደ ወልደ ሚካኤል ካዩ የሐንሰ ጋር እየተዋጋ አልጠመድ ብሎ አስቸግሮ ሳለ፡ በ1866 ዓ.ም. በሰኔ ወር ሲዋጋ ተማርኮ ተገደለ። ወልደ ሚካኤልም ከወጊያ ላይ ተይዘው ከታሰሩ በኋላ እምልጠው ወደ ምጥዋ በመሔድ ከግብጾች ጋር ተደባልቀዋል። በቤገምድር ራስ ወልደ ማርያም፡ በሰሜን ደጃች ወሬኛ(ወልደ ሥላሴ)፡ በየጁ ደጃች ዐሊ ብሩ በመሸፈት ላይ እንዳሉ፡ ዐሊ ብሩ ለየሐንሰ በታመኑት በዋግሹም ተፈሪ ወታደሮች ተገደሉ። ከዚህ በኋላ የሐንሰ ከዐድዋ ወደ ጉንደር ወሬኛን ለመደምሰስ ሲጓዙ፡ ወሬኛ ለመመከት ዐቅማቸው እንደማይፈቅድላቸው ተመልክተው ታጥቀው ላዩ የሐንሰ ገቡ ። ንጉሠ ነገሥቱም በዚሁ ተደስተው “ወሬኛ” የሚባለውን ስም “በወልደ ሥላሴ” አስለውጠው፡ የራስነት ማዕረግ ሰጥተው አስደሰቷቸው።

እንደዚሁም፡ በጉጃም ቀደም ብለው የደጃች ተድላ ጓሉን ልጅ ደጃች ደስታን በራስነት ማዕረግ ሾመዋቸው ሳለ፡ የደስታ ባላንጣ ራስ አዳል የንጉሠ ነገሥቱን መራቅ ተመልክተው ራስ ደስታን በ1867 ዓ.ም. በሐምሌ ወር ገጥመው፡ በጦርነት ገድለው የጉጃምን ግዛት በኃይላቸው እጅ ካደረጉ በኋላ፡ “ጉጃም ጥንትም ያባታቸው ግዛት መሆኑን ጠቅሰው ምሕረት አድርገው ጉጃምን ከመረቁላቸው እየገበሩ እንደሚገዙ አረጋገጡላቸው። ዐዩ የሐንሰም፡ ሌላ ብዙ የአገዛዝ ጣጣ እንዳለባቸው በመረዳትና ሰላም በመፈለግ ይሸንኑ እሺ ብለው ስለ መረቁላቸው፡ ራስ አዳል ደንበኛ ያዩ የሐንሰን መንግሥት ደጋፊ ሆኑ። ታማኝነታቸውንም ከገለጹላቸው ወዲህ የቤገ ምድር ግዛት ለዋግሹም ተፈሪ በመስጠቱ፡ ቀጥሎም ተፈሪ በ1866 ዓ.ም. ሞተው ልጃቸው ከበደ (ዋግሹም) ስለ ተተኩ፡ በዚሁ ምክንያት ተቀይመው የሸፈቱትን ራስ ወልደ ማርያምን በወጊያ በመግደል የሐንሰን ጠላት አጥፍተዋል።¹

በዚህ ዐይነት፡ ባገር ውስጥ የሸፈቱባቸውን ይነስ ይብዛ የመደ ምስሱና የማሳመኑ መንገድ የተሻለ መሥመር ሲይዝ፡ ሌላው ባዲሱ ንጉሠ ነገሥት አገዛዝ ችግር የፈጠረው የካቶሊኮች ይዞታ ነበር። የነርሱም ይዞታ ያስቸገራቸው ገና ከመንገዳቸው በፊት መሆኑን የሚገልጽልን፡ በ1862 ዓ.ም. ለናፓሊዎን ሣልሳይ የጸፉት ደብዳቤ ነው። ቃሉም እንደዚህ የሚል ነው።

“በስመ አብ... የተላከ ከደጃዝማች ካላ... የሰደዱት ወረቀት ደረሰኝ... አንድ ነገር እለምንዎታለሁ። የካቶሊክ ካህናቶች እኔ አስተምሩ ሳልላቸው ‘ቤተክርስቲያኑ የኛ ነው፡ ካህናቱም የኛ ናቸው’ እያሉ አስቸገሩኝ። በዚህ ነገር የመጣ አይሆንልኝም። ጥንትም በሴትና በካህን ነው ጠብ የሚመጣው። አሁንም ከርስዎ ጋር እንዳያጣሉኝ። የካቶሊክ ሃይማኖት ከፋ ነው ብዬ አይደለም። ነገር ግን፡ ዕጣዬ የማርቆስ የአስከንድርያ ሃይማኖት ነው... አሁንም እነዚህን ካህናት ቢከለከሉልኝ ስለብዙ ገንዘብ እቆጥረዋለሁ። ነጋዴ ቢመጣ እጠብቅአለሁ። አገር የሚአይ ቢመጣ እቀበል እለሁ። የክርስቲያን አገር ነው አልከለክልም... ከርስዎ ጋር ፍቅር(ወዳጅነት) አጥብቄ ፈልጌአለሁ... ተጽሕፈት በ2 ቀን በመጋቢት 1862 ዓ.ም. አድመጉንቲ ላይ”²

1 እቶ ዐልሚ፡ የጋላ ታሪክ፡ ገጽ 145።
2 ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት፡ የእጅ ጽሑፍ ክፍል፡ ቁጥር 793።

ይኸን የጸፉት ከመንግሥቱ በፊት ነው። ከነገሡ በኋላ በግድ ጳጳሱም፣ እርሳቸውም አንድ እርምጃ በካቶሊኮቹ ላይ ለመውሰድ ግዴታ እንደ ሆነባቸው ይታያል።

አባ ሰላማ፡ ዐፄ ቴዎድሮስን ቀብተው እንዳነገሡ ሁሉ፡ ዐፄ ዮሐንስንም አቡነ አትናቴዎስ ስላነገሩቸው፡ በሃይማኖትም ባስተዳደርም ንጉሡና ጳጳሱ ተባብረው ከመሥራት ላይ በሚገኙበት ጊዜ ከቀድሞ ገምሮ በከረን፡ በሐላይ የካቶሊክ፡ የላሳሪስት ሚሲዮኖች ተመሥርተው ያገር ተወላጁንም እየሰበኩ ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት በመሳባቸው ምክንያት የነርሱ አያያዝ ንጉሡንም ጳጳሱንም ስለ አናደደ፡ በጳጳሱ ግፊት ጭምር የካቶሊኮቹ ቤተ ክርስቲያናቸው እና የተማሪ ቤታቸው እንዲዘጋ ተደረገ። እነርሱ ደግሞ፡ በፈረንሳይ መንግሥትና ምጥዋ በሚቀመጠው ቆንሲል እየተመኩ በተለይም በፊት ወዳጃቸው አሁን የንጉሡ ጠላት በሆነው በሙንሲንጄር እየተማመኑ፡ የንጉሡን ያፂ ዮሐንስን ትእዛዝ እምቢ ብለው ማስተማራቸውን እና ለተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያንም እንደ ባላንጣ ሆነው መሰበካቸውን ቀጠሉ። ውስጡን ከሙንሲንጄርና ካፂ ዮሐንስ ባላጋራዎች ከነካሳ አባ ጉልጃ ጋር እየተሰማመ ወደነርሱ ጠጋ ላለውም ሕዝብ፡ “አይዟችሁ፡ ከኛ ጋር ብትሆኑ ማንም አይነካችሁም። ኃያሉ የፈረንሳይ መንግሥት ይጠበቃችኋል። አዲሱም የግብጽ ገዥ ይደግፋችኋል” እያሉ ስለ ሰበኩ፡ በንዴት በንጉሡና በጳጳሱ ትእዛዝ ወታደር ሔዶ ሐላይ ከተማ ያለውን የካቶሊኮቹን ሠፈር ወርሮ ቤተ ክርስቲያናቸውንና መኖሪያ ቤታቸውንም እስከ መዝረፍ ድረስ።

በዚህም ድርጊት ጳጳሱ ደስ ሲላቸው፡ ባንድ ወገን ደግሞ ራሳቸው ጳጳሱ የግብጽ ተወላጅና የከዲቭ ኢስማኤል ዜጋ ስለሆኑ፡ ከኢስማኤልና ከወኪሉ ከሙንሲንጄር የዛቻና የወቀሳ ቃል ደረሰባቸው። ጳጳሱ ግን፡ ከዮሐንስ ጋር ትብብራቸውን አላቋረጡም። በሌላ በኩል ደግሞ፡ ጳጳሱ አቡነ አትናቴዎስ ዐፄ ዮሐንስን በካቶሊኮቹ ፈረንሳዮች ላይ እያስነሡና ውስጡን እያስጠሉ፡ ያገራቸው መንግሥት መሪ ኢስማኤል በፈረንሳይ ዘንድ እንዲወደድና የመሬት ፍላጋው እንዲቃናስት አድርገዋል እየተባሉ በጉን ታምተዋል።

በዚህ ዐይነት፡ ዐፄ ዮሐንስ ባንድ ወገን የኢትዮጵያን ታሪካዊ አውራጃ ቦጉስን፡ ሐባብን ከወረሩ ከግብጾቹና የነርሱ መሣሪያ ከሆኑት ከነካሳ፡ ከነ ወልደ ሚካኤል ጋር ሲታገሉ፡ በሃይማኖት በኩል ደግሞ ካቶሊኮቹን በመቃወም ተዋሕዶ ሃይማኖትን በማጽናት፡ ባገር ውስጥ በተዋሕዶ እምነት ተከታዮችና በጳጳሱ ዘንድ ምስጋናን፡ መደነቅን አትርፈዋል። በሌላ ወገን ደግሞ፡ ካቶሊኮቹ በመጉላላታቸው

ምንም እንኳን በደብዳቤ ሁኔታውን ቢገልጡለት፡ የካቶሊኮች የበላይ ጠባቂያቸው ፈረንሳይ ባፂ ዮሐንስ ላይ ዛቻን የተንተራሰ ደብዳቤ በመጻፍ ማስፈራራቱ አልቀረም።

በካቶሊኮቹ አንጻር፡ ያፂ ዮሐንስ አቅዋም ግልጽ ነበር። ይኸም “የኢትዮጵያ ሕዝብ፡ ክርስቲያኑ አንድ ጊዜ በተዋሕዶ ሃይማኖት ጥምቀት ክርስትና ስለ ተቀበለ፡ እርሱን ሰብከን ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት እንመልሰው አትበሉ። ወንጌል ማስተማር ካማራችሁ በክርስቶስ ወደማያምኑት እስላሞች ወይም ምንም ሃይማኖት ወደሌላቸው ነገዶች ሔዳችሁ አስተምሩ” የሚል ነበር። ይኸንንም ለውጭ አገር መሪዎች በተለይ ሰእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር፡ ለግራንቪል፡ ስሞታቸውን በአስመብት ሰዓት በዘመኑ እነጋገራቸው እንደዚህ ሲሉ ገልጸዋል።

... አንድ ነገር ልንገርዎ ይስሙኝ የካቶሊኮችን ነገር፡ ባገርህ የኛን ሃይማኖት ልናስተምር (እናስተምር) አሉኝ። እኔ ግን መለስሁላቸው በሥላሴ ስም ተጠምቄአለሁ። ክርስቶስን በወንጌል አምናለሁ የሚያስተምረኝም በማርቆስ ወንበር የተቀመጠ የማርቆስን ዕጣ (ተዋሕዶ) የያዘ ከእስክንድርያ እርሱ ነው። ለሕዝቤም የሚያስተምሩ እርሱ (የእስክንድርያው ፓትረያርክ ወይም ጳጳሱ) የሾማቸው ቀሳውስት አሉኝ። ደግሞ አልሁዋቸው ማስተማር ብትፈልጉ በዚች ዓለም በሥላሴ ስም ያልተጠመቁ፡ ክርስቶስን በወንጌል የማያምኑ ብዙ አህዛብ አሉ። እነዚያን አስተምሩ አልሁዋቸው። ስለዚህ ነገር ነው ዋግሹም ጉበዜን (ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን) ና ብለው ደብዳቤ ልከው በኢትዮጵያ ያሉ (ያሉትን) የሕዝብ ክርስቲያንን ደም ያፈሰሱ እነዚያ(ካቶሊኮቹ) ናቸው ካሉ በኋላ ከዚህ አያይዘው፡

ደግሞ ካለፈቃዴ ቤተ ክርስቲያን ሠሩ። ካገሬ ሕዝብን ሁሉ ኑ ወደኛ፡ ግብር እንዳትገብሩ አሉአቸው። እኔም አንድ ሹሜን ‘ሂድ ግብር አውጣ’ ብዬ ሰደድሁት። እነዚያም (በካቶሊኮቹ የተሰበኩት ባላገሮች) እምቢ አንገብርም አሉ። አዝዜ የሰደድሁት ሹሜ ቤታቸውን ሲያቃጥል አብሮ ተኮሰባቸው (የነርሱንም ቤተ ክርስቲያን አቃጠለባቸው) ካሉ በኋላ፡ ቀጥለው ስለ ዋና ባላጋራቸው ስለ ሙንሲንጄር እንደዚህ ሲሉ ደምድመዋል።

የኔን ስም ሊአስከፉት ነው፤ ይህን ሁሉ ግፍ ይውልኝ፤ ይህን ሁሉ የሚአደርገኝ ምንስንጅር ነው። ቱርክ

መርቼ መጥቼ አሰግድልህአለሁ ብሎ ፈክረልኝ (ፎክረብኝ) ግፊን ይውት ። የካቶሊኮችን ክፋታቸውን ሁሉ ጽፌ ወደ ናንተ ብለድ ምንስጅር (ቤይ) ቀምቶ ምጥዋ ላይ ከባሕር አገባው... ተጽሕፈ በ8 ቀን ነሐሴ በ1864 ዓመተ ምሕረት በዐድዋ ከተማ ።

ዳሩ ግን፡ በዚህ ዐይነት እንደ ግራንቪል ለንግሥት ሺክቶርያም፡ ለወዳጆቻቸው ለእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ሁሉ አቤቱታ ቢያሰሙም፡ የሰጡአቸው ድጋፍ የቀዘቀዘ ነበር ።

ከቀድሞ ዝምሮ ወዳጅነቱን ይተማመኑ የነበረው የእንግሊዝ መንግሥት፡ ባንድ ወገን ከፈረንሳይ መንግሥት ጋር በዚህ የተነሣ መጋጨቱን በመጥላት፡ ሁለተኛ ደግሞ ምጥዋን፡ በጉስን፡ ሐባብን እና የስዊዝ ቦይን መተላለፊያ ከያዘው ከግብጹ ከዲቭ ኢስማኤል ጋር ወዳጅነትን መሥርተው፡ በርሱ አማካይነት በሱዳን፡ በሌላውም የአፍሪካና የእስያ ክፍል መስፋፋት ስለ ተመኙ፡ እንደዚሁም የካቶሊኮቹ መሪዎች እነ ሞንሲኖር ቱቪዬ፡ በኢትዮጵያ ከነራሰ ዐሊ ዘመን ዝምሮ የተቀመጡት እነ ዶክተር ሺምበር “የእስላም ተጽዕኖ ‘እንፍሎያንስ’ ባለበት በምጥዋ፡ በበጉስ፡ በሐባብ ‘ሥርዓት’ የሌለው የሐበሻ አስተዳደር” ከሚገባ በብዙ ረገድ ግብጾቹ ይሻላሉ” እያሉ በገሃድም፡ ውስጥ ለውስጥም እየጸፉ ፕሮፓጋንዳ ስለ አደረጉ፡ እንግሊዞቹ ባዲ የሐንስ በኩል የሚደርሳቸውን የስሞታ ደብዳቤ አብዛኛውን ጊዜ ችላ እያሉ ወደ ጉን ተወት ያደርጉት ነበር ።

በተቻለ መጠን፡ የእንግሊዝ እና የሌሎችም የአውሮፓ ኃያላን መንግሥታት በኢስማኤል ፓሻና ባዲ የሐንስ መካከል በነበረው የመራትና የፖለቲካ ቅራኔ ላይ በወቅቱ የነበራቸው አቅዋም የገለልተኛ ነት ወይም የመካከለኝነት አቅዋም ነበር ። ፈረንሳይ በካቶሊኮቹ መጉላላት የተነሣ ዐዲ የሐንስን የመቃወም፡ መስኮብ ደግሞ በአርቶዶክስ ሃይማኖት ሳቢያ ከኢትዮጵያ ጋር በነበረው መቀራረብ ድጋፍ ቢያሳይም፡ ሁለቱም ዞረው፡ ዞረው እንደ እንግሊዞቹ የመረጡት መካከለኛውን ሥፍራ ነበር ። በተለይ ከእንግሊዝ ንግሥት ወደ ዐዲ የሐንስ ደብዳቤና ገጸ በረከት ይዞ መጥቶ በዐድዋ የሰነበተው ኮሎኔል ፕሪዶ የሚባለው የእንግሊዝ የጦር መኰንን ወዳገሩ እንደ ተመለሰ፡ ለመንግሥቱ ባቀረበው ራፖር በምጥዋ የሙንሲንጅርን አስተዳደር እያመሰገነ ያዲ የሐንስን ስለ ነቃቀፈ፡ እንግሊዝም ለወደፊት የመስፋፋት ዓላማው በግብጽም፡ በኢትዮጵያም ለመጠቀም ስለ ፈለገ፡ ሁኔታውን ለጊዜው ራቅ ብሎ በቸልታ መመልከትን መርጧል ።

እንባቢ በመዝመሪያው መጽሐፍ ላይ እንደሚያስታውሰው፡ ፕሪዶና ሙንሲንጅር በመቅደላ ጦርነት ጊዜ ተገናኝተው ስለ ተወዳጁ፡ ፕሪዶ በምጥዋም በሰነበተበት ጊዜ ሙንሲንጅር በመልካም መስተንግዶ ሳያንከባክበው አልቀረምና፡ ያዲ የሐንስን አስተዳደር እየነቀፈ፡ የርሱን አስተዳደር ያመሰገነበት ምክንያት ከዕውነታው ጉን ከመስተንግዶው ጋርም የተያያዘ ሳይሆን አይቀርም ።

የሆነ ሆኖ፡ በተዋሕዶ ሃይማኖትና በካቶሊክ ሃይማኖት ቅራኔ ሳቢያ ያዲ የሐንስ ኢትዮጵያና የፈረንሳይ መንግሥት ግንኙነታቸው በሻከረበት ሰዓት እነሞን ሲኞር ቱቪዬ፡ ወዲያና ወዲህ እያሉ ዐዲ የሐንስን በጽሑፍም በቃልም እየወነጀሉ ሲያስጠሉ፡ እስላሙ የግብጽ መንግሥት ለአገባቡ እንዲመቸው በባላጋራዎቹ ክርስቲያኖች መካከል ገብቶ፡ በጠባቸው እየተጠቀመ የካቶሊኮቹ ጠባቂና አንከባካቢ ሆኖ ተገኘ ። በዚህ ይዞታው፡ ዐዲ የሐንስ በጳጳሱ ግፊት ጭምር ባደረጉት ሁሉ ‘የሰውን መብት የሚጥሱ፡ የሃይማኖትን ስብከት የሚፃረሩ’ ተብለው ሲነቀፉ፡ እስማኤል በርሳቸው አንጻር ሥልጡን አስተዳዳሪ፡ የማናቸውንም ዜጋ መብት ጠባቂ ተብሎ መመስገን ዝመረ ። ቢሆንም፡ ሙሴ ኤርኔስት ደሳርዜክ የሚባለው በምጥዋ የፈረንሳይ መንግሥት ቆንሲል ከመንግሥቱ እየተላከ ወደ ዐድዋ መጥቶ ሁለት ጊዜ ተገናኝቶ የቦሳስንም ወረራ፡ የሃይማኖቱንም ጉዳይ በሰፊው ካዲ የሐንስ ጋር በመወያየት ከሰነበተ በኋላ፡ በሐላይ ከተፈጸመው ከዘረፋውና ከቤት ቃጠሎው በቀር፡ ካቶሊኮቹ ወገኖቻቸውን እየሰበኩ በማሸፈታቸው፡ ግብር እንዳይከፍሉ በመከልከላቸው፡ በታሪክ የኢትዮጵያ ይዞታ የነበረውን የቦሳስን፡ የሐባብን እውራጃ ግብጾች በሙንሲንጅር እየተመሩ በመውረራቸው እየወቀሰ፡ በሙሉ ያዲ የሐንስን አቅዋም ደግፏል ። በዚሁም ከካቶሊኮቹ መሪዎች እነሞንሲኖር ቱቪዬ፡ “ይኸስ የዮሐንስ የጦር አለቃ ነው” ብለው እስከ ማፌዝ ደርሰዋል ። ይሁን እንጂ፡ ከካቶሊኮቹም ወገን እንደ እነ አባ ዳፍሎና ሌሎችም የኢትዮጵያ ካቶሊካውያን የዐዲ የሐንስን አቅዋም በመደገፍ ዐዲ የሐንስን ክርስቲያንን ለማጥቃት ከእስላሙ መንግሥት ከተወዳጁት ከሞንሲኖር ቱቪዬ ጋር በአቅዋም የተለዩ ነበሩባቸው ።

የሆነ ሆኖ፡ ባንድ ወገን የካቶሊኮቹ መሪ እኚሁ ቱቪዬ፡ በሌላ ወገን የታወቀው ሙንሲንጅር፡ “ቆንሲሉ ደሳርዜክ በፍጹም የፈረንሳይን ጥቅም፡ የዜጎቿን መብት አይጠብቅም፤ ከካቶሊኮቹ ጠላት ካዲ የሐንስና ከአቡኑ ከአባ እትናቴዎስ ጋር በመወዳጀት ተመሳጥሯል እያሉ ከሳቸውና ወቅሳቸው ስለ በረከተ፡ የፈረንሳይ መንግሥት ባንድ ወገን ካቶሊኮቹን፡ በሌላ ወገን የግብጽን ባለሥልጣኖች ለማስደሰት

ሲል ብዙ ጊዜ በሚጽፈው ራፖርት ሁሉ፡ ዐፄ ዮሐንስን ይደግፍ የነበረውን ደሳርዜክን ሽሮ በርሱ እግር ካርሶኔል ተሾሞ ወደ ምጥዋ መጣ።

በዚህ ጊዜ፡ በክርስቲያንነት እንድት ሊኖራቸው ይገባ የነበረው የካቶሊክና የኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን በጠብ ተለያይተው በኢትዮጵያ ያሉት የካቶሊኮች መሪዎች እነሞንሊኞር ቱቪዬ፡ በውስጥ ካሉት እስላሞች ጋር በማበርና ዐፄ ዮሐንስን በመቃወም ለክዲሽ ኢስማኤል እንደ ቃል ኪዳን ጓደኛ መሣሪያ ሆነውለት ነበር።¹

¹ G. Douin, Histoire du regne du Kedive Ismael - Tome IIIe Partie, (1869—1873) p. 361—371.

ራስ አርአያ ሥላሴ ድምፁ በዓልጋዳ በተባሉበት ዘመን

(ከቲዎራል ለፈቸር መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሰባት

በከዲቭ ኢስጣኤል የሚመራው የግብጽ መንግሥት ባዲለ መልክ መጽጃም

መሐመድ ዐሊ (1797—1840) የግብጽን መንግሥት አቋቁሞ ከጨረሰ በኋላ ፡ ለግብጽና ለሱዳን ሕይወት የሚሰጠውን የአባይን ምንጭ በእጁ አድርጎ ለመቆጣጠር እንዲመቸው ፡ የመተማን ወሰን ዐልፎ የኢትዮጵያን አውራጃ በወረረበት ሰዓት ፡ እነራስ ዐሊ ለፈረንሳይና ለእንግሊዝ ነገሥታት ያቤቱታ ደብዳቤ ጽፈው ፡ በነዚህ ሁለት የኤሮፓ ኃያላን ነገሥታት ግፊት ምክንያት አሳቡን አቆመ ። እርሱም ወዲያው በ1840 ዓ.ም. ሞቶ የልጅ ልጁ አባስ ሥልጣን በያዘ ጊዜ ፡ አሳቡን ከሥልጣኔና ከልማት ይልቅ ወደ ሃይማኖት አጥባቂነት አዙሮ ሳለ በ1846 ዓ.ም. ሞተ ። ቀጥሎም የመሐመድ ዐሊ አራተኛው ልጁ ሰይድ ፓሻ ሥልጣን በጨበጠ ጊዜ ፡ በኢትዮጵያ ላይ አባቱ መሐመድ ዐሊ ያቀደውን የወረራ ዓላማ እርግፍ አድርጎ በመተውካ፤ ቴዎድሮስ ጋር ደብዳቤና ገጸ በረከት በመላላክ መልካም የጉርብትና ወዳጅነት ለመፍጠር መሞከሩን ፡ “ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ እንድንት” በተባለው መጽሐፍ ላይ አመልክተናል ።

ሰይድ ፓሻ ፡ በዘመኑ ከሠራቸው ተግባሮች ዋና ቁም ነገር ሆነው የተቆጠሩለት ፡ ከበላዩ ከቱርክ ሠልጣን አስፈቅዶ የስዊዝን ቦይ ደሊ ሴጥስ በሚባለው የፈረንሳይ መሐንዲስ አማካይነት በውል ማስቀደዱ ነው ። ቀድሞ በደቡብ አፍሪካ በኩል እየተዞረ ፡ ወይም በመካከለኛው ምሥራቅ በባሕርና በየብስ በብዙ የጉዞ ችግር አውሮፓና ሩቅ ምሥራቅ ይገናኙ የነበረው ፡ አሁን በዚህ የስዊዝ ቦይ መከፈት ምክንያት ሩቅ ምሥራቅና አውሮፓ በቀላሉ ላንግድም ፡ የፖለቲካም ግንኙነት ስለ አደረጉ ፡ ለዚህ ግንኙነት አማካይ ለሆነው ለግብጽ መንግሥት በአውሮፓ መንግሥታት ዘንድ የመከበርና የተፈላጊነት ሁኔታ ፈጠረለት ። በዚህ ቦይ መከፈት የተነሣ በተቋቋመው ማኅበር ውስጥ በአክሲዮንም ፡ በቀረጥም በሚያገኘው ገቢ የኢኮኖሚውን አቅዋም ለጊዜው ለማሻሻል ችለ ።

ዳሩ ግን ፡ ሰይድ ፓሻ ብዙ የማሻሻል ሁኔታ ባገሩ ላይ ካሳየ በኋላ ፡ በ1855 ዓ.ም. ስለ ሞተ ፡ የመሐመድ ዐሊ የልጅ ልጅ የኢብ

ራሂም ልጅ አህመድ ሊከተለው ሲገባ፣ በድንገተኛ የባቡር አደጋ እሱም ስለ ሞተ፣ ታናሽ ወንድሙ ኢስማኤል ሥልጣን ያዘ። ኢስማኤልም ሥልጣን የያዘው የሰመ ጥሩው የግብጽ ገንቢ የተባለው የመሐመድ ዐሊ የልጅ ልጅ በመሆኑ ነው።

ኢስማኤል፣ የዐረብኛውን ትምህርት በግብጽ አገር በካይሮ ከተማ ካጠናቀቀ በኋላ፣ ወደ ፈረንሳይ አገር ተልኮ ሴን ሲር በሚባለው ወታደራዊ ትምህርት ቤት ሲማር ቆይቶ ወደ ግብጽ ተመልሶ በአጉቶቹ ሥር ሲያገለግል እንደቆየ አሁን በ33 ዓመት ዕድሜው፣ በ1865 ዓ.ም. ሥልጣን ያዘ። ሹመቱን ለማጽደቅ ወደ ቱርክ ዋና ከተማ ወደ ቁስ ጥንጥንያ (ስታንቡል) በሔደበት ጊዜ፣ ሡልጣን አብዱል አዚዝን አገሩን ግብጽን እንዲጉበኝለት ለመነ። ሡልጣኑ በርሱው ልመና ግብጽን ስለ ጉበኘ፣ የኢስማኤል ፓሻ ስም እየገነነ ሔደ። ፈረንሳይ አገር በትምህርት እንደ መቆየቱ መጠን፣ ሥልጣን ከያዘበት ጊዜ ዝምሮ የአውሮፓን ሥልጣኔ በየመልኩ ባገሩ ለማስገባት የአስተዳደሩ፣ የፍርዱ ሥራ እንዲሻሻል፣ የቴክኒክም፣ የኢንዱስትሪም፣ የእርሻም ሥራ እንዲስፋፋ ይጣጣር ዝምር።

ከርሱ በፊት የነበሩት የግብጽ መሪዎች፣ በቀጥታ የቱርክ ሡልጣን ወኪል ሆነው ግብጽን ያስተዳድሩበት የነበረው የፓሻነት ሥያሜ ቀርቶ፣ በእርሱ ጊዜ ለመዝገብ በሡልጣኑ ፈቃድ “ከዲቭ” እየተባለ እንዲጠራ ተፈቀደለት። ከዲቭ ማለት በፋርስ ቋንቋ ከቡሩ ወይም ጌታው ማለት ነው።¹ በቱርክ መንግሥት ውስጥ ከርሱ በፊት የነበሩት አባቶቹ የማዕረጋቸው ደረጃ ከቱርኩ ጠቅላይ ሚኒስትር(ወዚር) ቀጥሎ የነበረው፣ አሁን ከዲቭ ኢስማኤል በቀጥታ ከሡልጣኑ እንዲቀጥል ተወሰነ። ከዚህም ጋር አንድ ጊዜ ያመት ግብሩን ከ120 000 እስከ 150 000 የሚደርስ የቱርክ ገንዘብ (ቦርስ) ለጌታው ለቱርክ ሡልጣን ከመክፈል በቀር በአገሩ በግብጽ ከቀድሞው የላቀ ነጻነት ያለው የውስጥ አስተዳደር አስፈቀደ።

በተለይ በሰይድ ጊዜ የተቀደደው የስዊዝ ቦይ ተከፍቶና በኩባንያ መልክ ተቋቁሞ በትክክል መሥራት የዝምረው በርሱ ጊዜ ስለሆነ፣ በአውሮፓውያን ዘንድ ግንኙነቱን የማስፋፋት ዕድል አገኘ። በ1867 ዓ.ም. በፓሪስ ዓለም ዐቀፍ ኤክስፖዚሲዮን በተከፈተበት ጊዜ በግብዣ ሔዶ ፓሪስ ሲገባ አቀባበሉም፣ መስተንግዶውም ልክ እንደ አንድ የነጻ መንግሥት መሪ ነበር። እርሱም በበኩሉ፣ በራሱ ፈቃድ

ለፋ ያለ ሥልጣን የሰጠው የቱርክ ሡልጣን ቅሬታውን እስኪገልጥ ድረስ፣ የውጭ መሪዎችን ወደ ካይሮ እየጋበዘ ማስተናገድ ዝምረ።

ከዲቭ ኢስማኤል ለወንዶችም፣ ለሴቶችም የሚሆን ትምህርት ቤት፣ ሙዚዩም፣ ቤተ መጻሕፍት፣ የቲያትር ቤት በያለበት እየከፈተ በሚያስፋፋበት ጊዜ፣ በዙሪያው ምሁራን የነበሩትን ግብጻውያን ከመሰብሰቡ በላይ፣ ብዙ የእንግሊዝና የፈረንሳይ፣ የአውስትሪያ፣ የጀርመን፣ የአሜሪካ፣ የዴንማርክና የኢጣልያ ዜጎችን እየቀጠረ በየቢሮው፣ በየጦር ድርጅቱ እያስገባ፣ በየአውራጃው በማሠራጨት ያስተዳድር ዝምር። ከዚህም ጋር የከተማው ሕንፃ፣ የመንገዱ ቅየላ፣ ያበባው ማማር በሁሉም በኩል ድርጅቱ ሁሉ ደንበኛ አውሮፓዊ መልክ እንዲኖረው ከማድረግ ጋር የእጅ ጥበበኞች፣ የግብርና ባለሙያዎች፣ መሐንዲሶች ከየአገራቸው ወደ ግብጽ እየመጡ በልማት ሥራ እንዲካፈሉ ያበረታታ ዝምር። ለዚህ ሁሉ ሥራው ቀኝ እጅ ሆኖ የሚያገለግለው የእርመንነት ዘር የነበረው ኑባር ፓሻ የሚባለው ጠቅላይ ሚኒስትሩ ነበር።

በዚህ ዐይነት፣ ባገር ውስጥ አስተዳደሩ የዘረጋው የልማት ሥራ በመልካም ሁኔታ በሚካሄድበት ጊዜ ከሕዝብ ቀረጥም፣ በስዊዝ ቦይ ከሚተላለፈውም ሸቀጥ በቀረጥና በአክሲዮን ክፍያ የሚገኘው ያገር ውስጥ ገቢ ያለ ጥናት የዘረጋውን የልማት ሥራ ገና ሳይደፍንና ግቡን ሳይመታ፣ በውስጥ አስተዳደሩ አብዛኛውን ጊዜ በውጭ አገር ሰዎች እና ባገርም ውስጥ በነበሩት መመስገንን ስላገኘ፣ እሳቡን ከልማት አውጥቶ ለግብጽ ሰፊ የቄሣር ግዛት ወደ ማስገኘት ምኞት አዞረው። ይኸም በሚቀጥለው ምዕራፍ እንደሚታየው የመውደቂያው ምክንያት ሆነ። የጣለውም ዋናው ባላጋራ ያለ በቂ የኢኮኖሚ አውታር ከልክ ያስፈረ የልማት መስፋፋትና ይልቁንም እላይ እንዳልነው ከካይሮ እስከ ኒያንሳ ሐይቅ የሚደርስ ሰፊ የቄሣር ግዛት ያለ ዐቅም ለመመሥረት ማቀዱ ነው።

1 Catawi Pacha, Coup d'oeil sur la chronologie de la Nation Egypt, pp. 372—375.

አበግኤል ፓሻ

(ከአባ ግብረ ሙሉዳ፡ ቅጽ 9)

ምዕራፍ ስምንት

የግብጽ ጦር ምጥዋ ከገባ በኋላ ፡ በጉስን ስለ መውረሩ — የከዲቭ ኢስማኤል
በኢትዮጵያ ላይ የመስፋፋት ምኞቱ

ከመሐመድ ዐሊ ጊዜ ጀምሮ ፡ የሱዳን ግዛት ተጠቃሎ በግብጽ
አገዛዝ ውስጥ ገብቷል ። ባገራችንም የውስጥ ጦርነት መኖርንና የጠነ
ከረ የማዕከላዊ መንግሥት መጥፋትን ሁኔታ በመጠቀም ፡ በቤገምድ
ርና በሱዳን መካከል የሚገኙትን ቀድሞ የጉንደር ነገሥታት እነ
ዐፄ ፋሲል ፡ እነ ዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ ይፋለሙባቸው የነበሩትን
የስናርንና የመተማን አካባቢ ወርሮአል ቱ እንደዚሁም ከሱዳን
ዐልፎ እስከ ኒያንሳ ሐይቅ ድረስ የግብጽን ግዛት አስፋፍቷል ። የሱዳ
ኪምና የምጥዋ ወደቦች ከ16ኛው መቶ ዓመት ጀምሮ በቀጥታ
በቱርክ ቁጥጥር ሥር የነበሩ ሲሆኑ ፡ ኢስማኤል ለቱርኩ ሠልጣን
ባሳየው ታዛዥነትና መግባባት ፡ በሠልጣኑ ፈቃድና ትዕዛዝ እነዚህ
ሁለት ወደቦች እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1866 ዓ.ም. የግብጽ ግዛት
እንዲሆኑ ስለ ተወሰነ ፡ ለቱርክ ሠልጣን ያመት ግብር 37 500 ስተር
ሊንግ ብቻ እየሰጠ ፡ በምጥዋ በኩል የሚገባውንና የሚወጣውን ሸቀ
ጥና መሣሪያ የመቆጣጠርና ቀረጥ የመቀበል መብት በፈርማና በዐ
ዋጅ ለከዲቭ ኢስማኤል ተሰጠው ።¹

ከዚህ በኋላ ፡ ከዲቭ ኢስማኤል በወታደርነት በሠለጠኑ የውጭ
አገር ተወላጆች እየተረዳ 30,000 የሚሆን የሠለጠነ የጦር ሠራዊት
ከደንበኛ ትጥቅ ጋር ከአደራጀ በኋላ ፡ የገዥነት ምኞቱን ከካይሮ እስከ
ዛንዚባር ከዚያም እስከ ኒያንሳ ሐይቅ ለማድረስና በነዚህ መካ
ከል የሚገኘውን የኢትዮጵያንና አሁን ሱማሊያ ተብሎ የሚጠራውን
ግዛት ከሱዳን ጋር በሙሉ ለመጠቀለል አሰበ ። ይኸንንም ሰፊ የግ
ዛት አሳብ በቀላሉ እንደሚከናወን በጽሑፍም ፡ በቃልም እያስረዱ
የገፋፋት እንግሊዞች እነ ሳሙኤል ቤከርና እነ ቻርልስ ገርኾ ጉርዶን ፡
ጣልያኖች እነ መስዳሊያ እነ ኢማሊያኒ እነ ሮሞሎጀሲ ፡ አሜሪካዊው
ቫይሌ ሎንግ ፡ ዴንግርኩ አሬንድሩን ፡ ለዊሱ ሙንሲንጀር ናቸው ።²

1 E. Anghieri, Storia della politica Inglese, pp. 67—69.

2 ሮቤንሰን በገጽ 57 እ. አ. እ በ1846 መሆኑን ገልጿል ።

ወርነር ሙንሲንጀር በምጥዋ የፈረንሳይ ቆንሲል በነበረበት ጊዜ የሐንስ ገና ደጃዝማች ካሳ ሲባሉ፡ ወዳጅና ረዳት አድርገውት ደብዳቤ ይጻጻፉ ነበር። ከደብዳቤዎቹ አንዱ፡ “... ለብዙ ጉዳይ ለብዙ ጥበብ ይሆኑኛል ከውጭ መንግሥታትም ያስተዋውቁኛል... ብዬ ያመን ኩት እርስዎን ነው...” የሚል ቃል ይገኝበታል።

ይህ ሰው፡ እንግሊዞች እስረኞቻቸውን ለማስፈታት ወደ መቅደላ የመጡ ጊዜ ውስጥ ዐወቅ እንደ መሆኑ መጠን መንገድ በመምራት፡ ስንቅ በማቅረብ፡ የወሎንም አሮሞዎች በቴዎድሮስ ላይ ከእንግሊዞች ጋር እንዲያብሩ በማድረግ በብዙ ረድቷቸዋል። ነገር ግን፡ ደጃች ካሳ (ዐፄ ዮሐንስ) በመስፋፋት ላይ የነበሩትን ካቶሊኮች በተቃወሙ ጊዜ ሙንሲንጀር ለካቶሊኮቹ ጠባቂና ጠበቃ በመሆን፡ “እንግሊዞችን መርቼ አምጥቼ ቴዎድሮስን እንዳስጠቃሁ እርስዎንም የፈረንሳይን ጦር እየመራሁ አምጥቼ እንደማጠቃዎ ይወቁ... ለጊዜው የፈረንሳዊ መንግሥት የደከመ ቢመስልዎት እርስዎን ለመደምሰሻ በቂ ኃይል አለው” የሚል የዛቻ ቃል ጽፎላቸው እንደ ነበር ይታወሳል።¹

ዐፄ ዮሐንስ ከነገሡ በኋላ መበርታታቸውን በመመልከት እንደገና ወዳፄ ዮሐንስ በመልእክት ከታረቀ በኋላ፡ “ራስ ብለው በቦጉስ፡ በሐባብና በመንሳ አገረ ገዥ ብለው ይሹሙኝና ከልብ እንታረቅ” ብሎ ለምኗቸው ነበር ይባላል። ነገር ግን፡ አሳቡን ስለ አልተቀበሉት በመጨረሻ ከርሳቸውም፡ ከፈረንሳይም ርቆ ፈጽሞ የኢስማኤል አገል ጋይ በመሆን ግብጾች በኢትዮጵያ ላይ ለመስፋፋት ላሰቡት ዓላማ ዋና መሣሪያ ሆነ። ግብጾችም ምጥዋ በገቡ ጊዜ ዋናው አስተናባሪና መሪው እርሱ ስለነበረ፡ በከዲቭ ኢስማኤል ፈቃድ የምጥዋና የአካባ ቢው አገረ ገዥ ሆኖ ናይቦቹን በበላይነት እያስተዳደረ፡ ግብርም ከየ ባላባቶቹ በራሱ ውሳኔ እየተቀበለ ለግብጽ መንግሥት ገቢ ያደርግ ገዢ ጦር ግብር በሚወሰንበትም ወቅት ባላባቱ ለርሱ የግል ጉቦ በሰ ጠው ጊዜ፡ ግብሩን ቀለል ያደርግ እንደነበር የፈረንሳይ ቆንሲል ደሳር ዘከ መዝግቦት ይገኛል።

በገንዘብም በንግግርም እያባበለ፡ የአካባቢው ሕዝብ እየከዳ ለግብጾች እንዲገባ፡ ከርስቲያኖቹም የሐማሴንና የአክላ ጉዛይ ባላባ ቶች እነ ካሳ አባ ጉልጃ፡ እነ ደጃች ወልደ ሚካኤል ወደ ግብጾች እንዲገቡ አደረገ። በመጨረሻም አለቃ ብሩ የሚባሉት የዐፄ ዮሐንስ መካርና መልክተኛ፡ የውጭ አገር ሰዎች እንደ ጠቅላይ ሚኒስትር

የሚያዩላቸውን አስከድቶ ከግብጾች ጋር በማስማማት ለኢትዮጵያ ጠላት፡ ለኢስማኤል መሣሪያ እንዲሆኑ አድርጓል።

ስለዚህ፡ በኢስማኤል ፈቃድ፡ የግብጽ ጦር ምጥዋ በ1863 ዓ.ም እንደገባ፡ ሙንሲንጀር የቤይ ማዕረግ አግኝቶ እንደቆየ በመጨረሻ የምጥዋውን ግዛት ለአራኪል ቤይ ለቆ በርሱው አሳሳቢነትና መሪ ነት የግብጽ ጦር ከምጥዋ እየወጣ ቦጉስን፡ ሐባብንና መንሳን በ1864 ዓ.ም. ወረረ። ቀጥሎ ከምጥዋና ከአሥመራ መንገድ እመካ ከል ላይ የሚገኘውን ጊንዳን በ1865 ዓ.ም ያዘ። እንደዚሁም የግብጽ ጦር በምዕራብ ሱዳን በኩል በኤደም ፓሻ መሪነት በ1864 ዓ.ም መጥቶ የመተማን ወሰን ዐልፎ በቋራና በደምቢያ ግዛት ገባ። የግብጽ መንግሥት የግዛት አሳቡም እንዲከናወንለት ከወሎ ባላባቶች ከነ ወይዘሮ መስተዋት ጋር፡ ራቅ ብለው ከሚገኙት ከሸዋው ንጉሥ ከም ኒልክ ጋር የወረራ እውነተኛ አሳቡን ሸፈንፈን በማድረግ፡ ደብዳቤና ገጸ በረከት በመላክ ይወዳጅ ዠመር።

የኢስማኤል መንግሥት፡ ይኸን የመሰለውን ወረራ በኢትዮጵያ ድንበር በሚፈጽምበት ጊዜ በአውሮፓም የርሱ ወገን ነን የሚሉት፡ “የግብጽ ሡልጣን ከዲቭ ኢስማኤል ነጻ ሰውና የአውሮፓን ሥልጣን ተቀባይ ነው፤ በያዘው አገር ለሚገኙት ካቶሊኮችና ለባላገሩ ነጻነትና ትክክለኛ ፍርድ ሰጥቶ በደንብና በሕግ ያስተዳድራቸዋል። ዮሐንስ ግን፡ የካቶሊኮችና የሥልጣኔ ጠላት ናቸው” እያሉ በመስበክ የኢስማኤል የወረራ ተግባሩ እንዲቃናለትና በወረራቸው አገሮች ጸንቶ እንዲኖር ይሰባብኩለታል።

ባገር ውስጥ የሚገኙት የውጭ አገር ሰዎችም፡ የኢትዮጵያን የዘው ትር የርስ በርስ ጦርነትና የማዕከላዊውን መንግሥት ጸጥታ ማጣት እያመዛዘኑ፡ “ቦጎስንና የምጥዋን አካባቢ ከኢትዮጵያ መንግሥት የግብጽ መንግሥት ቢይዘው የተሻለ ነው” እያሉ ጽፈዋል።

ከነዚህም አንዱ ዶክተር ዋልሄልም ሺምበር ነበረ። ሺምበር ከነራስ ዐሊ ዘመን ዠምሮ (1839 ዓ.ም) በኢትዮጵያ የኖረ የዕፀዋት ሊቅ መሆኑን ከዚህ በፊት አውስተናል። ወይዘሮ ምርጂት የሚባሉ የኢትዮጵያ ተወላጅ አግብቶ ሴቶች ልጆቹ አንዷ ኤርምያስ ካሳን፡ ሌላዋ ሶፍያ ወይም ፀሐይቱ የምትባለው ካሳ አባ ጉልጃን አግብታ ነበር። ካሳ ያፄ ዮሐንስ ባላጋራ፡ የግብጾች ወዳጅ ስለነበረ፡ በዚሁ ካፄ ዮሐንስ ጦር ጋር ተዋግቶ በተሸነፈና በተገደለ ጊዜ ሴትየዋ መጉላላት ደርሶባታል።

የ80 ዓመቱ ሽግግሌ ሺምበርም፡ በመዠመሪያው ወቅት ከዐፄ ዮሐንስ ጋር ሲኖር ንጉሡ በርሱ አማካይነት ከጀርመን ንጉሠ ነገሥት

1 J. de Coursac, Le regne de Yohannes, pp. 86—88.

ጋር እወዳጃለሁ በሚል ተስፋ በደህና ይዘውት ነበር ። በመካከሉ በአማኛ በካሳ አባ ጉልጃና ይልቁንም በልጁ በሶፍያ መጉላላት ተጣልተው ሳለ፣ የፈረንሳይ ቆንሲል ደሳርዜክ ለሁለቱም ወዳጅነት ስለተሰማው፣ አስታርቋቸው ዐፄ ዮሐንስም በሺምበር አማካይነት ከጀርመን ንጉሠ ነገሥት ጋር እየተጸጸፉ ወዳጅነትን በቀጠሉበት ሰዓት እንደ ቆንሲል ዐይነት ሆኖ ይሠራ ነበር ።

አሁን በታሪክ የኢትዮጵያ አውራጃ የሆነው በጎስና አካባቢው በግብጽ ጦር በተያዘበትና ዐፄ ዮሐንስና ከዲቭ ኢስማኤል በጠብላይ ባሉበት ሰዓት ስለ ሰጎስ አያያዝ ለመንግሥቱ ሁኔታውን በራፖር መልክ ሲገልጥ ሺምበር እንደዚህ ብሏል ።

“... አሁን ግብጽ... ባለፈው ዘመን የኢትዮጵያ ወረዳዎች የነበሩትን ሦስት ፣ ሐልሐልን ስለያዘ... ነገሩ ከፍ ያለ ክርክር አብቅሏል ። ዮሐንስ የፈረንሳይ፣ የጀርመን፣ የእንግሊዝና የመስኮብ መንግሥታት እንዲገላግሉት ጠይቋል ። እነዚህ ወረዳዎች ከ2 እስከ 3 መቶ ዓመታት ድረስ እንደዚሁችላ ተብለው በራሳቸው ሼኮች እየተመሩ ለማንም ንጉሥ ሳይገቡ ይኖሩ ነበር ። የሦስትም ነዋሪ ሕዝብ ግማሹ እስላም ስለሆነ፣ ከሐበሾቹ በኩል ዐልፎ ዐልፎ ዘረፉ ይደርስ በት ነበር ። በሌላ በኩል ደግሞ፣ በግብጾችና በቱርኮች የሚደገፉት የሐባብ ባርካ ነገዶች ያጠቁዋቸው ነበር ።

አሁን ዋናው ፍሬ ነገር፣ እነዚህ የሦስት ወረዳዎች የማን ናቸው ለሚለው ጥያቄ፣ የጥንት የአበሻ ግዛት መሆናቸው ባይካድም፣ ከ8ና ከ10 ዓመታት በፊት ደጃች ኃይሉ አባሐባል የሚባለው የሐማሴን ባላባት ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ስለ ሸፈተና የቃል ኪዳን ንደኛ ስለ ፈለገ፣ ሦስትና ሐልሐልን በጽሑፍ አድርጎ ለግብጽ ገዥ ለቆለታል ።

ጉዳዩ ብዙ አከራካሪ ነገር ያለበት ነው... ነገር ግን ምንም እንኳን ያበሻን መሬት መቀነሱን ብጠላው በእስላሞች መያዙንም ባልፈቅደው፣ ወረዳው አሁን በግብጽ እንደ ተያዘ መርጋቱን እወዳለሁ ። ምክንያቱም ሦስት በግብጽ ይዞታውስጥ ሲሆን፣ በዚያ የሚኖሩ የውጭ አገር ሰዎች ሁሉ ሰላም ያገኛሉ ። በነርሱም አማካይነት ያበሻ ክርስቲያኖች ሊጠቀሙ ይችላሉ ። የግብጽም አያያዝ በአውሮፓ ኃያላን ቁጥጥር ሥር ቢሆን መልካም ነው...”¹

በዚህ ዐይነት፣ የኢስማኤል መንግሥት በፕሮፓጋንዳና በፖለቲካ እየተደገፈ ከምጥዋ ዐልፎ ሦስት፣ በሰሜን ምዕራብ በኩል መተማን ዐልፎ ቋራን (ያፄ ቴዎድሮስን የትውልድ አገር) ያዘ ። ከያዛቸው ወረዳዎች ግብር ሲቀበል በወታደር ኃይል በቶሎ የተቋቋመው አልነበረም ። ከዐፄ ዮሐንስ የተጣሉት የክርስቲያን መኳንንትም ወደ እሱ ሲገቡለት፣ የወሎ ባላባቶች፣ የሦስት፣ የመንሳ፣ የሐባብ የነገድ ባላባቶች፣ በተለይ የእስልምና ሃይማኖት የያዙት ሰጊዜው ስለ ተባበሩለትና በሰላም መገበር ስለ ዝመሩ፣ በእውነትም ለወደፊት ዐፄ ዮሐንስን አሸንፎ፣ ምኒልክንም ቢቻል በገጸ በረከት ስጦታ አባብሎ ባይቻል የኃይሉን ሥራ አስከትሎ የግዛት ሥልጣኑን በሰፊው ለመዘርጋት፣ በሰሜናዊ ምዕራብ ኢትዮጵያ ያለውን ሁሉ የወርቅ ማዕድን እጅ ለማድረግ፣ በተለይ ደግሞ ለረጅም ዘመናት የግብጽ መሪዎች የሚያልሙትን የእባይን ምንጭ ይዞ በቁጥጥር ሥር የማድረግ ጉዳይ በቀላሉ የሚፈጸም መሰለው ። ይኸን የመሰለውን ወረራ እያዘጋጀ ባንድ ወገን ደግሞ ለማዘናጋት ወዳጅነትና ሰላም ፈላጊነቱን የሚገልጽ ደብዳቤ ለዐፄ ዮሐንስ ይጽፍ ነበር ።

1 J. de Coursac, Le regne de Yohannes pp. 143—145.

ምዕራፍ ዘጠኝ

የቦንስና የአካባቢው ወረዳ ኢትዮጵያዊነት

በገርምግራፊው ላይ እንደሚታየው፡ ይህ ዐፄ የሐንስና ግብጾች የሚጣሉበት የቦንስና የአካባቢው ወረዳ አሁን ኦርቶዶክስ ተብሎ በሚጠራው ውስጥ የሚገኝ የኢትዮጵያ ሰሜናዊ ክፍለ ሀገር ነው። በውስጡ የሚገኘው ነገድ ዘሩ፡ ቋንቋው፡ ሥያሜው ልዩ ልዩ ነው። የገርም ግራፊያ አቀማመጡ በምጥዋ ወደብ አካባቢ ያለው ሰምህር ይባላል። ከሰምህር በስተደቡብ አርኪቆና አዱሊስ፡ ዙላ፡ የአሳሆርታ ነገድ፡ በሰሜን በኩል ቦሂል (ሳሂል)፡ ከሰምህር በስተ ምዕራብ መንሳ፡ ከመንሳ ምዕራብ እስከ ባርካ ወንዝ ድረስ ከረንን ጨምሮ የቦንስ ወረዳ ይገኛል። ከቦንስ በስተምዕራብ ቀዮች ማርያም፡ ከነርሱ ቀጥሎ ጥቁሮች ማርያም የተባሉ የቤኒ አሚር ወረዳዎች ከሱዳን ጋር ይጋጠማሉ። በዚህም ክፍል ሉቢያ፡ አውዳብ፡ አድሐሰን፡ አድ ቀይህ ገረባ፡ አድ ቢደል የሚባሉት ቤተ ሰቦች ከሌሎች ፉንጂ፡ ሹክሪያ፡ ባሪያ... ከሚባሉት ጋር እየተዋሰዱም፡ እየተደባለቁም ይኖራሉ።

ከምጥዋ ሰሜናዊው ክፍል የቀይ ባሕርን ጠረፍ ተከትሎ ሾሂል ሲገኝ፡ ከርሱ ምዕራብ የሚገኘው ሰፋ ያለው ወረዳ ሐባብ ይባላል። ከሐባብ ምዕራብ አድ ተክሌ ከቀዮቹ ማርያም ጋር ይዋሰናል።

እነዚህ ሁሉ ወረዳዎች፡ የእስልምና ሃይማኖት በሰሜን ኢትዮጵያ ከመግባቱ በፊት በትክክል አብዛኞቹ ነዋሪዎች ከርስቲያኖችና የአክሱም መንግሥት ትክክለኛ ክፍለ ሀገር እንደ ነበሩ አይጠረጠርም። የኛ ግዕዝኛ ጽሑፍ በጠቅላላ ‘የበለው ከለው ነገድ’ ይላቸዋል። የአክሱም መንግሥት፡ እንኳን እነዚህን ከቅርብ ያሉትን የራሱን ንብረቶች ይቅርና በምሥራቅ ቀይ ባሕርን በመርከብ ተሻግሮ እስከ ደቡብ ዐረብ፡ በምዕራብ የኑብያን (የዛሬውን ሱዳን) አገር ሁሉ በቁጥጥሩ ሥር አስብገቶ እንደ ነበር ሰነዱ ሁሉ ይመሰክራል።

የአክሱም መንግሥት ወድቆ በርሱ እግር የተተኩት ነገድ ዛጉዬ (ከ11ኛው—13ኛው መቶ ዓመት) ሲሆኑ፡ ከዛጉዬ ሥርወ መንግሥት ቀጥሎ የመንግሥት ሥልጣን ከይኩኖ አምላክ ጀምሮ የተረከበው ራሱን፡ “ሰሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት” ብሎ የሚጠራው የአማራ

መንግሥት በሸዋ የረረ፣ ደብረ ብርሃን፣ ቦካን ነበር ። የመንግሥቱ አቀማመጥ ምንም ከምጥዋና ከአካባቢው ርቆ ወደ ማኸል አገር ቢዛወር፣ ካባቶቻቸው ከአክሱም የወረሱትን መንግሥት በመቀጠል ባሕር ነጋሽ ወይም መልአክ ባሕር ወይም ባሕር ነጋሽ እያሉ እየሾሙ በመላክ እነዚህን የኢትዮጵያ ሰሜናዊ ክፍለ አገሮች ተጀሚዎቹ ያስተዳድሩአቸው ነበር ። ስለሆነም የአዲሲስና የዙላ የወደብ ታሪካውያን ከተሞች የኢትዮጵያ አንጡራ ገንዘብ እንደ ነበሩ አከራካሪ አይደለም ።

ዳሩ ግን፣ ለአክሱም መንግሥትና የርሱም የቃል ኪዳን አንጋፋ ጓደኛ ለነበረው ለቁስጥንጥንያ የቂሣር (ባዛንቲን) መንግሥት ውድቀት ምክንያት የሆነው፣ የዐረቦች መነሣትና በመካከለኛው ምሥራቅ፣ በሰሜን አፍሪካ በመስፋፋታቸው ነበር ። በዚሁ ጊዜ እነዚህ ሕዝቦች ባህላቸውን፣ ቋንቋቸውን፣ ይልቁንም ሃይማኖታቸውን በውዴታም በሰይፍም በገቡበት አገር ሁሉ አስፋፉ ። የዐረብ ተወላጅ ወይም የነርሱን ሃይማኖት ከልቡ የተቀበለው አንዳንድ የነገድ ወገን በንግድም፣ በመምህርነትም አላይ ወደ ዘረዘርናቸው የኢትዮጵያ ነገዶች እየገባ፣ የእስልምና ሃይማኖትን ማስተማርና ከአገር ተወላጅ ሴቶችም ጋር እየተጋባ መራባት ዝመረ ። ቢሆንም፣ ከ16ኛው መቶ ዓመት በፊት በሁልጣን ወይም በከሊፋ ስም የሚጠራ የዐረብ መሪ ሌላውን ሁሉ እየወረረ ግብጽን ጭምር ሲያንበረከክ፣ ወደ ኢትዮጵያ ዘምቶ እነዚህን ወረዳዎች እንኳን ለማስተዳደር አልሞከረም ።

የዚህም ምክንያት፣ ነቢዩ መሐመድ በ7ኛው መቶ ዓመት ላይ በብዙ በተለያዩ ጣኦታት ያመልኩ ከነበሩት ከሜካ ባላባቶች ጋር “እንዲን ፈጣሪ አምላክ አላህን አምልኩ እንጂ፣ በሰው እጅ በተሠራ ጣኦት አታምልኩ” በማለት በተጣላና በተዋጋ ጊዜ ተሸንፎ ወደ መዲና ለመሸሽ ሲሰናዳ፣ (614 ዓ. ም.) ተከታዮቹንና ዘመዶቹን ሁሉ ከርሱ ጋር ይዞ ለመሔድ ስለ ቸገረው፣ ያጎቱን ልጅ ጅፋርንና ወገኖቹን “ወደ አበሻ አገር ሽሹ፣ በዚያ እል ነጋሽ የሚባል የኢትዮጵያ ንጉሥ ፍርዱ የቀና በሰላም ሕዝቡን የሚያስተዳድር... አለና ወደርሱ ሒዱ” ብሏቸው 73 ወንዶችና 13 ሴቶች መጥተው በእርግጥም በመልካም መስተንግዶ በኢትዮጵያ ኖሩ ። መሐመድ በሥልጣኑ በተረጋጋ በት ጊዜ ወዳገራቸው ሲመለሱ፣ ለዚሁ ለዘመዶቹ ለተደረገው ውለታ ወደፊት የሚነሡትን የእስላም ባለሥልጣኖች “አበሻን አትንኩ” ብሎ ስለ አዘዘ፣ ተከታዮቹ ሌላውን የመካከለኛ ምሥራቅ አገር በወረራ ሲያጠቁ ወደ ኢትዮጵያ አልመጡም ።¹

1 R. Basset (ed. et trans.) Histoire de la Conquete de l'Abyssinia, 2^e Vol., Paris, (1897-1901) pp. 416-449.

ምንም በኢትዮጵያ፣ የዐረብ ጦር ባይዘምት የእስላም መምህራን “ሼኮች” በየጊዜው ከዐረብ አገር ወደ ኢትዮጵያ በየወደቡ እየገቡ ከዚያም ወደ መኻል አገር ሠርገው በመስፋፋት በማስተማርም፣ በጋብቻም ብዙ ሰዎችን፣ በቀን ብዛት፣ ከክርስትና ወደ እስልምና መለሱ ። በዚህ ምክንያት ዛሬ በሐባብ፣ በቦጎስ፣ በመንሳ የሚገኙት የእስላም ባላባቶች ከላይ ዘራቸውን ሲቆጥሩ አያት ቅድም አያቶቻቸው የክርስቲያን ሹማምንት እንደ ነበሩ ይታወቃል ። እነርሱም በባሕር ነጋሹ ውስጥ “ናይብ፣ ከንቲባ...” እየተባሉ በሸዋ ወይም በጉንደር በተቀመጠው ኢትዮጵያዊ ንጉሠ ነገሥት ሲሾሙ፣ ሲሸለሙ ‘አሜን’ ብለው ለንጉሠ ነገሥቱ ወይም እርሱ ለሾመው ባሕር ነጋሽ ሲገብሩ፣ ሲታዘዙ ኖረዋል ።

ለምሳሌ፣ የሐባብ ባላባቶች ዘራቸውን እስከ ዐሥር ትውልድ ሲቆጥሩ፣ ከላይ ዋናው የነገድ አባት ስሙ ገብረ ክርስቶስ (የአድገዲ ልጅ) ነው ። ገብረ ክርስቶስ፣ ጊዮርጊስ አቢብን ይዋልዳል ። አቢብ ወይም ኤቢብ ማፍለስን፣ ማፍለስ ኤብቲስን፣ ኤብቲስ ኤዛስን፣ ኤዛስ ናኦድን፣ ናኦድ ፈቃድን፣ ፈቃድ ሐዳድን፣ ሐዳድ ሐሰንን፣ ሐሰን ሐሚድን፣ ሐሚድ መሐመድን ይዋልዳል ። የሰሙ አጠራር እንደሚያመለክተው እስልምናን ለመዝመሪያ ጊዜ የተቀበለው ሰባተኛው ትውልድ ፈቃድ ነው ። ቢሆንም፣ እርሱና ልጁ ሐዳድ እስላማዊ ስም ሳይቀበሉ የልጅ ልጁ ዘጠነኛው ሐሰን፣ የሐሰን ልጅ ሐሚድና የሐሚድ ልጅ መሐመድ የሰማቸው አጠራር በትክክል የእስላም ስም ሆኖ ይገኛል ።

እነዚህንም ከክርስቲያንነት ወደ እስላምነት ያዙባቸው፣ የሼክ ዐሊና የሼክ ዐሊ ተወላጆች የሆኑት ከዐረብ አገር መጥተው በእምበረሚ የሠፈሩት “አድ ሼክ — የሼክ ቤት” የተባሉት መምህራን ነበሩ ። ከነዚህ መካከል የሼክ ዐሊ ልጅ፣ ሼክ መሐመድ በጣም የተከበረ ነበር ። በጊዜው በሠራው የጽድቅና የትሩፋት ተግባር፣ በባሌ እንዳለው፣ እንደ ሼክ ሁሴን፣ በእምበረም በሚገኘው መቃብሩ ላይ ስብሰባ እየተደረገ በታላቅ በዓል በያመቱ ይከበራል ። የርሱም የጻድቅነት ስም ከታች ከቆላው ከምጥዋ፣ ከሰሐጢ፣ ከዶጋሊ ዝምሮ እስከ ከረን፣ እስከ ሱዳን ወሰን ድረስ ተቃውሞና የተከበረ ነው ።

ቢሆንም፣ ከላይ ከክርስቲያንነታቸው ዘመን ጀምሮ እነዚህ የሐባብ ባላባቶች ብዙ ጊዜ በጉብኝም እስከ ባርካ ወንዝ ድረስ እየጠቀሉ ሲያስተዳድሩ፣ ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ወይም ከባሕር ነጋሽ የሚሰጣቸው የማዕረግ ስም እንደ ሐማሴት ባላባት ከንቲባነት ነበር ። ከንቲባ ሐሰን በግብጽ ረረፈ ጊዜ ከሙንሲንጅር ጋር ተባብሮ እንደቆየ የርሱ ልጅ ከንቲባ ሐሚድና የሐሚድ ልጅ ከንቲባ መሐመድ ከግብጽ በኋላ ኢጣልያኖች ምድሪ ባሕሪን በወረሩበት ጊዜ ነበሩ ።

በለዚህ የሐባብና የቦንስ ተወላጆች እንደ ሐግሴን፣ እንደ ሠራዬ፣ እንደ አከለ ጉዛይ በጠቅላላው አጋዕዝያን እየተባሉ ቋንቋቸው ትግረ ሲሆን፣ ፍጹም የኢትዮጵያ ክርስቲያን ሆነው ሳለ፣ ከመስለም ያደረሳቸው የመሬታቸው አቀማመጥና በቱርክና በግብጾች ተጽዕኖ፣ እንደ ዚሁም ከነርሱ ቀደም ብለው እስልምናን በተቀበሉት በምጥዋና በደህኖ ባላባቶች (በናይቦቹ) አሰገዳጅነት መሆኑ በየመጽሐፉ ተጠቅሶ ይገኛል።¹

ሃይማኖታቸው እስላም ቢሆንም፣ የቱርክ አገዛዝ ቀለል ባለ ጊዜ ከመካከላቸው ለንጉሠ ነገሥቱ ወይም ለአንደራሴው ታማኝ እየሆኑ በንግድና በመልእክት፣ በአስተርጓሚነት የኢትዮጵያን መንግሥት የሚያገለግሉ ነበሩባቸው። አንዳንድ የአካባቢው ተጨባጭ ሁኔታና ጥቅም እያስገደዳቸው ወደ ቱርክና ወደ ግብጽ ቢጠጉም፣ ሊያስደንቅ አይችልም። እንኳን እነርሱ በሃይማኖት የሚመላለሱት ቀርተው የክርስቲያኖቹ መኳንንት እንኳን፣ ከወዲህ ከክርስቲያኖቹ ነገሥታትና መሳፍንት ሹመትና ምችት ሲያጡ ወይም ሲጣሉ፣ ወደ ቱርኮችና ወደ ግብጾች እየተጠጉ ለጠላት መሣሪያ ይሆኑ እንደ ነበር ግልጽ ነው።

እላይ እንዳልነው፣ ከዐረቦች በኋላ በተራው ተነሥቶ ክርስቲያኑን የቆስጥንጥንያን መንግሥት የጣለው የቱርክ መንግሥት 15ኛው መቶ ዓመት ዝምሮ በቆስጥንጥንያና በዐረቦች ግዛት አግር ተተክቶ መካከለኛው ምሥራቅን፣ ሰሜን አፍሪካን ያዘ። በኋላም በ1549 ዓ.ም. ምጥዋን ያዘ። የእስላም ነክነት ያላቸው ሁሉ ወደ እስልምና ፈጽመው በገቡበትና ከቱርክ ጋር በተባበሩበት ሰዓት ከ1521 ዓ.ም. ዝምሮ እስከ 1535 ዓ.ም. ድረስ የግራኝ አህመድ ወረራ ተከተለ። ቀድሞ በክርስቲያኑ መንግሥት ተጠቅተናል የሚሉት አጋማሾቹ የቦንስና የሐባብ፣ የበለው እስላማውያን ነገዶች ከግራኝ ጋር ስለ ተባበሩ፣ የክርስቲያኑ መንግሥት ታላቅ ውድቀት ደረሰበት። እንደሚታወቀው፣ በፖርቱጋሎች እርዳታ ጭምር የክርስቲያኑ መንግሥት ተመልሶ ቢቆምም፣ ቱርክ መጥቶ ምጥዋንና አካባቢውን ያዘ። በአቅራቢያ የሚገኙት የነዚሁ የቦንስ፣ የሐባብ፣ የመንላ፣ በወዲህም በሐልሐል፣ በአላሆርታ፣ በጥልጣል፣ በአዘቦ በኩልና ታቹንም በሐረርጌ በኩል የሚገኙት ሁሉ ዐልፎ፣ ዐልፎ ከኢትዮጵያ መንግሥት ቁጥጥር ሥር እየወጡ በየራሳቸው ባላባት መተዳደር፣ በክርስቲያኑ መንግሥት ላይ ማመጥ የዘወትር ልማታቸው ሆነ።

ሌላው የዘወትር ልማድ የሆነው፣ በራሳቸው ባላባት በነጻ ለመተዳደር የበቃ ኃይል ስለ አልነበራቸው፣ በየአጋጣሚው ጉልበቱ አይሉ በላያቸው ላይ ለተጫነው ለማናቸውም ወገን፣ ይኸውም ማለት ለቱርክም፣ ለኢትዮጵያዊው ወገንም እየገበሩ መቀመጥ የመረጡበት ጊዜ ሰፋ ያለ ነበር። በሁለት ተፋላሚ መንግሥታት መካከል የሚገኝ ሕዝብ ዕድሉ ይኸን የመሰለ ነው። በዚሁ ምክንያት፣ የጉንደር መንግሥት በርስ በርስ ጦርነት ሲዳከም፣ በዚያ አንጻር የቱርኩ ኃይል እየበረታ ሲሔድ፣ በዚሁ ላይ የሃይማኖቱ ጉዳይ ስለሚያቀራረባቸው ከቱርክ ስለ ተባበሩ፣ በምጥዋና በደህኖ ይቀመጥ የነበረው ባሕር ነጋሽ ከቆላው ከባሕር ወደብ ወደ ደጋው ወጥቶ መቀመጫውን በደባሩዋ (ሠራዬ) ለማድረግ ግዴታው ሆነ። ከዚያ በፊት ግን፣ በኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት የሚሾመው ባሕር ነጋሽ ከመረብ ወዲያ ባለው ግዛቱ ተስፋፍቶ፣ ተዝናንቶ በተቀመጠበት ዘመን እንደ ጊዜው ሁኔታ በከረምት ወቅት በምጥዋ እየተቀመጠ፣ የፀሐዩ ሐሩር በሚበረታበት ሰዓት ወደ ደጋው ወደ ሠራዬ እየወጣ በከተማው በደባርዋ ይቀመጥ ነበር።

በዚህም የሚቀመጠው ባሕር ነጋሽ፣ ሲመቸው መረብ—በለላ ሙና—መልስ የሐግሴንና የሠራዬን፣ የአካለ ጉዛይንና የአካባቢውን አገር እያስገበረ ሲኖር፣ ባንዳንድ ምክንያት ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ጋር ቅያሜ ሲገጥመው ወደ ቱርኮቹ እየተጠጋ፣ አገሩን እየከዳ ለጠላት መሣሪያ በሆነበት ሰዓት እነዐፄ ገላውዴዎስ፣ እነ ዐፄ ሠርፀድንግል እስከ ዳባርዋ ድረስ እየዘመቱ ከቱርኮች ጋር መዋጋታቸውና በዚያ አካባቢ ያለውን የኢትዮጵያን ግዛት ማጠናከራቸው በታሪክ የታወቀ ነው።

በመካከሉም፣ የኢትዮጵያ የነገሥታቱ ሥልጣን ተዋድቆ ዘመነ መሳፍንት በተተካበት ዘመን፣ የቱርክም ኃይል ወደሌላው በጣም ወደ ሰፋው የመካከለኛው ምሥራቅ የባልካን ግዛት እየተበተነ ከላይኛው ከቦንስና ከመንላ፣ ከሐግሴንና ከአካለ ጉዛይ ወደ ቆላው እየተመለሰ በመውረድ፣ በምጥዋ ወደብ ብቻ በሚወሰንበት ጊዜ በሰሜንና በትግራይ የገነኑ የኢትዮጵያ መሳፍንት የዐድዋው ራስ ስሐል ሚካኤል፣ የእንደርታው ራስ ወልደ ሥላሴ፣ በቅርቡም በዐፄ ቴዎድሮስ የተሸነፉት ደጃች ውቤ ኃይለ ማርያም ይኸጊኑ በወቅቱ ምድሪ ባሕሪ በመባል የታወቀውን ጠቅላላ ከፍለ ሀገር ያስገብሩት ነበር። የነገድ አለቆቹም የቱርክን መሬቅ፣ የኢትዮጵያውያኑን ማየል ሲረዱት፣ እላይ እንዳልነው ላየለው ወገን በሰላም እየገበሩ ይኖሩ ነበር።

በዚህም መካከል፣ በምጥዋ ያሉት የቱርክ ተወካዮች ከደጋው የኢትዮጵያ ክፍል ለኑሮአቸው የሚሆን እህልና የሥጋ ከብት ስለሚፈልጉ፣

¹ Perini, Abyssinaia ed Eritrea, pp. 283—290.

የኢትዮጵያ ነገሥታትና መሳፍንት በምጥዋ በኩል ልዩ ልዩ ሸቀጥ ፡ ልብስ ፡ የጦር መሣሪያ ከውጭ ለማግኘት ፡ ጳጳሳቸውንም ከግብጽ ለማስመጣት ስለሚፈልጉ ፡ ሁለቱ የሃይማኖትና የግዛት ጠበኞች ተዋውቀው ፡ ተቻችለው በዝምታ እየተሰማሙ ፡ ብዙ ዘመን ሸቀጥ ለሸቀጥ እየተለዋወጡ በሰላም ያሳለፉበት ጊዜ ነበር ። ይህ ሁኔታ አሁን በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ ሊደርስ የቻለው ፡ ቱርክ የሱክኪንና የምጥዋን ወደብ ለግብጽ በፈርማ ሲለቅለቅና ኢስማኤል ደግሞ በፈ ረንጀች መካሮቹ እየተመራ የግዛት መስፋፋት አምሮት አድርጎበት ከም ጥዋ ወደብ እያለፈ ወደ ደጋው እየወጣ ቦጎስን ሲወርና የሐማሴንና የአካለ ጉዛይን ወረዳ ሁሉ ሲፋለም ነበር ።

ይኸም ዓላማው ፡ በገዢውና ባገር ወዳዱ ንጉሠ ነገሥትና በሕዝ ባቸው ተጋድሎ ለመከሸፍ ቻለ ። እንዲያውም የኢስማኤል ጦር በዐፄ ዮሐንስ ጦር ከተመታ ወዲህ መቅና አጥቶ በተለይም በሱዳን በመሀዲ አህመድ መነሣት ምክንያት ፡ ከየግዛቱ የመባረርና ታላቅ የኢኮኖሚ ውድቀት እንደ ገጠመው ወደፊት በየምዕራፉ እንመለከታለን ።

ምዕራፍ ዐሥር

ከጦርነት በፊት የዐፄ ዮሐንስ ሰላማዊ ስሞታ ለአውሮፓ ኃያላን

የክርስቲያን ደሴት ስትባል የኖረችው ኢትዮጵያ ፡ በዐረቦችና እስላም ነክ በሆኑ ነገዶች የተከበበች አገር እንደ መሆኗ መጠን ፡ ቱርክ ራሱ ወይም በርሱ የተደገፈ የእስላም መንግሥት ወይም ድር ጅት ባስፈራራት ቁጥር ፡ እንደ ዛሬው አቤት የሚባልበት ወይም የሚ ከለስበት የዓለም ማኅበር ስለ አልነበረ እርዳታ የምትጠይቀው ፡ ስሞታዋንና አቤቱታዋን የምታሰማው ፡ ለክርስቲያኖቹ ለአውሮፓ ኃያላን ነበር ። በመካከለኛው ዘመን (ከ14ኛው — 16ኛው መቶ ዓመ ታት) የክርስቲያን አለኝታዎችና አቤቱታ ሰሚዎች ፡ የአካባቢው ገና ናዎችና ሰፋ ያለ የቅኝ ግዛት የነበራቸው የፖርቱጋልና የእስፓኝ መንግሥት ነበሩ ።

ከግራኝ ወረራ አስቀድሞ ፡ በዋዜማው ንግሥት ዕሴኒና ዐፄ ልብነ ድንግል ደብዳቤዎችን ለፖርቱጋል ነገሥታት ለአማኑኤልና ለልጁ ለዮሐንስ ፡ ለሮማው ሊቀ ጳጳስ ለቀሊምንጦስ ሰባተኛ ጽራዋል ። የግራኝ ወረራ ከተፈጸመ በኋላ ፡ ዐፄ ገላውዴዎስ ደብዳቤዎችን ለሮማ ሊቀ ጳጳስ ለጳውሎስ ሦስተኛና ለፖርቱጋሉ ንጉሥ ለዮሐንስ ልክዋል ። በዚሁም መሠረት ፡ የፖርቱጋሎቹ እርዳታ ደርሶ ግራኝ አህመድ እንደ ወደቀና ማዕከላዊ መንግሥት ተመልሶ እንደ ቆመ በየታሪኩ መጽሐፍ ላይ ተመዝግቦ ይገኛል ።¹

ግራኝ አህመድ ከወደቀና ማዕከላዊው መንግሥት ከተቋቋመ በኋላ ፡ በ1549 ዓ.ም. በምጥዋ የተሸነቀረው የቱርክ መንግሥት ሹምና ወታደር ፡ ዐልፎ ዐልፎ ጊዜ ሲያመቸው ወይም የኢትዮጵያው ባሕር ነጋሽ ከወዲህ ከንጉሠ ነገሥቱ ሲጣላና ወደርሱ ሲደረብለት ፡ ከቆ ላው ከምጥዋ ወደ ነፋሻው ወደ ሐማሴን እየወጣ ባጠቃ ቁጥር የኢትዮጵያ ነገሥታት እነ ዐፄ ሚናስ ፡ እነ ዐፄ ሠርፀ ድንግል ፡ እነ ዐፄ ሱስንዮስ በውጊያ መጋተራቸውን እየቀጠሉ እርዳታ ይጠይቁ

1 የግራኝ አህመድ ወረራ ፡ (አ.አ. ፡ ተ.ጸ.መ. 1966) ገጽ 17-26 ፡ 109-131 ።

የነበሩት፡ በገናናነት ፖርቱጋልን ለተካው ለእስፓኝ ንጉሥ ነበር። በ17ኛው መጨረሻና በ18ኛው መቶ ዓመት የፖርቱጋልና የእስፓኝ ገናናነት እየቀዘቀዘ ሲሔድ፡ በነርሱ ምትክ እንግሊዞችና ፈረንሳዮች በርትተው ተገኙ።

በኢትዮጵያ ያሉት የውጭ አገር ሰዎች በተለይ የወንጌል ካቶሊካውያን መልክተኞች፡ እምነታቸው ካቶሊክ የሆነው የኢስፓኝም የፈረንሳዩም ነገሥታት የሮሜው ርዕሰ ሊቃነ ጳጳሳት የመንፈስ ልጆች ስለሆኑ፡ በመንፈሳዊውም ሆነ፡ በሥጋዊውም ጉዳይ ለነርሱ ጭምር መጻፍ እንደሚኖርባቸው ለኢትዮጵያ ነገሥታት ይመከሩ ነበር። የካቶሊክ እምነት ተከታዮች እንዲሆኑም ይገፋፋቸው ነበር።

ይህ ደግሞ፡ ለኢትዮጵያ ከእስክንድርያ ከማርቆስ መንበር ፈልቆ የተቀበለችውንና አጥብቃ የያዘችውን የተዋሕዶ ኦርቶዶክሳዊ ሃይማኖት ለቃ እርዳታ ለማግኘት ለትል ካቶሊክነትን ለማቆፍ የማይዋጥ መራራ ጉርሻ ሆነባት። ከዚህም የተነሣ በጠቅላላው ጳጳሱም፡ የአውሮፓ ኃያላንም በተለይ ካቶሊክ የሆኑት ነጋሥቶች ለኢትዮጵያ የሚያደርጉት እርዳታ ብዙ ጊዜ ጉዳሉ ነበር። በዚህም ሁኔታ በመጠቀም የቱርክ መንግሥትና በርሱ ጥገኝነት የሚገኙት የግብፅ መሪዎች የዘቢድ ፓሻዎች ሁሉ ኢትዮጵያን ለማጥቃት ይነሡ ነበር። የእንግሊዝ መንግሥት ካቶሊክነትን ትቶ እንግሊዝን ከሆነ ወዲህ በርሱ ጥላ ሥር በኢትዮጵያ የተሠራጨትን ወንጌላውያን የአማኝ ቁጥር ለማብዛት ከመጣጣር በቀር የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ፕሮቴስታንት እንድትሆን አይጣጣሩም። ከካቶሊኮች ጋር ባላቸው ፍልሚያም አንዳንድ ጊዜ ለኢትዮጵያ ነገሥታት ሲረዱ ይገኛሉ። ከመቅደላው ጠብ በፊት እንግሊዞችና ጀርመኖች ደጃች ንጉሤን በደገፉት በፈረንሳዮች እንጻር ቴዎድሮስን መደገፋቸው ይታወሳል።

በሆንም፡ የግብፅ የማምሉክ ባለሥልጣናት ባስፈራሩት ቁጥር የኢትዮጵያ ነገሥታት፡ “የአባይን ወንዝ እንዘጋባችኋለን” የሚል ማስፈራሪያ ሲወረውሩ፡ ከግብጽም በኩል “እኛም የሃይማኖታችሁን የበላይ አለቃ አስረን ፍዳውን እናሳየዋለን፤ ቤተ ክርስቲያናችሁን የሚጠብቀው ጳጳስም አይመጣላችሁም” የሚለው ዛቻ ሲደርስና ሲያወዛ ግብ ቆይቶአል። በመጨረሻም በቅርቡ፡ ባዜ ቴዎድሮስ አነሣሥ ዋዜማ ላይ የኢትዮጵያን ሰሜናዊ ክፍል በመጠቅለል፡ ለግብጽ ሕይወት የሚሰጠውን አባይን እጁ ለማግባት መሐመድ ዐሊ ቢጣጣርም አሳቡ ሳይሳካለት ቀርቷል።

አሁንም ከዲቭ ኢስማኤል የአባቶቹን የነመሐመድ ዐሊን ምኞት ፈጽሞ አልተወም። መሠረታዊ አሳቡን ከአባቶቹ ለየት አድርጎ ከቱርክ

ራቅ ወዳሉት አውሮፓውያን ጠጋ አለ። ለነርሱ የወዳጅነት ስሜት በማሳየትና የሀብት ጥቅም ከማቅረብ ጋር በፈረንጆቹ ለመወደድ ሲል የአውሮፓን ሥልጣኔ ባገሩ የማስገባት መልክ እያሳየ፡ ያዜ ዮሐንስን ኢትዮጵያ ዘመድ አሳጥቶ፡ ኢትዮጵያን እንደልብ ለማጥቃት ነበረ ዓላማው። ለዚህም ዓላማው የሚተባበሩ የእንግሊዝ፡ የፈረንሳይ፡ የኢጣሊያና የጀርመን ተወላጆችን እነ ሳሙኤል ቤከርን፡ እነሻርል ጆርጅ ጉርዶንን፡ እነ ሙንሲንጀርን፡ እነ ሮሞሎ ጀሲን እየመለመለ ባለሟል በማድረግ፡ የፓሻነት ማዕርግ እየሰጠ፡ በርሱ ሰም በወታደርነት በያዛቸው አገሮች ላይ የአገረ ገዥነት ሹመት እየሰጠ፡ ወረራውን በያለበት በሱዳንና በዑጋንዳ አዋክቦ ተያያዘው።

በኢትዮጵያ ባለፈው ምዕራፍ እንደ አመለካከትነው፡ በሰሜናዊ ምሥራቅ በኩል ግብጾች በሙንሲንጀር ፓሻ መሪነት፡ ከምጥዋ ዐልፎ ቦጎስን ሐባብን 1863 ዓ.ም. ወረሩ። በሰሜናዊ ምዕራብ በኩል በሮሞሎ ጄሲ (ጣሊያኑ) የበላይነት፡ በኤደም ፓሻ የሚታዘዘው ጦር ቋራን ይዞ ወደ ቤገምድር ሲያመራ፡ ሙንሲንጀር ፓሻ ደግሞ በምሥራቅ በኩል በ1867 ዓ.ም. ዘይላን ሐረርጌን ያዘ። ዐዜ ዮሐንስ፡ በዚህ ወቅት ወዲያና ወዲህ እያሉ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣናቸውን የሚያጠብቁበት ጊዜ ነበር። ግብጾች የኢትዮጵያን ክፍለ ሀገራት በወረሩበት ሰዓት በ1864 ዓ.ም. ላይ፡ “የራያና የአዘቦ እርሞዎች በአለቆቻቸው በአብደላ አባ ሾባና አባ ሴራ እየተመሩ በየአቅራቢያቸው የሚገኘውን ቤተ ክርስቲያን አቃጠሉ። ክርስቲያኑንና ነጋዴውን በመንገድ ላይ እየጠበቁ በመግደል ስለቡት” የሚል ወሬ በሰሙ ጊዜ፡ ወደ ራያና አዘቦ ዘምተው አጥፊዎቹን በመቅጣት ታማኝ ሆነው ለገቡላቸው ሹመትና ሽልማት የሚሰጡበት ጊዜ ነበር።¹

ከራያና ከአዘቦ ዘመቻ ተመልሰው ወደ ከተማቸው ወደ ዐድዋ ሲገቡ የግብጾቹን ወረራ በትክክል ቢለሙትም፡ ገና ባልጸናውና ባዲሱ መንግሥታቸው ፊት የተደቀነ ብዙ እስቸኳይ የአስተዳደር፡ የሃይማኖት፡ ያላመኑትን መሳፍንት የማሳመን ጉዳይ ስለነበረ፡ በቶሎ ወራሪዎችን በጦር ኃይል ገጥመው ለማባረር አልሞከሩም።

እላይ እንዳልነው፡ የግብጾችም ጦር ከደንበኛ ትጥቅ ጋር በበላይ የሚመራው በሠለጠኑ አውሮፓውያን መኩንኖች ስለነበረ፡ ጉዳዩ አስቀድሞ ጥናትና ትዕግሥት የሚያስፈልገው ሆኖ አግኝተውታል።

1 Bairu Tafsa, (ed.) Chronicle Emperor Yohannes IV (1872—1889) F. 132—133.

ይልቁንም አሁን ለኢስማኤል ጉልበት የሆኑት፡ እርሱን አሽ ከር ሆነው የሚያገለግሉት ፈረንጆች ጌቶች፡ የአውሮፓ ኃያላን መሆናቸውን በማወቅ፡ በክርስትና ሃይማኖት ሳቢያ የርሳቸውም አለኝታዎች እነዚህ የአውሮፓ መንግሥታት ስለነበሩ፡ ከዚህም ጋር ከራሱ ከኢስማኤል ጋር በፈተኛው ጊዜ ደብዳቤም፡ ገጸ በረከትም መለዋወጥ ዝምረው ስለነበር ወደራሱ ወደ ኢስማኤል፡ አልገበርቲ አልሐጅ መሐመድን ልከው፡ እንግሊዙን ዝን ሲከርከሃምን ወደ እንግሊዝ ንግሥትና ወደ ፈረንሳይ መሪ ለመላክ ወሰኑ። ለሌሎችም ለጀርመን፡ ለነምሳ (አውስትሪያ)፡ ለመስኮብ የስምታ ደብዳቤ አዘጋጁ።

ለአውሮፓ ኃያላን ለመጻፍ ያሰቡበትን ምክንያት፡ ለፈረንሳይ መልክተኛ ለአቪል ራፍረይ እንደዚህ ሲሉ ገልጠውለታል።

... የግብጽ መንግሥት በያለበት ከቦኛል... የአውሮፓ ክርስቲያን ነገሥታት መሣሪያ ይዘው መጥተው የኢትዮጵያን ንጉሥ ይጠብቁት አልልም... ነገር ግን፡ ሐቀኞች ገላጋዮች ልከው በኔና በኢስማኤል መካከል ነገሩን በትክክል መርምረው ማንኛችን ጥፋተኛ እንደሆነ ማናችን ወራሪ መሆናችንን ለይተው እንዲረዱ ነው... 1

በዚህ ጉዳይ፡ ባንድ ወገን ባለፈው ራሳቸው በነበራቸው የጠበቀ ወዳጅነት፡ በሌላ ወገን በግብጽ መንግሥት ላይ ከሌሎቹ የበለጠ ሥልጣን ያሰገው የእንግሊዝ መንግሥት ስለነበረ፡ ምንም ስለ ግብጽ ወራሪነት በደብዳቤያቸው ውስጥ ለሁሉም መሪዎች የተጠቀሰው ጉዳይ ተመሳሳይ ቢሆን፡ ለእንግሊዝ ንግሥት ለቪክቶርያና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለሎርድ ገርጅ ግራንቪል የጻፉት ሰፋ ይል ነበር።

ለንግሥቲቱና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩም የጻፉዋቸው ሁለት ረዘም ያሉ ደብዳቤዎች፡ ሁለቱም ተመሳሳይ ሆነው በንግሥቲቱ ደብዳቤ ላይ የሠፈረው ቃል ከአድራሻውና ከሰላምታው በኋላ፡ ቀደም ብሎ በኮሎኔል ፒሪዶ እጅ የተላከላቸው ደብዳቤና በ10 ሳጥን የተከማቸ ገጸ በረከት መድረሱን፡ ሌላው ደግሞ በሳጥን የተቀመጠው የጥይት ስጦታ ለጊዜው ኤደን መቆየቱንና በኋላ እንደሚደርሳቸው መላክተኛው ማረጋገጡን፡ ከዚያ ወደ ፍሬ ነገሩ ገብተው ባለፈው ዘመን አህመድ ግራኝ የሚባል እስላም በኢትዮጵያ ተነሥቶ ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን አቃጥሎ ብዙ ክርስቲያኖችን መፍጀቱን፡ አሁን ደግሞ

በግዛታቸው ውስጥ የአዘቦ አሮሞ ሸፍቶባቸው ያንን ለመውጋት ሔደው፡ ቀንቷቸው ወደ ከተማቸው ወደ ዐድዋ ሲመለሱ ከኢስማኤል “ንጉሥ ነኝ፡ ስለኔም ሆኖ እስከ መረብ ድረስ ያለውን የትግሬን ግዛት የሚያስተዳድረው ሹሜ ሙንሲንጀር ቤይ ነው” ብሎ የጻፈላቸውን ደብዳቤ ማግኘታቸውን... ኢስማኤል ፓሻ ምንም ሳይበድሉት በግዛቱም ውስጥ በምንም ዐይነት ሳይገቡበት አገራቸውን በመውረሩ ትክክለኛ ፍርድ ንግሥቲቱ እንዲሰጡአቸው ከመጠየቅ ጋር ያለርሳቸው ጥብቅ ወዳጅ እንደሌላቸው አሳስበዋል።

በመጨረሻም፡ ከአህመድ ግራኝ ወዲህ የኢትዮጵያ ነገሥታት እየተዳከሙ በሔዱ መጠን፡ እስላሞቹ (ቲርኮች) እያየሉ መሔዳቸውን ጠቅሰው አሁንም የግብጽ አሳብ በእጃቸው ያለውን የኢትዮጵያን ግዛት በሙሉ ለመውሰድ መሆኑን አመልክተው፡ የደብዳቤው መልስና የሚሰጧቸው ምክር የእንግሊዝ ዜጋ በሆነውና በሚያምኑት በኪርከሃም እጅ እንዲላከላቸው አሳስበዋል። ከዚህም ጋር እግረ መንገዳቸውን በመቅደላ ጦርነት ጊዜ የሔደው የኩርዓተ ርእሱ ሥዕልና ክብረ ነገሥት መጽሐፍ እንዲላከላቸው አሳስበው፡ የቀረው በካቶሊኮች ላይ ያላቸውን ቅራኔ የሚገልጽ ነበር። 1

በካይሮ ኮሎኔል ስታንቶን የተባለው በቅንሲልነት ሲያገለግል ከቆየ በኋላ፡ በመጨረሻ መካከለኛውን ምሥራቅ ኢትዮጵያን ጭምር በሚመለከት ጉዳይ ዋና ተጠሪና ተጠያቂ ሆኖ በዋና ቅንሲልነት ስም የተቀመጠው ስር ኢቭሊን ባሪንግ ወደፊት ሎርድ ክሮመር የሚባለው የእንግሊዝ ባለሥልጣን ነበር።

በበኩላቸው የግብጽ ባለሥልጣኖች ከከዲቭ ኢስማኤል ዝምሮ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኑባር ፓሻ፡ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሸሪፍ ፓሻ፡ የመከላከያ ሚኒስትሩ ራቲቭ ፓሻ ይነስ ይብዛ የፈረንሳይና የእንግሊዝ ቋንቋ ተናጋሪዎች ስለነበሩ፡ ከእንግሊዝና ከፈረንሳይ ባለሥልጣኖችና መልክተኞች ጋር በቀጥታ እየተነጋገሩ በመጻጻፍ፡ በመገባበዝ ከኢትዮጵያ በተሻለ አኳኋን ከአውሮፓ ኃያላን ጋር ግንኙነታቸውን አሳምረው ይገኙ ነበር። ቋንቋ ለቋንቋ ተግባብቶ ይህን ዐይነቱን የመሳሰለ ግንኙነት ለማከናወን በኢትዮጵያ በኩል ኀድሎ ነበር። እነ ማኅደረ ቃል፡ እነመሸሻ ወርቂ፡ እነ ምርጫ ወርቂ፡ እነ ብሩ ወልቃኢት የውጭ አገር ቋንቋ ቢያውቁም፡ ከግስተርጌም ምናልባትም አንዳንድ ምክር

1 A. Raffray, Afrique Oriental — Abyssinie, pp. 273—274.

1 Public Record Office London — Fo (95/73/12/195.)
J. de Coursac, Le Regne de Yohannes, p. 111.

ከመወርወር ዐልፈው፡ በሥልጣን ረገድ ተሰሚነታቸው በጣም እነስተኛ ነበር። እንዲያውም ምንም ሥልጣን አልነበራቸውም ማለት ይቻላል። ከንጉሡ በታች የነበረው ሥልጣን ይመራ የነበረው ምንም የውጪ ቋንቋን በማያውቁት፡ የእውሮፓንም ሥልጣኔ ባልቀመሱትና ባላጣጣ ሙት፡ ነገር ግን በዘርና በሥልጣን ከፍባሉት በነራስ እርዳታ፡ በነራስ ባር ያው፡ በነራስ አሉላ፡ በነራስ ሐጉስ ነበር። በነርሱም ጉን የቤተ ክህነት ባለሥልጣናች ንቡረ ዕድ አያሱ፡ እስከ ታገብረደ፡ እስከ ታገብረ እግዚአብሔር፡ በኋላ የከደቸው አለቃ ብሩ ሲሆኑ፡ እቅዋማቸው ከታላላቁ መኳንንት ጋር የተሳሰረ በመሆኑ የቤተ መንግሥቱና የቤተ ክህነቱ ባለሥልጣናች አስተያየታቸው የተስያየ አልነበረም።

ለለዚህም፡ ለዚህ ከፍተኛ ጉዳይ ከኢትዮጵያ በኩል የንጉሡ ነገሥቱን መልእክት ለመሪዎቹ በማድረስ ብቻ ሳይሆን በቀጥታ ያለአስተርጓሚው በቃል ተነጋግሮ፡ ተከራክሮ፡ እሳቡን በጽሑፍ አስፍሮ፡ ትክክለኛውን ያዩ የሐንሰን ጥያቄ እሟልቶ መልስ የሚያመጣ ኢትዮጵያዊ መልክተኛ ጠፍቶ፡ ከብዙ ጊዜ ጀምሮ በአጠገባቸው ሆኖ በወታደርነትም፡ በፖለቲካም ሲረዳቸው የቆየውን እሳይ ስሙን የጠቀሰውን የእንግሊዙን ተወላጅ ኪርክሃምን ነበር የላኩት። ይህ ሰው በሐንድ አገርና በመካከለኛው ምሥራቅ፡ በዐምቤና በአደን ይመላለስ በነበረ መርከብ ላይ ተራ ሠራተኛና መጠጥም ያጠቃው እንደ ነበረ በየመጽሐፉ ተጠቅሷል።¹

እንደዚሁም፡ በውጭ አገር እንደ ወኪል (ቆንሲል) ሆኖ ለመቀመጥና ጉዳይ ለመፈጸም የሚመጥን ኢትዮጵያዊ እየጠፋ፡ ለወኪልነት የሚታወቀውም የውጭ አገር ሰው ነበር። ለምሳሌ፡ በእንግሊዝ አገር ወኪል አድርገው ለማስቀመጥ የሞከሩት ሳሙኤል ሄንሪ ኪንግ የሚባለውን እንግሊዛዊ ነበር።

በኢትዮጵያ ቤተ መንግሥት፡ አብዛኛውን ጊዜ የውጭ አገር ሰው ቅላቱና መጠነኛ ዕውቀቱ እንጂ፡ ችሎታው፡ ባገሩ መንግሥት ዘንድ ተሰሚነቱ የሚመዘንበት መለኪያ ስለ አልነበረ፡ ተራው ፈረንጅ ሁሉ ወደቤተ መንግሥቱ ጠጋ ብሎ ንጉሡን በዝቅተኛ ዕውቀት ካስደሰተ ከከፍተኛ ሥልጣን ይደርስ ነበር። ለለዚህም ነበር ኪርክሃም፡ ተራው የመርከብ ሠራተኛ፡ በኢትዮጵያ ተከብሮ ባገሩ ዐይነት የገጭ ራልነት ማዕረግ ያገኘው። እንደዚሁም ጃኮም ናሬቲ የሚባለው ተራ

ኢጣሊያዊ እናጢ፡ እንድ የዕንጨት ዙፋን አሳምሮ ሠርቶ በማቅረብ ካስደሰተ በኋላ፡ ታላቁን የሰሎሞንን ኮርዶን ተሸልሞ አማካሪና ባለሟል ሆኖ ነበር።¹ ይኸ ሁኔታ ከዐፄ ዮሐንስ በፊትም በኋላም ነበር።

የሆነ ሆኖ፡ ገጭራል ኪርክሃም ካዩ የሐንሰ ለንግሥት ሺክቶርያና ለሉርድ ግራንቪል የተጻፉትን ደብዳቤዎች ለሁለቱም ካቀረበ በኋላ፡ ለፈረንሳይ ፕሬዚዳንት እቀርባለሁ ብሎ የተቀበለውንም ደብዳቤ ራሱ አድርሶ በማነጋገር ፈንታ፡ ሎንዶን ለሚቀመጠው ለፈረንሳይ አምባሳደር አስረከቧል። ከእንግሊዝ ንግሥትና ከሉርድ ግራንቪል ከፈረንሳይ ፕሬዚዳንት፡ ከሙሴ ቲየርም የመጣው መልስ በመሠረቱ ስለጉዳዩ ከዲቭ ኢስማኤል ተጠይቆ የሰጠውን መልስ የሚደግፍ ነበር።

ታኅሣሥ 1865 ዓ.ም. በንግሥት ሺክቶርያ ተፈርሞ ከዊንዳር ቤተ መንግሥት የመጣው መልስ፡

... በአገልጋይዎ በጄኔራል ኪርክሃም እጅ የላኩልን ደብዳቤ ደርሶናል... በከዲቭ ኢስማኤል አድራጎት የደረሰብዎትን ስለ ገለጡልን ጉዳዩ አሥግቶናል። እርሱም ወዳጃችን ስለሆነ እውነተኛውን ነገር ለመረዳት በቆንሲላችን በኩሉኔል ስታንቶን በኩል ጠይቀነው በሰጠን መልስ ላይ፡ የግዛቱን ጸጥታ በድንበር ላይ ከሺፍቶችና ከቀማኞች ለመጠበቅ ወታደሮቹ ንቅናቄ ከማሳየት በቀር አገርዎን ለመውረር ምንም አሳብ እንደሌለው አረጋግጦልናል። ከዚህም የተረፈውን የውጭ ጉዳይ ሚኒስትራችን በዝርዝር እሟልቶ እንዲልክልዎ አዘነዋል ካሉ በኋላ፡ የኩርዓተ ርእሱ ሥዕል ተፈልጎ መጥፋቱንና የተገኘውን ሌላውን ከብረ ነገሥት መጽሐፍ እንዲላክ መወሰናቸውን ጠቅሰው “ይህ ደብዳቤ ሲደርስዎ ከከዲቭ ኢስማኤል በኩል በግዛትዎ ላይ ያሠጋዎት ጉዳይ በፍጹም እንዲወገድ ተስፋ እናደርጋለን” ብለው ደምድመዋል።

ግራንቪልም በሰሙ የላከላቸው ደብዳቤ ያንኑ የንግሥቲቱን አባባል ከመዘርዘር በቀር ብዙም ጽደስ ነገር አልነበረውም። ፍሬው ነገር “ኢስማኤል የእንግሊዝ መንግሥት እውነተኛ ወዳጅ በመሆኑ ዐፄ ዮሐንስ ላቀረቡት ስሞታ ተጠይቆ የኢትዮጵያን ግዛት ለመውረር አንዳችም ምኞት እንደሌለው፡ ይልቅስ “ወሰን እያለፉ፡ መልክተኞችን

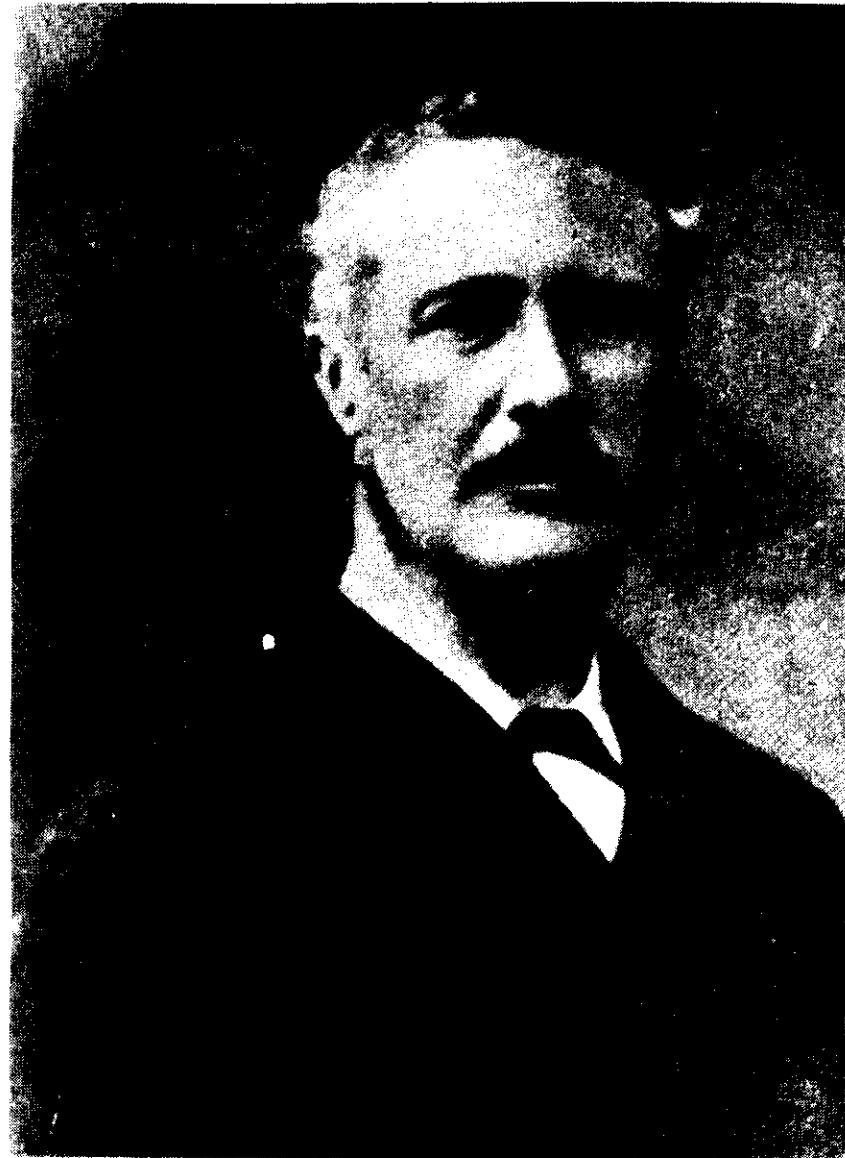
1 J. de Coursac, Le regne de Yohannes, p. 108.

1 A. del Boca, Gli Italiani in Africa Orientale, pp. 83—85

እየገደሉ፡ ከብትና ሰው በምርኮ የወሰዱ ከኢትዮጵያ ግዛት የመጡት ሽፍቶች ናቸው። ማለቱንና እነዚህን ተማርከው የሐዱትን ሰዎችና ከብቶች እንዲመለሱለት ጠይቆ መልስ ሰላጣ በወሰን ላይ ጸጥታ የሚጠብቁ ወታደሮች ማስቀመጡን፡ እነዚህን ወታደሮች ቢመቱም እንኳን ወሰን ዐልፈው ወደ ኢትዮጵያ ግዛት እንዳይገቡ ማስጠንቀቂያ መስጠቱን... ከመግለጽ ጋር በሁለቱ አገሮች መካከል ሰላምና ጸጥታ እንዲሰፍንና ሁለተኛ አለመግባባት እንዳይፈጠር የነበረውን ምኞት ይገልጣል። በተረፈ በግራንቪል ደብዳቤ መጨረሻ ላይ ሳሙኤል ሔንሪ ኪንግ ለዐፄ ዮሐንስ እንደ ቆንሲል ወኪላቸው ሆኖ በሉንዶን እንዲቀመጥ አሳስበው የነበረውን፡ ውክልናው በፊርማና በማሳተም ስለ አልጸደቀ፡ ተግልቶ ሲቀርብለት የሚቀበለው መሆኑን ያመለክታል።¹

ፈረንሳይ በ1870 ዓ.ም. ከጀርመን መንግሥት ጋር ተዋግታ ስለ ተሸነፈች፡ ንጉሠ ነገሥቱ ናፖሊዎን ሣልሳይም በቢስማርክ ጦር ስለ ተማረከና የዙፋን አገዛዝ ስለ ወደቀ፡ ፊፑብሊኩን ለመምራት የተመረጡት ፒራዚያንቶቹ እንደ አዶልፍ ቲየር፡ እንደ ማርሻል ማክማሆ ባሜጭር ጊዜ ከመለዋወጣቸው የተነሣ፡ ከፈረንሳይ በኩል ምንም ያህል ያለኝታ ተስፋ አልተጠበቀም። በደሳርዚክ እጅ የመጣው መልስም ምንም እጥጋቢ ስለ አልነበረ፡ በመጨረሻ ንጉሠ ነገሥቱ ለፈረንሳይ መልክተኛ “... እንግዲህ የእውሮፓ ኃያላን አቤቱታዬን ሰምተው አንድ ነገር ካላደረጉ ከዚህ በፊት እንደ ተመክርኩት፡ በሰላም መቀመጫ ቀርቶ ብቻዬን ተዋግቼ ቱርኮችን ከግዛቴ አባርራለሁ” ብለው ለቆንሲሉ እንደ ነገሩት ኩርሳክ የሚባለው ጸሐፊ አብራርቶ ገልጦታል።²

በእርግጥም በፖለቲካው በኩል ባለው ወገን ብቻዋን የቀረችውና በዲፕሎማሲ የግንኙነት ሚዳ በደንብ ለመጫወት የውጭ አገር ቋንቋ ዐዋቂ የሚያጥራት ያፄ ዮሐንስ ኢትዮጵያ በጦርነቱ መስክ ላይ በብዙ የፈረንጅ የጦር መኮንን ለተከበበችው፡ የአንደበት ባለቤት ለሆነችው ለኢስማኤል ግብጽ የገርግንነት ሙያዋን በደንብ ስታሳይ ወደ ፊት እናነባለን።

ሻርልስ ጐርኝ ጐርዶን (ፓሻ)

(ከድራሚ ኤ ሴክራቲ)

1 Ibid.

2 Goursac, Le regne de Yohannès, pp. 113—117.